

2023:16

OGILTIG FRÅNVARO FÖR JÄMSTÄLLDHETEN

En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, oktober 2023

Rapport 2023:16

Dnr: ALLM 2021/448

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Boel Kristiansson eller Jakob Lindahl

Telefon 031-3929000

INNEHÅLL

Förord	4
Sammanfattning	5
1. Inledning	9
Delmålet jämställd utbildning	9
Styrningen mot en jämställd utbildning	9
Tidigare utredningar	10
Jämställdhetsmyndighetens tolkning av uppdraget	10
Syfte och genomförande	11
Rapportens disposition	14
2. Könsmönster gällande elevers lärande och psykiska hälsa består	15
Klyftor består avseende skolresultat och utbildningsnivå	15
Stora könsskillnader i psykisk hälsa bland skolelever	23
Kunskaps- och attitydskillnader mellan könen avseende jämställdhet och demokrati	27
3. Brister i styrning och tillämpning av skolans jämställdhetsuppdrag	30
Skolans jämställdhetsuppdrag består av flera olika delar	30
Utmaningar i den lokala implementeringen	31
Skolpersonalens syn på kön och jämställdhet påverkar arbetet	38
Decentralisering och avreglering har påverkat jämställdheten negativt	42
4. Könad skolvardag lägger grunden för könsmönstren	48
Perspektiv på kön och psykisk ohälsa hos elever	48
Upplevda krav och förväntningar varierar med kön	48
Olika uttryck för stress och ohälsa förstärks av samhällets könsnormer	50
Ständig bedömning och ökade prestationskrav skapar skolstress	52
Flickor känner sig oftare ensamma och exkluderade	53
Könsrelaterad utsatthet och otrygghet i skolan har långtgående konsekvenser	53
Nedvärderande och sexualiserat språkbruk är vanligt förekommande	55
Våld och en hård jargong som ett homosocialt samspel	56
Skolans fysiska miljö upplevs inte som tillgänglig och trygg för alla	57
Våld som utövas utanför skolan inverkar på skolgången	58
Perspektiv på kön och lärande	58
Synen på normalitet och avvikelse i skolan	58
Köнад prestationskultur och "schizoida villkor"	59
Avståndstagande från skolarbete som strategi	61
Begränsat fysiskt och verbalt utrymme i klassrummet fostrar till tystnad	62
Motivation och ansträngning skiljer sig mellan könen	62
Förmågan att avkoda kraven i skolan tycks skilja sig hos flickor och pojkar	63
Könssegregerade skolor, socialt kapital och kamrateffekter	64
Individcentrerad undervisning riskerar att utgå från könsstereotypa föreställningar	65
Lägre läsförmåga påverkar resultaten i många ämnen	66
Könsbundna incitament till utbildning	67
Nedskärningar kan bidra till ökade klyftor mellan könen	68
5. Slutsatser	70
Bilagor	78
Bilaga 1 - Skolans styrkedja och regleringar	78
Bilaga 2 - Statistikbilaga	
English summary	80
Referenser	85

FÖRORD

I regleringsbrevet för 2022 gav regeringen Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att följa upp utvecklingen i förhållande till det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning. Den här rapporten är myndighetens redovisning av uppdraget.

Utbildning har ett viktigt egenvärde och är samtidigt av central betydelse för kvinnors och mäns hälsa och välmående, personliga utveckling och framtida möjligheter till försörjning. Jämställd utbildning syftar till att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.

Denna uppföljning fokuserar på förskola, grundskola och gymnasieskola och belyser ojämställdhetsproblem i skolan. Den redogör också för hur de senaste trettio årens politiska skolutveckling har påverkat jämställdheten. Skolan är både en pedagogisk och social arena och spelar en viktig roll för olika samhällsutmaningar. Vi ser bland annat att flickor på gruppnivå upplever mer skolstress och krav på sig själva och att pojkar som grupp når sämre skolresultat än flickor. Flickor och pojkar utsätts för olika typer av våld. Pojkar oftare av våld och hård jargong. Flickor oftare av ett sexualiserat våld, både verbalt och fysiskt. Skolans våldsförebyggande arbete behöver stärkas och Jämställdhetsmyndigheten föreslår bland annat att det införs examensmål i förskolelära- och lärarutbildningarna om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld mot barn.

Rapporten visar att det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning inte är uppnått. Som rapporttiteln antyder är jämställdheten i delar av skolan ogiltigt frånvarande. Denna uppföljning visar att förklaringar går att finna dels i styrningen av skolans jämställdhetsuppdrag, dels i den könade skolvardag som eleverna befinner sig i. Den breda uppsättningen av förklaringsfaktorer visar att det behövs åtgärder på flera nivåer för att jämställdheten i skolan inte fortsatt ska ha ogiltig frånvaro.

Lena Ag
Generaldirektör Jämställdhetsmyndigheten

Oktober 2023

SAMMANFATTNING

Jämställdhetsmyndigheten har haft i uppdrag att följa upp utvecklingen i förhållande till det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning. Delmålet syftar till att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Uppföljningens syfte har varit att beskriva och analysera måluppfyllelsen och olika aspekter av utvecklingen inom delmålet, med utgångspunkt i skolans jämställdhetsuppdrag. Rapporten belyser ojämställdhet som till stora delar är genomgående i utbildningssystemet med hjälp av nedslag i förskola, grundskola och gymnasium. Vi har följt hur styrning och implementering av skolans jämställdhetsuppdrag fungerar samt hur könsmönstren har utvecklats avseende elevers psykiska hälsa, studieresultat och attityder till jämställdhet och demokratiska värden. Vidare har vi undersökt vilka faktorer som har bidragit till utvecklingen och vilken roll de senaste trettio årens större utbildningspolitiska förändringar har spelat för utvecklingen.

Jämställdhetsmyndighetens samlade slutsats är att delmålet om en jämställd utbildning inte är uppnått. Trots politiska ambitioner och en omfattande styrning på området har flickor och pojkar fortfarande inte samma möjligheter och villkor i skolan. Det tar sig uttryck genom bestående könsskillnader och brister i genomförandet av skolans uppdrag på området. Jämställdheten är i delar frånvarande.

Könsmönster gällande elevers lärande och psykiska hälsa består

Uppföljningen visar att det finns bestående klyftor avseende skolresultat och utbildningsnivå. På gruppnivå har fler kvinnor än män eftergymnasial utbildning. Pojkar har fortsatt lägre betyg jämfört med flickor i såväl grundskola som gymnasieskola. Samtidigt finns ett stort antal flickor som har lägre meritvärden än pojkar och ett stort antal pojkar som presterar väl i skolan. Mest positiv utveckling av betygen i årskurs 9 finns bland pojkar vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning.

Det finns också stora skillnader mellan könen när det kommer till kunskaper om och attityder till jämställdhet och demokratiska värden. Flickor presterar bättre än pojkar på prov som undersöker kunskaper, värderingar och engagemang i samhällsfrågor. Flickor uppger att de diskuterar politik och samhällsfrågor med familj och vänner i högre utsträckning samt känner en större tillit till att klara av olika medborgerliga uppgifter. Studier visar även på skillnader mellan flickor och pojkar i attitydfrågor kring bland annat jämställdhet. Högre utbildning samvarierar ofta med mer positiva attityder till jämställdhet.

Även när det kommer till psykisk hälsa bland skolelever finns bestående könsskillnader. Andelen unga som uppger att de har återkommande psykosomatiska symptom har fördubblats sedan mitten av 1980-talet och andelen som uppger att de känner stress till följd av skolarbetet har ökat stort. Skolstress är vanligare bland flickor än pojkar, särskilt bland flickor på högstadiet och gymnasiet. Flickor skattar också sin självkänsla och egenförmåga lägre samtidigt som de upplever höga krav från såväl omgivningen som sig själva. Fler pojkar än flickor känner trygghet i, och tillhörighet till skolan.

Brister i styrning och tillämpning av skolans jämställdhetsuppdrag

Skolan har i uppdrag att förmedla och förankra grundläggande värden och förbereda eleverna för att leva och verka i samhället. Jämställdhet är ett av de värden som skolan enligt lag är skyldig att verka för. Skolans jämställdhetsuppdrag är relativt omfattande och det görs viktiga insatser på både nationell och lokal nivå. Samtidigt skiljer sig det praktiska genomförandet i flera avseenden från den politiska intentionen. Uppföljningen visar att skolans styrning, organisation och funktionssätt delvis förstärker och upprätthåller könsmönster i lärande och hälsa. En komplex och i delar överlappande styrning, bristande stöd gällande tolkningarna samt ett glapp mellan förväntningar och resurser bidrar till de brister som syns i genomförandet.

På lokal nivå finns stora variationer i hur skolpersonal föreställer sig ett jämställt samhälle och lärare vittnar om att det kan vara svårt att ta upp frågor som uppfattas som kontroversiella i undervisningen. Generellt tenderar jämställdhetsarbetet att vara projektorienterat, och medan vissa delar av uppdraget prioriteras uppfattas andra som valbara. Uppföljningen visar att skolor behöver prioritera läroplanens krav på gestaltning av jämställdhet som ett samhällligt värde och att den ämnesintegrerade undervisningen om jämställdhet behöver stärkas. Vidare behöver barn och elever göras mer delaktiga i utformningen av jämställdhetsarbetet. Elever beskriver att deras synpunkter och erfarenheter ibland banaliseras och avfärdas som klagomål där de i stället kunde använts för att utveckla arbetet. Ett bristande elevinflytande riskerar att påverka tilliten mellan elever och lärare och göra insatserna mindre träffsäkra.

Genomslaget för jämställdhetspolitiken försvåras också av utbildningssystemets organisation och styrning. De senaste trettio årens utbildningsreformer har präglats av en tilltagande individualisering och ett ökat fokus på kontroll, granskning och management, vilket i delar har bidragit till att upprätthålla och reproducera ojämställdhet. Förändringar i syfte att öka valfriheten, till exempel ett ökat utbildningsutbud och mer specialiserade gymnasieprogram, har till exempel förstärkt utbildningssystemets könssegregerade struktur. En aspekt av att många gymnasieprogram och skolor har en majoritet av antingen pojkar eller flickor är att gymnasieprogrammets olika innehåll riskerar att förstärka könsskillnader i demokratisk fostran.

Elever på gymnasieskolans yrkesförberedande program får i mindre utsträckning del av kunskapsinnehåll som rör samhällsorienterande frågor, jämfört med elever på högskoleförberedande program. Det innebär att pojkar och flickor delvis förbereds för olika medborgarroller i samhället och riskerar att få med sig olika kunskaper om och attityder till jämställdhet och demokratiska värden. Ytterligare exempel på reformer som inverkat negativt på jämställdheten är relaterade till betygssystemet. Ett ökat prestationstryck, ständig bedömning och ett ökat individuellt ansvar för den egna utbildningen har kunnat kopplas till ungas ökande psykiska ohälsa, där de negativa effekterna visat sig starkare hos flickor än hos pojkar. Den alltmer individcentrerade undervisningen kan också medföra att maktrelationer i klassrummet blir mindre synliga och att gemensamma diskussioner om demokratiska värden och relationer ges ett alltför litet utrymme. Ett ökat fokus på mätbara resultat har vidare visat sig kunna leda till att policydokument och ärendehantering prioriteras på bekostnad av sådant som är svårare att mäta, exempelvis förebyggande arbete som tar sikte på att förändra maktstrukturer och destruktiva könsnormer.

Könad skolvardag lägger grunden för könsmönstren

För att förstå de bestående könsmönstren menar Jämställdhetsmyndigheten att det är centralt att vara medveten om hur könsnormer i det omgivande samhället kommer till uttryck i undervisningens innehåll och utformning, liksom i de sociala relationerna i skolan. Eleverna måste navigera i en tillvaro som är full av könsnormer samtidigt som samma könsnormer delvis förnekas av omgivningen. Det påverkar deras psykiska hälsa, värderingar och förhållningssätt till skolan. Andra viktiga aspekter är förekomsten av diskriminerande processer i studiemiljön, vilka har sin grund i maktrelationen mellan könen, liksom olika former av könsbaserat verbalt eller fysiskt våld.

Utvecklingen av psykosomatiska symtom hos barn och unga har sammanfallit med utvecklingen av skolstress, vilket pekar på att en delförklaring kan finnas i skolan. Att flickor är överrepresenterade i statistiken kan förklaras med att de som grupp lägger fäster större vikt vid skolarbete då betygen upplevs som mer avgörande för dem. Det finns en medvetenhet om att de ojämsställda villkoren i arbetslivet tvingar flickor att anstränga sig hårdare och tänka långsiktigt på sin framtida försörjning, medan pojkars arbetsmarknadsvillkor inte gett upphov till samma motivation. En annan delförklaring är att betygssystemets förväntningar och krav upplevs som oklara vilket skapar en osäkerhet gällande vilken insats som är rimlig och tillräcklig. Det gör att vissa elever, ofta flickor, får svårt att begränsa sina ansträngningar, medan andra, ofta pojkar, underpresterar. I kombination med den starka betoningen på eget ansvar och konkurrens riskerar betygen att skapa stress, dålig självkänsla och uppgivenhet hos eleverna. I en alltmer individcentrerad undervisning, där fokus ligger på det egna arbetet och där läraren agerar som en handledare i elevens sökande efter kunskap, uppvisar flickor som grupp en större förmåga till avkodning och mer effektiva strategier i skolarbetet.

Avståndstagande från skolarbete generellt bland elever, och bland pojkar i synnerhet, kan i detta sammanhang förstås som ett sätt att skydda sig själv ifrån misslyckanden. Pojkars lägre studieresultat i många ämnen kan delvis även förklaras av deras lägre läsförmåga. Studier visar också att könsskillnader i skolresultat är relaterade till skolkvalitet och att pojkars prestationer tycks påverkas mer positivt av att gå i en skola med hög kvalitet.

Utsatthet och otrygghet i skolmiljön har en negativ inverkan på elevers mående, känsla av trygghet i skolan och möjlighet att prestera i skolan. Flickor utsätts i stor utsträckning för sexuella, verbala och fysiska kränkningar. Det förekommer mer eller mindre på alla utbildningsnivåer och har i det närmaste blivit en normaliserad del av skolvardagen. Pojkars utsatthet handlar ofta om att ingå i en gemenskap där verbala och fysiska kränkningar och en hård jargong syftar till att befästa inbördes hierarkier och sociala band. Uppföljningen lyfter även att elever som anmäler kränkande behandling tycks ha en större sannolikhet att få upprättelse än elever som anmäler diskriminering och trakasserier inklusive sexuella trakasserier. Det finns därmed en risk att flickors anmälningar utreds och får upprättelse i lägre grad.

Jämställdhetsmyndighetens slutsatser

Mot bakgrund av den samlade slutsatsen att delmålet om en jämställd utbildning inte är uppnått ser myndigheten behov av åtgärder på flera nivåer.

Generella satsningar på kvalitet och likvärdighet viktiga för att nå delmålet

- Uppföljningen visar att tillräckliga resurser och generella satsningar på en ökad kvalitet och likvärdighet mellan skolor och grupper av elever är en förutsättning för ökad jämställdhet.

Utbildningssystemets övergripande styrning hindrar måluppfyllelsen

- Integrera ett jämställdhetsperspektiv i förändringar av utbildningssystemet.
- Följ upp större utbildningsreformer och särskilda satsningar ur ett jämställdhetsperspektiv.

Det finns bestående könsskillnader i studieresultat och värderingar

- Motverka könsskillnader i lärande genom genusmedvetna arbetssätt.
- Fortsätt med satsningar på läsning samt utvärdera genomförda satsningar utifrån ett jämställdhetsperspektiv.
- Se över skillnader mellan styrdokumentet för olika gymnasieprogram och hur de används i undervisningen.
- Fördjupa kunskapen om elever som slås ut, eller riskerar att slås ut, från skolsystemet, ur ett jämställdhetsperspektiv.

Kunskapen om könsnormers inverkan på elevers försämrade psykiska hälsa behöver öka

- Främja en gemensam kunskapsbas om könsnormer och psykisk hälsa hos skolans personal och stärk elevhälsans arbete ur ett jämställdhetsperspektiv.
- Könsnormers inverkan behöver uppmärksammas i arbetet med att stärka barn och ungas kunskaper om psykiska hälsa.

Könsrelaterad utsatthet och otrygghet i skolmiljön inverkar negativt på den psykiska hälsan och lärandet

- Utveckla skolans våldsförebyggande och trygghetsskapande arbete.
- Harmoniera lagstiftning och tillämpning som rör kränkningar i skolan.
- Betona perspektivet om upprepad utsatthet i skolan i den nationella styrningen.
- Inför examensmål i förskolelära- och lärarutbildningarna om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld mot barn.

Skolans jämställdhetsuppdrag behöver stärkas lokalt och mer stöd knyts till genomförandet

- Stärk kopplingen mellan jämställdhetsuppdragets olika delar i undervisningen och utveckla stödet gällande förståelsen för vad jämställdhet som kunskap, förmåga respektive värde innebär.
- Stärk kopplingen till närliggande uppdrag.
- Stärk elevinflytandet för mer träffsäkert jämställdhetsarbete.

1. INLEDNING

Jämställdhetsmyndigheten ska enligt förordningen med instruktion (2017:937 3 §) följa och analysera utvecklingen mot de jämställdhetspolitiska målen. I regleringsbrevet för 2022 fick myndigheten uppdraget att genomföra en uppföljning av utvecklingen i förhållande till det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning. Den här rapporten redovisar uppdraget. Rapporten tar utgångspunkt i centrala aspekter av skolans uppdrag, såsom lärande, psykosocial studiemiljö och demokratisk fostran, där det finns tydliga könsmonster. Uppföljningen omfattar även en analys av styrning och implementering av skolans samlade jämställdhetsuppdrag samt belyser utbildningspolitiska förändringar ur ett jämställdhetsperspektiv. Exempel hämtas främst från utbildningsnivåerna förskola, grundskola och gymnasium.

Delmålet jämställd utbildning

Det jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd utbildning syftar till att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.¹ Regeringen vill med delmålet lyfta fram utbildningens egenvärde och samtidigt betona utbildningens centrala betydelse för kvinnors och mäns hälsa och välmående, personliga utveckling liksom deras framtida möjligheter till försörjning. Delmålet omfattar hela det formella utbildningssystemet, från förskola till universitet och högskola, inklusive vuxenutbildning och yrkeshögskola. Även bildning och utbildning utanför det formella utbildningssystemet ingår, såsom studiecirkel och konferenser. Målsättningen om en jämställd personlig utveckling omfattar även arenor utanför den formella och icke-formella utbildningssektorn, exempelvis föreningslivet.²

Styrningen mot en jämställd utbildning

Styrningen mot en jämställd utbildning är sedan länge en integrerad del i de ordinarie lagar, förordningar och särskilda uppdrag som ligger till grund för utbildningssystemets styrning. Regleringen återfinns bland annat i FN:s konvention om barnets rättigheter, skollagen, högskolelagen och diskrimineringslagen, i myndighetsinstruktioner för skolmyndigheter och högskolenära myndigheter samt i läro-, kurs- och ämnesplaner för de olika skolformerna.³ Skolans jämställdhetsuppdrag, som står i centrum för denna rapport, är omfattande och utgör en viktig del av den jämställdhetspolitiska styrningen generellt och delmålet om en jämställd utbildning specifikt. Genom skolans styrdokument formuleras jämställdhet som dels ett *kunskapsområde*, dels en *förmåga*

¹ Skr. 2016/17:10 2016

² Skr. 2016/17:10 2016

³ Diskrimineringslag (2008:567) 2008; Skollag (2010:800) 2010; Lag (2018:2018) 2018; Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lvux12) för vuxenutbildningen 2012; Läroplan (Lpfö 18) för förskolan 2019; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022, Lvux12

och dels ett *värde* som ska genomsyra verksamheten. Inom ramen för grundskolans kunskapsuppdrag ska elever till exempel utveckla kunskaper om frågor som rör jämställdhet i relation till olika ämnen, men också särskilda kunskaper rörande sexualitet, samtycke och relationer. Eleverna ska utveckla förmågor som att kritiskt granska könsroller och maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck. De ska också ges möjlighet till ett kritiskt förhållningssätt när det gäller hur relationer och sexualitet framställs i medier och pornografi.⁴ Skolans demokratiska uppdrag innebär att jämställdhet ska gestaltas som ett samhälleligt värde och ingå i elevernas fostran till demokratiska medborgare. Utbildningen ska utformas så att detta värde kommer till uttryck i praktisk handling, i undervisningen och i interaktionen mellan eleverna.⁵ I skolans jämställdhetsuppdrag ingår vidare att aktivt förebygga, utreda och agera mot olika uttryck för ojämställdhet såsom kränkande behandling, sexuella trakasserier eller diskriminering som har samband med kön, könsöverskridande identitet och uttryck eller sexuell läggning.⁶

Tidigare utredningar

Jämställd utbildning blev ett eget delmål 2016 i samband med utredningen Mål och myndighet och den jämställdhetspolitiska skrivelsen Makt, mål och myndighet.⁷ En samlad uppföljning med utgångspunkt i delmålet har aldrig genomförts. Frågor som rör utbildning och jämställdhet har däremot utretts av bland annat Delegationen för jämställdhet i förskolan, Delegationen för jämställdhet i skolan och Delegationen för jämställdhet i högskolan.⁸ Ytterligare ett stort antal statliga utredningar och myndighetsrapporter har belyst relaterade frågor.⁹

Jämställdhetsmyndighetens tolkning av uppdraget

Den här uppföljningen belyser ojämställdhet som till stora delar är genomgående i utbildningssystemet, men som kan ta sig olika uttryck inom olika skolformer. Av utrymmesskäl görs endast nedslag i syfte att exemplifiera och då främst inom utbildningsnivåerna förskola, grundskola och gymnasium. Det finns få jämställdhetspolitiskt motiverade uppföljningar av förskolan trots att den tillskrivs en betydelsefull roll inom delmålet. Gymnasieskolan och högstadiet ingår i uppföljningen då Jämställdhetsmyndigheten tidigare har pekat ut behovet av att stärka jämställdhetsarbetet inom dessa områden. Ytterligare utbildningsformer inkluderas i bilaga 2 tillsammans med övrig statistik kopplad till delmålet.

⁴ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

⁵ Skollag (2010:800) 2010; Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lpfö 18) för förskolan 2019; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

⁶ Diskrimineringslag (2008:567) 2008; Skollag (2010:800) 2010

⁷ Skr. 2016/17:10 2016; SOU 2015:86 2015

⁸ Dir. 2003:101 2003; Dir. 2008:75 2008; Dir. 2009:75 2009

⁹ Se exempelvis Skolinspektionen 2020a; SOU 2014:6 2014; Statskontoret 2015

Syfte och genomförande

Rapporten syftar till att beskriva och analysera måluppfyllelse och olika aspekter av utvecklingen i förhållande till delmålet om en jämställd utbildning, med utgångspunkt i skolans jämställdhetsuppdrag. Vi har utgått från följande frågor:

- Hur har styrning och implementering av skolans samlade jämställdhetsuppdrag utvecklats?
- Vilka könsmonster finns och hur har utvecklingen varit bland skolelever när det gäller:
 - psykisk hälsa, och
 - studieresultat samt attityder och värderingar gällande jämställdhet och demokratiska värden?
- Vilka faktorer har bidragit till utvecklingen?
- Hur kan de senaste trettio årens större utbildningspolitiska förändringar förstås ur ett jämställdhetsperspektiv och vilken roll spelar de för utvecklingen?

Valet av frågeställningar

Valet av frågeställningar och prioriteringar motiveras nedan.

Hur har styrning och implementering av skolans samlade jämställdhetsuppdrag utvecklats?

Tidigare utredningar har visat att det finns brister i hur skolor, inklusive förskolor, och huvudmän omsätter sina jämställdhetsuppdrag. Samtidigt har skolans jämställdhetsuppdrag sedan den senaste jämställdhetspolitiska utredningen förändrats i flera avseenden. FN:s barnkonvention har blivit lag vilket medfört nya formuleringar om hur skolan ska gestalta och förmedla värden och rättigheter som bland annat har bäring på jämställdhet. Satsningar för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor har gett avtryck på skolans samlade jämställdhetsuppdrag. Skrivningar om jämställdhet har tillkommit i läroplaner och kursplaner i flera skolformer och ett flertal granskningar rörande huvudmännens arbete med jämställdhet har genomförts av olika skolmyndigheter.¹⁰ Samtidigt är frågor som rör skolans generella styrning under utredning och större förändringar som kan komma att påverka förutsättningarna för att arbeta mot delmålet är att vänta. Sammantaget motiverar detta en förnyad bild av hur styrning och implementering fungerar för att nå måluppfyllelse inom delmålet.

Vilka könsmonster finns och hur har utvecklingen varit avseende psykisk hälsa, studieresultat samt attityder och värderingar till jämställdhet och demokratiska värden?

Återkommande fynd i tidigare utredningar har varit att utbildningssystemet bidrar till ojämställdhet, i den omedelbara skolvardagen och på lång sikt. Delmålet om en jämställd utbildning har därmed på flera sätt betydelse för möjligheten att nå det övergripande jämställdhetspolitiska målet om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Skolan ska ge kunskap som kan leda till arbete eller vidare studier, men också kunskap som syftar till personlig utveckling. Skolan ska mäta och värdera elevers prestationer inför övergångar till arbete eller studier, men samtidigt bidra

¹⁰ Se exempelvis Skolinspektionen 2017; 2020a

till utjämning av ekonomiska och sociala resurser samt fostra demokratiska samhällsmedborgare.¹¹ I uppföljningen vill vi fånga den spänning som finns, både i jämställdhetspolitiken och skolans uppdrag, avseende synen på kunskap och syftet med utbildning. Uppföljningen har därför riktats mot tre områden som präglas av tydliga könsskillnader och som vi menar tillsammans kan ge en indikation gällande måluppfyllelsen.

Utbildningens betydelse för kvinnor och mäns möjligheter till karriär och försörjning gör utbildningen viktig både som bytesvärde på en arbetsmarknad och som bestämningssfaktor för den framtida ekonomin och hälsan. Män med låg utbildning är till exempel mer sannolika att avlida i olyckor eller självmord, leva ensamma trots en önskan om att bilda familj och att begå brottsliga handlingar, dras in i kriminalitet och våldbejakande extremism. Samtidigt tenderar kvinnors utbildningar att leda till systematiskt lägre inkomster, sämre arbetsvillkor och arbetsrelaterad ohälsa på en könssegregerad arbetsmarknad. Utöver att elevers välbefinnande är viktigt i sig är det en viktig faktor för deras lärande, liksom för deras framtida hälsa. Det finns också kopplingar mellan hälsan under och efter skoltiden.¹² Utbildning har även ett egenvärde i form av bildning och personlig utveckling. Detta innebär sammantaget att könsmonster gällande *skolresultat* liksom *psykisk hälsa hos skolelever* är centrala områden för uppföljning av delmålet. Vår bedömning är vidare att barn och ungas *attityder och värderingar gällande jämställdhet och demokrati* kan säga oss något om i vilken utsträckning kunskapsinnehåll som rör demokrati och jämställdhet anammas av flickor och pojkar. Det kan också ge en indikation rörande jämställdhetsaspekterna av uppdraget att främja flickor och pojkars allsidiga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare, i enlighet med Skollagens definition av personlig utveckling.¹³

Vilka faktorer har bidragit till utvecklingen?

Vid sidan av att beskriva utvecklingen redogör vi för olika processer som föregår och medverkar till de könsmonster som kan observeras inom ovan beskrivna områden. Vart och ett av områdena utgör ett omfattande kunskapsområde och kännetecknas av komplexa orsakssamband. Rapporten ger därför ingen heltäckande bild av vilka förklaringsfaktorer som förekommer i forskningen, utan fokuserar på övergripande tendenser och återkommande forskningsresultat.

Uppföljningen utgår ifrån en systemteoretisk förståelse av individer, grupper och organisationer som öppna sociala system vilka påverkar och påverkas av varandra. Enligt en sådan syn utvecklas skolbarns lärande och hälsa i interaktionen inom och mellan system som utgörs av familj, kamrater och enskilda lärare, det utbildningssystem som eleverna befinner sig samt de övergripande sociala och kulturella värderingar som

¹¹ Se exempelvis Carlbaum 2012; Nylund 2013

¹² Giota & Gustafsson 2021; Kungliga vetenskapsakademien 2021; WHO 2016

¹³ I skrivningarna för det jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd utbildning definieras personlig utveckling som "möjligheten att utveckla intressen, ambitioner och potential utan att hindras av ojämsställda strukturer, fördomar och stereotypa föreställningar om kön." 1 kap. 4 § Skollag (2010:800) 2010

råder i samhället. En central utgångspunkt i arbetet med rapporten är bedömningen att det behövs en djupare förståelse för hur könsspecifika villkor präglar elevernas hälso- och lärsituation och därmed medverkar till rådande mönster.

Hur kan de senaste trettio årens större utbildningspolitiska förändringar förstås ur ett jämställdhetsperspektiv och vilken roll spelar de för utvecklingen?

Sedan 1990-talet har en rad skolreformer, tillsammans med en sedan tidigare pågående decentraliseringsprocess, förändrat förutsättningarna att bedriva och ta del av utbildning.¹⁴ Reformerna har bland annat diskuterats i relation till olika negativa effekter såsom ökad stress hos barn och unga, betygsinflation, utslagning från grundskolan samt en minskad likvärdighet mellan skolor och grupper av elever. Den allt starkare marknadsorienteringen har också problematiserats utifrån att det skapat en kundrelation mellan skola, elever och föräldrar samt att riskkapitalister tillåts göra vinstuttag från en skattefinansierad verksamhet. Jämställdhetsaspekterna av utvecklingen är däremot inte belysta i särskilt stor utsträckning, något som bland annat har efterfrågats av Delegationen för jämställdhet i skolan.¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten har kunnat visa att reformerna har bidragit till mönster när det kommer till studie- och yrkesval och har liksom delegationen påtalat behovet av att följa upp effekterna av senare års större skolreformer ur ett jämställdhetsperspektiv.¹⁶

Metod och material

Uppföljningen har genomförts som en dokumentstudie. Underlaget utgörs av forskningsrapporter, myndighetsrapporter och tidigare utredningar samt offentlig statistik. Därtill såg Jämställdhetsmyndigheten ett behov av att beställa fördjupade analyser för att kunna belysa tre skilda områden och aspekter av delmålet. I relation till styrningen var vi intresserade av en kvalitativ beskrivning av hur den faktiska implementeringen ser ut lokalt och hur den upplevs, dels av personalen, dels av eleverna själva. Ulrika Schmauch, Umeå universitet utförde detta uppdrag. Mia Heikkilä, Stockholms universitet, fick uppdraget att ta fram en aktuell sammanställning av forskning som rör jämställdhet i förskolan. Vi gjorde också bedömningen att det fanns en kunskapslucka när det kom till frågan om hur de senaste decenniernas större utbildningspolitiska förändringar kan förstås ur ett jämställdhetsperspektiv. Marianne Dovemark, Göteborgs universitet försåg oss med detta underlag. Synpunkter på uppföljningen har inhämtats från Skolverket och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (mucf).

Avgränsningar

I rapporten ligger fokus på vilka mönster som finns och hur utvecklingen har varit bland skolelever när det gäller psykisk hälsa, studieresultat samt attityder och

¹⁴ Till exempel friskolereformen, förändringar i betygssystemet, reformering av gymnasieskolan, läroplansförändringar samt decentraliseringen och kommunaliseringen av skolan

¹⁵ SOU 2010:99 2010

¹⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2018; 2022b

värderingar gällande jämställdhet och demokratiska värden. Då vi hämtar exempel och forskning från förskola, grundskola och gymnasium inkluderas inte övriga formella och informella utbildningsområden och nivåer. Utvecklingen beskrivs främst utifrån gruppnivå för flickor och pojkar. Andra bakgrundsvariabler har stor betydelse och ingår i vissa statistikredovisningar och resonemang men ingen uttömmande bild ges. Inte heller någon fördjupning sker av regionala skillnader utan rapporten fokuserar på utvecklingen på nationell nivå. Jämställdhetsmyndigheten har tidigare redovisat en sammanställning av befintlig forskning och kunskap om könsskillnader i utbildningsval i rapporten ”Val efter eget kön”, vilket innebär att könssegregeringen inom utbildningen inte är i fokus för denna rapport. Jämställdhetsmyndigheten vill betona att skolan inte är en isolerad samhällssektor. Elever, lärare och annan personal påverkas av det omgivande samhället, fokus i denna uppföljning är dock på skolans jämställdhetsuppdrag och det jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd utbildning.

Rapportens disposition

I det inledande kapitlet beskriver vi vårt uppdrag och hur vi har lagt upp arbetet. Vi presenterar även kortfattat tidigare dokumenterade utmaningar för måluppfyllelse.

I kapitel 2, *Könsmönster gällande elevers lärande och psykiska hälsa består*, beskriver vi utvecklingen över tid för flickor och pojkar avseende studieresultat, psykisk hälsa i skolan samt värderingar och attityder gällande jämställdhet och demokratiska värden.

I kapitel 3, *Brister i styrning och tillämpning av skolans jämställdhetsuppdrag*, beskriver vi centrala delar av skolans jämställdhetsuppdrag och hur de omsätts i praktiken. Kapitlet tar även upp hur olika brister i styrning och genomförande bidrar till de könsmönster som syns i hälsa och lärande och analyserar betydelsen av styrningens utformning för möjligheten att nå delmålet.

I kapitel 4, *Könad skolvardag lägger grunden för könsmönstren*, redogör vi för ytterligare faktorer som kan bidra till förståelsen av hur könsmönster relaterade till skolans uppdrag om lärande, hälsa och demokratisk fostran, uppstår och består.

I det avslutande kapitel 5, *Slutsatser*, presenteras därefter Jämställdhetsmyndighetens slutsatser från uppföljningen och myndighetens förslag för en ökad måluppfyllelse.

2. KÖNSMÖNSTER GÄLLANDE ELEVERS LÄRANDE OCH PSYKISKA HÄLSA BESTÅR

Pojkar och män deltar inte i lika hög utsträckning som flickor och kvinnor i utbildningssystemet och de har på gruppnivå lägre utbildningsnivå, betyg och övergångsfrekvens till högre utbildning. Flickor har lärt sig att navigera i ett skolsystem som historiskt utformades för pojkar från samhällets övre skikt och från vilket flickor var utestängda. Flickor har därför beskrivits som vinnare i ett skolsystem som samtidigt missgynnar pojkar men på gruppnivå har det varken resulterat i att kvinnor har en starkare ekonomisk ställning, bättre hälsa eller större inflytande i samhället än män. Detta kapitel beskriver utvecklingen över tid för flickor och pojkar avseende lärande, som inkluderar studieresultat samt värderingar och attityder gällande jämställdhet och demokratiska värden, och psykisk hälsa i skolan.

Klyftor består avseende skolresultat och utbildningsnivå

Svensk skola rankades under 1980-talen som ett av världens mest jämlika utbildningssystem. Sedan dess har utvecklingen avseende likvärdighet varit i det närmaste negativ.¹⁷ Skolsegregation baserad på socioekonomisk bakgrund och migrationsbakgrund har enligt flera källor ökat, liksom spridningen i kunskapsresultat mellan grupper av elever, skolor och olika delar av landet.¹⁸ Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) menar dock att likvärdigheten i den svenska skolan i vissa hänseenden inte har försämrats. Bland svenskfödda elever har till exempel familjebakgrundens betydelse för resultaten varit oförändrad. IFAU menar att det kompensatoriska uppdraget har blivit mer komplext, men att den kompensatoriska resursfördelningen snarare har förstärkts. Den ökade skolsegregationen och skillnaderna i skolkvalitet är dock fortfarande problematisk ur ett likvärdighetsperspektiv.¹⁹ Statistiken visar dessutom på fortsatta könsmonster i skolresultat och utbildningsval.²⁰

Kvinnor med eftergymnasial utbildning ökar kraftigt och män med enbart gymnasial utbildning är fortfarande flest till antalet

Sett till befolkningen som helhet har fler kvinnor än män eftergymnasial utbildning men något fler män än kvinnor är forskarutbildade. Bland de som har förgymnasial utbildning som högsta utbildningsnivå är majoriteten män, även om gruppen har minskat kraftigt

¹⁷ Se till exempel Dovemark 2023; SOU 2017:35 2017; SOU 2020:28 2020; SOU 2020:46 2020

¹⁸ SOU 2020:28 2020: 202

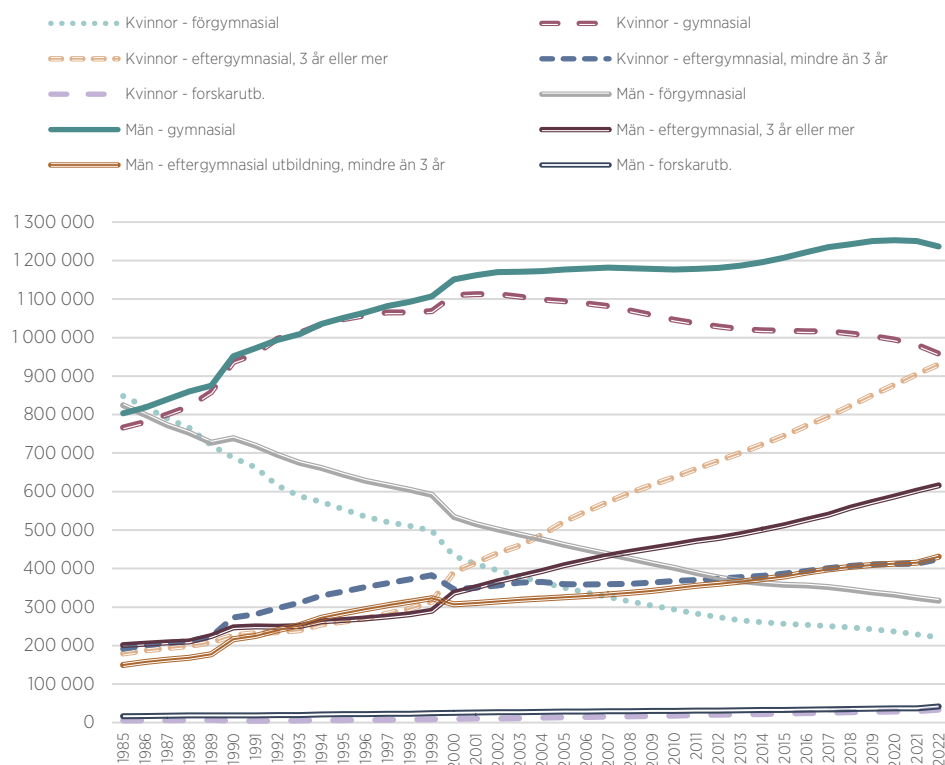
¹⁹ Holmlund m.fl. 2020

²⁰ Se bland annat Jämställdhetsmyndigheten 2022b

sedan mitten av 80-talet. Den enskilt största gruppen utgörs fortsatt av gymnasialt utbildade, men bland kvinnor är gruppen med en eftergymnasial utbildning 3 år eller längre snart lika stor. Om nuvarande utbildningsmönster kvarstår kommer skillnaden i utbildningsnivå mellan könen fortsätta öka.²¹ Bland utrikes födda varierar utbildningsnivån mycket mellan olika grupper, men i gruppen som helhet har en större andel endast förgymnasial utbildning, jämfört med inrikes födda. Skillnaden mellan kvinnors och mäns utbildningsnivå är något mindre bland utrikes födda än bland inrikes födda.²² Dessutom finns stora regionala skillnader, exempelvis att högutbildade i högre utsträckning bor i storstadskommuner och residensstäder.²³

Figur 1. Befolkningen 25–64 år efter utbildningsnivå och kön 1985–2022.

Antal

Källa: Statistikmyndigheten SCB

Stabila men något minskade könsskillnader avseende studieresultat i grundskolan

Sedan 1999 har betygsutvecklingen varit positiv för både flickor och pojkar som avslutat grundskolan. Utvecklingen har varit mest positiv för gruppen pojkar med högutbildade föräldrar och mest negativ för flickor med lågutbildade föräldrar. Könsmönstren har varit

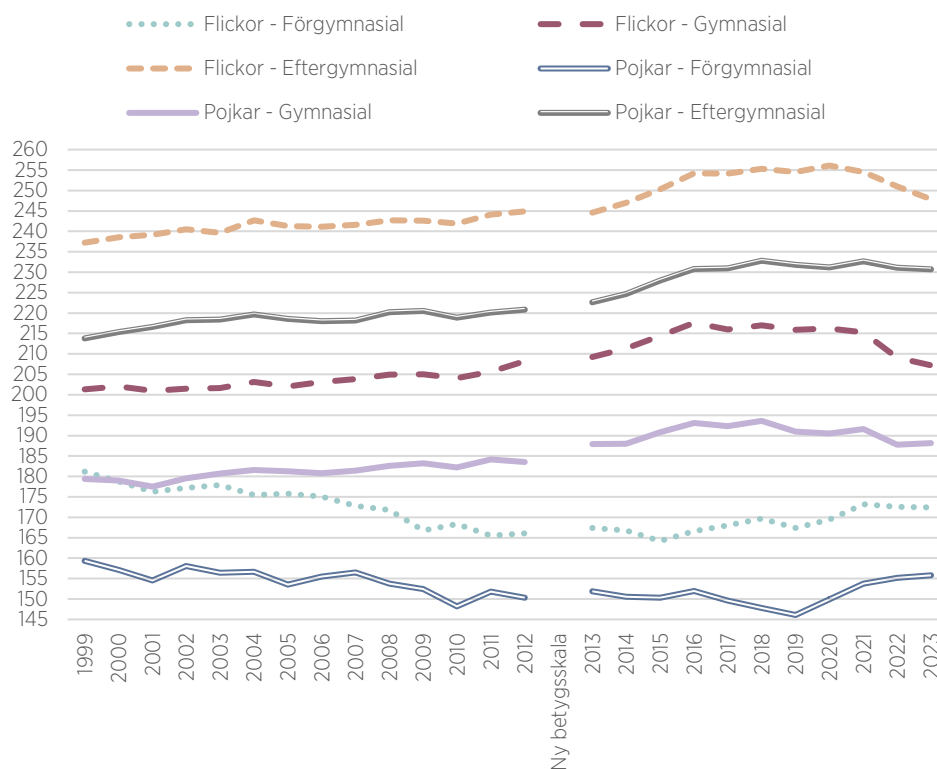
²¹ Entinger & Stråth 2020

²² Bilaga 2

²³ Statistiska Centralbyrån 2023

relativt stabila under den senaste 20-årsperioden, där pojkar sedan det först gick att mäta med nationell statistik haft lägre betyg i såväl grundskola som gymnasieskola jämfört med flickor.²⁴ Betygsskillnaderna på gruppnivå i grundskolan har dock minskat till de lägsta skillnaderna på 20 år, knappt 8 procent läsåret 2022/23. Läsåret 2022/23 hade flickor i årskurs 9 ett meritvärde på i genomsnitt knappt 230 poäng jämfört med knappt 212 för pojkar. Samtidigt finns ett stort antal flickor som har lägre meritvärde än pojkar och ett stort antal pojkar som presterar väl i skolan.²⁵ Pojkar med högt utbildade föräldrar presterar exempelvis bättre än flickor med lägre utbildade föräldrar. Mest positiv utveckling av betygen finns bland pojkar vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning. De sista åren ser vi en nedgång av betygen bland flickor vars föräldrar har en gymnasial eller eftergymnasial utbildning.²⁶

Figur 2. Genomsnittligt meritvärde årskurs 9 efter föräldrars utbildningsnivå och kön 1999–2023

Kommentar: I samband med de nya läroplanerna 2011/12 infördes en ny betygsskala för grundskolan, med fler betygssteg än tidigare (A–F). Meritvärdet beräknas genom att summera betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg (E=10, D=12.5, C=15, B=17.5 och A=20). Det möjliga maxvärdet är 320 poäng. Bytet av betygssystem innebär ett tidsseriebrott i statistiken, vilket medför vissa svårigheter att jämföra resultaten över tid. **Källa:** Skolverket.

²⁴ Skolverket 2023d

²⁵ Se exempelvis Öhrn i Öhrn & Holm (red.) 2014

²⁶ Skolverket 2022c och Bilaga 2

Det är en högre andel flickor som befinner sig i de högre meritvärdesgrupperna men bara en något högre andel pojkar som befinner sig i de lägsta betygsgrupperna.²⁷ När det gäller utvecklingen av betygsskillnader mellan flickor och pojkar i grundskolan så har en minskning skett i de flesta ämnena. På grupp nivå har flickor bättre betyg än pojkar i samtliga ämnen förutom i Idrott och hälsa där pojkar i genomsnitt har något högre meritvärde. Sedan läsåret 2014/15 har flickornas betyg på grupp nivå minskat något i flertalet ämnen. Läsåret 2022/23 var betygsskillnaderna i årskurs 9 som störst i ämnena bild, svenska som andraspråk, svenska samt hem- och konsumentkunskap där flickor presterade bättre.

Under de senaste tio åren har andelen elever i årskurs 9 med toppbetyg i olika ämnen ökat. I samtliga ämnen förutom matematik och idrott och hälsa är det en större andel flickor som har toppbetyg. Exempelvis hade närmare 30 procent av flickorna betyg A i ämnet bild jämfört med 7 procent av pojkarna och i hem- och konsumentkunskap var andelen 28 procent jämfört med pojkarnas 9 procent.²⁸

En något högre andel flickor är behöriga till gymnasieskolan

Våren 2023 hade knappt 86 procent av flickorna och knappt 85 procent av pojkarna behörighet till gymnasieskolan. Skillnaden mellan könen är lägre än någon gång tidigare sedan 1998.²⁹ Medan gymnasiebehörigheten är nästintill jämnt fördelad bland elever med svensk bakgrund, är könsskillnaden något större bland elever med utländsk bakgrund, där pojkarna står för den lägsta andelen med knappt 74 procent. Bland flickor är betydelsen av utländsk bakgrund mindre än bland pojkar.³⁰ På tjugo år har det skett en minskning bland samtliga grupper på någon eller några procentenheter.³¹ Föräldrarnas utbildningsbakgrund har också betydelse. Elever som har minst en förälder med eftergymnasial utbildning är behöriga till gymnasieskolan i högre utsträckning än elever vars föräldrar har en lägre utbildningsnivå. Högst andel som saknar behörighet finns bland nyinvandrade elever. Siffror tyder dock på att unga med utländsk bakgrund, särskilt de som anländer till Sverige sent, tar i kapp mycket i efterhand.³²

²⁷ Bilaga 2

²⁸ Bilaga 2

²⁹ För behörighet till gymnasieskolans nationella program krävs att eleverna har godkänt betyg (A–E) i engelska, matematik och svenska eller svenska som andraspråk samt i ytterligare minst fem ämnen. Lägst antal ämnen med godkända betyg krävs för att bli behörig till yrkesprogrammen, totalt åtta ämnen. Om eleven är behörig till yrkesprogram innebär att eleven är behörig till nationellt program i gymnasieskolan. Skolverket 2023d

³⁰ Se även J. O. Jönsson & Mood 2023

³¹ Skolverket 2021b och Bilaga 2

³² J. O. Jönsson & Mood 2023

Tabell 1. Andel elever utan gymnasiebehörighet efter migrationsbakgrund, ålder vid ankomst till Sverige, föräldrars utbildningsnivå samt kön vårterminen 2023. Andel i procent

	Låg utbildningsnivå		Hög utbildningsnivå	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Svensk bakgrund	19,8	25,3	6,1	6,2
Utländsk bakgrund, född i Sverige	20,6	20,9	10,3	11,8
Invandrat före skolstart	21,9	24,6	8,1	9,8
Invandrat under årskurs 1-5	38,4	43,6	14,5	20,4
Invandrat under årskurs 6-9	69,6	73,6	47,5	51,5

Kommentar: Låg utbildningsnivå innebär förgymnasial eller gymnasial utbildning, hög utbildning innebär eftergymnasial utbildning. **Källa:** Skolverket, egna beräkningar.

Läsåret 2022/23 var det drygt 121 000 elever som avslutade årskurs 9. Av dessa började en majoritet en nationell gymnasieutbildning eller ett introduktionsprogram hösten 2023. Elever som inte blir behöriga till ett nationellt gymnasieprogram kan nå behörighet eller ta sig vidare till arbete genom introduktionsprogrammen. Läsåret 2022/23 studerade 37 300 elever på ett av gymnasieskolans fyra introduktionsprogram, vilket motsvarar drygt 10 procent av eleverna totalt. I årskurs 1 motsvarar antalet närmare 17 procent av eleverna. Vanligast är att sakna betyg i matematik från grundskolan.³³ Pojkar utgjorde en något större andel och drygt 80 procent av eleverna återfinns på en skola med offentlig huvudman.³⁴

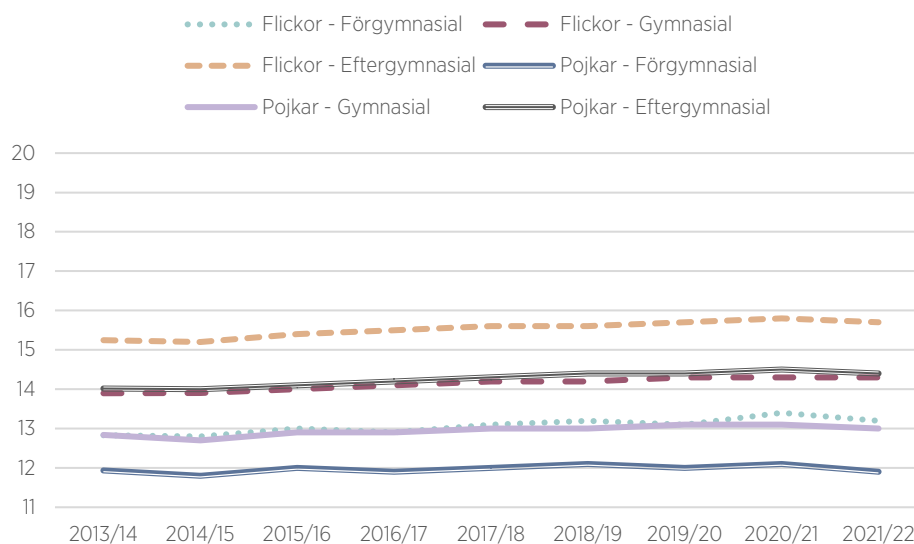
Förbättrade gymnasiebetyg för både flickor och pojkar

Den genomsnittliga betygspoängen i gymnasieskolan läsåret 2021/22 var 15,1 för flickor och 13,8 för pojkar. Avgångsbetygen i gymnasieskolan har höjts något sedan den nya läroplanen och betygssystemet infördes. Lsåret 2013/14 var den genomsnittliga betygspoängen 14,6 för flickor och 13,4 för pojkar. Inom grupperna finns emellertid stora skillnader, som i vissa avseenden har tilltagit över tid. Skillnaderna mellan hög- och lågpresterande elever har exempelvis ökat, där föräldrarnas utbildningsbakgrund och i viss mån inkomst är viktiga förklaringsfaktorer.

³³ Skolverket 2019c

³⁴ Skolverket 2023a

Figur 3. Genomsnittlig betygs-poäng med slutbetyg för elever med avgångsbetyg efter föräldrars utbildningsnivå och kön 2013/14–2021/22

Kommentar: Förgymnasial utbildning: Elever vars föräldrars högsta utbildning är genomgången folkskola/grundskola; Gymnasial utbildning: Elever vars föräldrars högsta utbildning är genomgången gymnasial utbildning; Eftergymnasial utbildning: Elever vars föräldrars högsta utbildning är eftergymnasial utbildning med minst 30 högskolepoäng **Källa:** Skolverket.

Kvoten mellan flickor och pojkars betygs-poäng har varit den samma sedan 2013/14 och innebär att flickor i genomsnitt har cirka 10 procent högre betyg än pojkar, vilket motsvarar 1,3 poäng. Störst genomsnittliga betygsskillnad återfinns på programmen Barn och fritid och Handel och administration där flickor har 1,6 poäng högre betygs-poäng i genomsnitt vilket motsvarar 13 procent högre betyg. Därefter kommer Samhällsvetenskapliga programmet, Estetiska programmet, Restaurang- och livsmedelsprogrammet samt Hotell- och turismprogrammet med 1,4 poängs skillnad. Betygsskillnaden är minst på Fordons- och transportprogrammet där flickor har 0,4 poäng högre genomsnittlig betygs-poäng, vilket motsvarar 3 procent.

Andelen elever med toppbetyg i slutbetyg från gymnasieskolan har minskat sedan 2008. Den stora minskningen skedde i och med införandet av Gy11, men en viss återhämtning har skett sedan 2014.³⁵ Den grupp som resultatmässigt gynnades mest av att gå från ett relativt betygssystem till ett målinriktat betygssystem läsåret 1998, var pojkar med föräldrar med högre utbildning. Elever med de lägst utbildade föräldrarna var de som missgynnades mest av reformen, främst flickor med föräldrar med låg utbildningsnivå. Ett målinriktat betygssystem tycks ha inneburit att andra värden än kunskap har minskat i betydelse.³⁶ Den nya läroplanen för gymnasieskolan Lgy 11, som innebar skärpta antagningskrav, tycks särskilt ha försämrat pojkarnas arbetsmarknadsutfall på kort sikt. De skärpta behörighetskraven riskerar att begränsa

³⁵ Bilaga 1

³⁶ Hjorth-Trolle m.fl. 2022

elevers tillgång till utbildning.³⁷ Andelen flickor och pojkar med behörighet till universitet och högskolor var 2021/22 drygt 80 procent respektive 65 procent. Det är en ökning från 2014 då andelen flickor var 78,6 och andelen pojkar 62 procent.³⁸ Av flickorna som läste ett yrkesförberedande program hade 42,9 procent grundläggande högskolebehörighet jämfört med 24,8 procent av pojkarna.³⁹ Att komplettera utbildningen i efterhand för att den ska ge grundläggande behörighet var vanligast på Riksrekryterande utbildningar, Vård- och omsorgsprogrammet och Barn- och fritidsprogrammet där 68, 62 respektive 57 procent av eleverna läste in behörighet. Lägst andel återfinns inom programmen Fordon- och transport, VVS och fastighet samt Bygg och anläggning där andelarna var 10, 19 respektive 20 procent.⁴⁰

Könsskillnader i andelen som tar en gymnasieexamen

Bland elever som påbörjade en gymnasieutbildning 2017 fick drygt 70 procent flickor och 62 procent pojkarna en gymnasieexamen efter tre år. På de nationella programmen var andelen drygt 80 procent för flickor och drygt 76 procent för pojkarna. På de högskoleförberedande programmen var andelen flickor som fick en gymnasieexamen efter tre år drygt 82 procent och drygt 77 procent bland pojkarna och på yrkesprogram var motsvarande andelar drygt 74 procent för både flickor och pojkar.⁴¹ Som konstaterats ovan befinner sig många elever på ett Introduktionsprogram. Av de drygt 18 300 elever som började ett Introduktionsprogram 2017, varav 62 procent var pojkar, var det drygt 6 procent av pojkarna och 8 procent av flickorna som tog en gymnasieexamen inom tre år. Efter fem år har omkring hälften av eleverna som börjar på ett introduktionsprogram övergått till ett nationellt program och andelen med en gymnasieexamen är drygt 20 procent bland pojkarna och knappt 25 procent bland flickorna.⁴² Skärpta behörighetskrav till gymnasieskolan har fått konsekvenser för denna grupp av elever.⁴³

Sedan Gy11 infördes har andelen flickor och pojkar som tar en examen inom tre år, vilket är den tid som programmen är avsedda att genomföras på, succesivt ökat efter en initial nedgång. Skolverket understryker att elever som tog examen läsåret 2013/14 och senare inte är jämförbara med eleverna som avslutade sina gymnasiestudier i den tidigare gymnasieskolan (Lpf 94). De konstaterar att en större andel elever fick slutbetyg i det gamla systemet i förhållande till andelen som tar examen i den reformerade

³⁷ Halapuu 2021

³⁸ Bilaga 2. Elever i Gy 2011 som får examen från högskoleförberedande program får per automatik också grundläggande behörighet till högskoleutbildning. Elever med examen från ett yrkesprogram kan inom ramen för yrkesprogrammen läsa de kurser som krävs för grundläggande behörighet, men kurserna är inte obligatoriska som på de högskoleförberedande programmen

³⁹ För Jämställdhetsmyndighetens sammanställning av befintlig forskning och kunskap om könsskillnader i utbildningsval se Jämställdhetsmyndigheten 2022b

⁴⁰ Skolverket 2022a

⁴¹ Bilaga 2

⁴² Skolverket 2022a

⁴³ Skolledaren 2023

gymnasieskolan.⁴⁴ Dagens gymnasieexamen kräver alltså mer av eleverna än ett slutbetyg under Lpf 94.⁴⁵ De som inte slutfört gymnasiestudierna befinner sig i högre utsträckning utanför arbetsmarknaden. Kvinnor som varit obehöriga till gymnasieskolan eller som inte slutfört gymnasiestudierna står i högre grad utanför arbetsmarknaden, vilket delvis kan förklaras av barnafödande och att de oftare arbetar deltid.⁴⁶

Fortsatt segregation utifrån kön och migrationsbakgrund

Friskolereformen har inneburit att antalet elever i skolor med enskild huvudman har ökat under de senaste trettio åren. Läsåret 2022/23 läste närmare var tredje gymnasieelev och drygt 16 procent av grundskoleeleverna på en friskola. Drygt var femte barn var inskrivet på en förskola som drivs av en enskild huvudman.⁴⁷ Det är ingen större skillnad mellan andelen flickor och pojkar på någon av utbildningsnivåerna. Sedan möjligheten att välja skola infördes har segregationsprocessen i relation till klass och utländsk bakgrund förstärkts genom att resursstarka föräldrar flyttar sina barn till innerstadens skolor och till de fristående skolor som etablerats.⁴⁸ Under perioden 2001–2010 ökade skolsegregationen i relation till utländsk bakgrund för att därefter stabiliseras och minska något fram till 2016.⁴⁹ Segregationen har brutits de senaste åren och i stället tycks familjeinkomsten vara en viktig drivkraft bakom ökad elevsortering.⁵⁰ Det finns en tydlig koppling mellan ökad boendesegregation och skolsegregation.⁵¹ Men även en allt högre grad av valfrihet och marknadsutsättning i skolsystemet speglas i en ökad skolsegregation.⁵² I bostadsområden med stora socioekonomiska utmaningar är det sex av tio 19-åringar som inte slutför sina gymnasiestudier, vilket är en högre andel än i övriga områden. Värst drabbade är pojkarna. Redan i grundskolan faller drygt 35 procent av niondeklassarna från de mest segregerade områdena bort, då de inte har behörighet till gymnasiet nationella program. Detta får konsekvenser för deras framtida försörjning. En uppföljning har visat att 40 procent av de som inte genomgått gymnasiet fortfarande saknade sysselsättning vid 34 års ålder.⁵³

Varken de högskoleförberedande eller de yrkesförberedande gymnasieprogrammen är homogena, men det finns fortfarande tydliga mönster mellan klasstillhörighet och kön

⁴⁴ Skolverket 2021a

⁴⁵ Skolverket 2022a För att få ett slutbetyg i gamla gymnasieskolan krävdes att eleven blivit betygssatt i samtliga programmets kurser, men inte att 2 250 poäng skulle vara godkända, såsom examenskraven i GY 2011 anger.

⁴⁶ Statistikmyndigheten SCB 2018

⁴⁷ Bilaga 2

⁴⁸ Holmlund m.fl. 2020; Schwartz 2013

⁴⁹ Skolverket 2018

⁵⁰ Holmlund m.fl. 2020

⁵¹ Yang Hansen & Gustafsson, 2018 i Dovemark 2023; Holmlund m.fl. 2014; 2020

⁵² Dovemark 2023

⁵³ Dovemark 2023

och gymnasieeval.⁵⁴ Differentieringen har förstärkts genom framför allt friskolors etablering runt enstaka gymnasieprogram, men också genom möjligheterna att marknadsföra sig mot olika elitinriktningar.⁵⁵ Andelen elever som går på gymnasieskolor där elever av det egna könet är i majoritet har ökat. Läsåret 1997/98 gick drygt 65 procent av eleverna på en skola med jämn könsfördelning⁵⁶. Läsåret 2021/22 var samma siffra drygt 45 procent. Idag går närmare 40 procent av eleverna på skolor där andelen av det egna könet överstiger 60 procent. Statistiken tyder på att skolor med enskild huvudman har en lägre andel elever som läser på en utbildning med jämn könsfördelning.⁵⁷

Stora könsskillnader i psykisk hälsa bland skolelever

De flesta barn och unga i Sverige mår bra och trivs med livet, vilket också har varit fallet sett över tid.⁵⁸ Däremot har andelen unga som uppger att de har återkommande psykosomatiska symptom fördubblats sedan mitten av 1980-talet och andelen som uppger att de känner stress till följd av skolarbetet har ökat. Bland annat Folkhälsomyndigheten menar att förändringar inom den svenska skolan, bland annat förändringar i betygssystemet, kan förklara en del av ökningen.⁵⁹ I en rapport från 2017 visar Socialstyrelsen att ökningen av självrapporterade psykiska besvär och diagnostiserade psykiska sjukdomar hos barn och unga vuxna har varit större i Sverige än i de övriga nordiska länderna under de senaste 20 åren.⁶⁰ Utvecklingen är könad på så sätt att flickor och unga kvinnor rapporterar fler hälsobesvär än pojkar såsom nedstämdhet, sömnsvårigheter, huvudvärk och magont. Sedan mätningen Skolbarns hälsovanor startade 1985/86 har det i åldrarna 13 och 15 år varit fler flickor än pojkar som rapporterat att de haft minst två hälsobesvär mer än en gång i veckan. 2021/22 var andelen 15-åriga flickor 77 procent och andelen pojkar 46 procent jämfört med knappt 30 procent respektive 15 procent 1985/86.⁶¹ Flickor uppvisar dessutom lägre livstillfredsställelse än pojkar.⁶² De är också överrepresenterade bland barn som skadar sig själva och de diagnosticeras i dubbelt så hög utsträckning för depression och ångestsjukdomar jämfört med pojkar och unga män. Pojkar å andra sidan diagnosticeras oftare med neuropsykiatriska diagnoser, så som adhd, add och autism, och är

⁵⁴ Dovemark 2023; Jämställdhetsmyndigheten 2022b

⁵⁵ Dovemark 2023

⁵⁶ Där andelen flickor och pojkar låg i intervallet 40–60 procent

⁵⁷ Bilaga 2

⁵⁸ Det ska dock noteras att det finns svårigheter förknippade med att mäta och förstå utvecklingen över tid. De består i avsaknaden av breda befolkningsstudier som följer utvecklingen över tid och mått som mäter alla dimensioner av psykisk hälsa såsom emotionellt, psykologiskt och socialt välbefinnande. Det finns också ytterst få undersökningar som grundar sig på vedertagna mätinstrument för att mäta förekomst av psykisk hälsa, psykisk ohälsa och psykiatriska tillstånd i Sverige Forte 2021; MIND 2018.

⁵⁹ Folkhälsomyndigheten 2018a; 2022b; 2023

⁶⁰ Socialstyrelsen 2017

⁶¹ Folkhälsomyndigheten 2023 och bilaga 2

⁶² Folkhälsomyndigheten 2023

överrepresenterade i självmordsstatistiken.⁶³ Ökningen av självrapporterade svåra besvär av oro och ångslan är också proportionellt sett något större bland unga män, jämfört med unga kvinnor.⁶⁴ Även barn och unga som identifierar sig på annat sätt än som flicka eller pojke rapporterar en lägre grad av välbefinnande och en högre förekomst av psykiska besvär. Till exempel uppger homo- eller bisexuella flickor i åldern 16–25 år i högre utsträckning än pojkar och heterosexuella flickor i samma ålder, att de har svåra besvär av ångslan, oro eller ångest.⁶⁵

Skolstress vanligare bland flickor än pojkar

Skolstressen har alltså ökat, speciellt bland flickor.⁶⁶ Den tycks vara starkast bland äldre flickor på högstadiet och gymnasiet, men könsskillnaden finns i alla åldersgrupper.⁶⁷ Med en ökning på närmare 400 procent sedan 1997/98, står flickor i 13-årsåldern för den största procentuella ökningen bland de som känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet. Studier har konstaterat att ökningen bland annat sammanfaller med 2011 års gymnasiereform.⁶⁸ Det utvecklar vi längre fram i rapporten. I mätningen 2021/22 är skillnaderna statistiskt signifikanta. Närmare 80 procent av flickorna och 50 procent av pojkarna i 15-årsåldern uppger att de känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet. Av dessa är närmare 50 procentenheter av flickorna och 20 procentenheter av pojkarna mycket stressade.

⁶³ Barnombudsmannen 2015; Folkhälsomyndigheten 2018c; Jämställdhetsmyndigheten 2021c; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

⁶⁴ Forte 2021

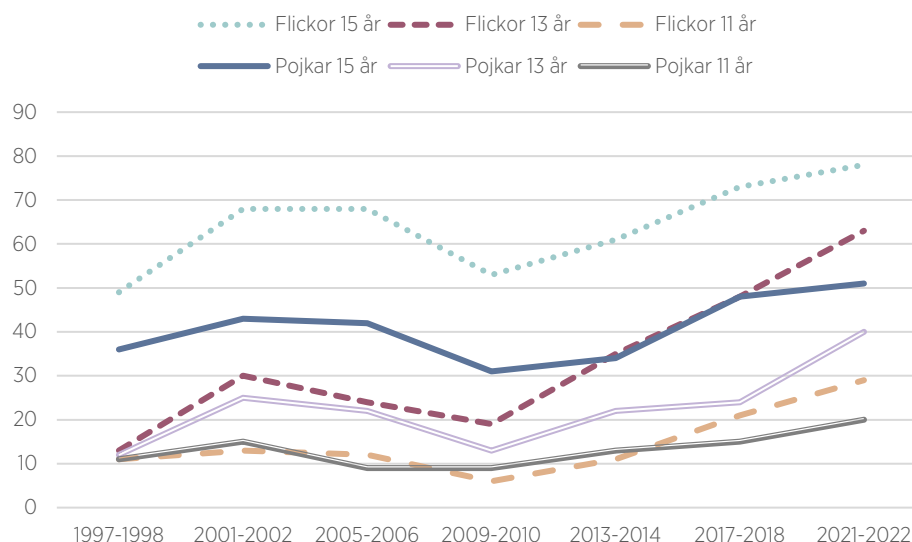
⁶⁵ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

⁶⁶ Se även Högberg m.fl. 2020

⁶⁷ Bilaga 2

⁶⁸ Folkhälsomyndigheten 2018c; Högberg m.fl. 2020; 2019; Högberg & Lindgren 2023

Figur 4. Elever som känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet 1997/98–2021/22 efter kön och ålder. Andel i procent

Källa: Folkhälsomyndigheten

Statistiken visar dessutom att flickor upplever större obalans mellan skola och fritid och oro för framtiden.⁶⁹ Både flickor och pojkar som har en dålig familjeekonomi upplever en högre stress när det kommer till skolarbete, framtiden och en större obalans mellan skola och fritid, jämfört med de som uppger att familjeekonomin är bra.⁷⁰

Symptombilden kan variera beroende på kön

Psykisk ohälsa och stress är subjektiva upplevelser som kan beteckna olika saker för olika människor, vilket försvårar jämförelser över tid och mellan grupper. Dessutom kan förändringar i diskurser kring kön påverka samhällets förståelse av psykisk ohälsa bland unga.⁷¹ Ett återkommande mönster i forskningen är dock att flickor oftare lider av internaliserade (inåtvända) och pojkar oftare av externaliserade (utagerande) symptom.⁷² Internaliserade symptom kan ta sig uttryck som ångslighet, oro, ångest, depression och självskadebeteende, medan externaliserade symptom innefattar hyperaktivitet, koncentrationsproblem, beteendestörningar och aggressivitet.⁷³ Flera studier har kunnat utesluta att könsskillnader gällande internaliserade symptom är orsakade av mätfel eller av att kvinnor skulle ha en större benägenhet att rapportera symptom.⁷⁴ Vissa studier tyder dock på att unga män underrapporterar psykiska besvär i enkätundersökningar och

⁶⁹ Folkhälsomyndigheten 2023

⁷⁰ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

⁷¹ Callegari & Levander 2019

⁷² Barnombudsmannen 2015; Gustafsson m.fl. 2010; Kungliga vetenskapsakademien 2021; Piccinelli & Wilkinson 2000; SOU 2010:79 20105

⁷³ Gustafsson m.fl. 2010; Kungliga vetenskapsakademien 2021; SBU 2021

⁷⁴ SOU 2010:79; Piccinelli & Wilkinson (2000)

uttrycker psykisk ohälsa på andra sätt.⁷⁵ Avståndstagande från skolan som leder till skolfrånvaro och ofullständiga studier, kan till exempel vara ett resultat av psykisk ohälsa utan att pojkar formulerar det så.⁷⁶ Psykisk ohälsa är vanligt bland unga som vare sig arbetar eller studerar.⁷⁷ Forskningen om hur tonårspojkar uppfattar, conceptualiserar och upplever hälsa är dock begränsad.⁷⁸ Jämställdhetsmyndigheten har i en tidigare rapport konstaterat att psykisk ohälsa tenderar att uppfattas som en typisk kvinnosjukdom, vilket kan få negativa konsekvenser för både kvinnor och män. Dels finns en risk att kvinnor uppfattas som det ”svagare könet”, dels riskerar det att hindra män från att söka sjukvård. Myndigheten slog mot den bakgrunden fast att diskursen kring psykisk ohälsa behöver problematiseras och förändras.⁷⁹

Låg självkänsla är vanligare bland flickor

Andelen flickor som uppger att de har psykosomatiska besvär är inte bara ökande och större än bland pojkar, de skattar också sin självkänsla och egenförmåga lägre. Färre flickor än pojkar uppger att de tycker de är tillräckligt bra som de är, att de tycker om sig själva och att jämnåriga tycker om dem.⁸⁰ Folkhälsomyndighetens enkät visar inga skillnader mellan flickor och pojkar när det gäller synen på hur duktiga de tror att läraren tycker att de är i skolan, jämfört med klasskamraterna.⁸¹ Men enligt Skolinspektionen är det en högre andel pojkar än flickor i årskurs 8 och årskurs 2 på gymnasiet som anser att lärarna helt och hållet får dem att tro på sig själva i skolarbetet.⁸² Resultaten ligger i linje med Sveriges Elevkårers undersökning som visar att flickor har lägre tilltro till att samhället kommer skapa en positiv framtid för dem.⁸³

Pojkar känner mer tillhörighet och är tryggare i skolan

Fler pojkar än flickor känner tillhörighet till skolan och Sverige är ett av länderna inom OECD där skillnaderna mellan könen är som störst till pojkarnas fördel.⁸⁴ Studier tyder på att känslan av tillhörighet har minskat i samband med skolreformer runt 2010-talet, och att minskningen varit större än i andra länder, inte minst för elever som upplever svårigheter i skolan.⁸⁵ Stress har visat sig kunna påverka tillhörigheten till skolan negativt. Sedan 2013/14 har trivseln i skolan minskat bland både flickor och pojkar i

⁷⁵ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023; Randell 2016

⁷⁶ Se till exempel Friends 2022b

⁷⁷ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2020b

⁷⁸ Randell 2016

⁷⁹ Lindbom 2020

⁸⁰ Folkhälsomyndigheten 2023

⁸¹ Folkhälsomyndigheten 2018b

⁸² Skolinspektionen 2023c

⁸³ Sveriges Elevkårer 2023

⁸⁴ Skolverket 2019d

⁸⁵ Högberg & Lindgren 2023

Sverige och den är lägre jämfört med Norge, Danmark och Island.⁸⁶ Andelen elever som uppger att de tycker mycket bra om skolan har minskat sedan 2013/14 och är nu på ungefär samma nivåer som 1985/86. För flickor i 13-årsåldern har det dock skett en minskning från drygt 25 procent 1985/86 till knappt 10 procent 2021/22, samma grupp som vi noterat ovan står för den största procentuella ökningen när det gäller skolstress. Den senaste undersökningen visar inga signifikanta könsskillnader, däremot är det signifikant att 11-åringar i högre utsträckning än äldre uppger att de tycker mycket bra om skolan.

De flesta eleverna känner sig trygga i skolan. Den senaste undersökningen visar dock att färre flickor än pojkar känner sig trygga i årskurs 8. Lägst andel återfinns bland flickor i årskurs 8. Mönstret finns även i årskurs 5 i grundskolan och årskurs 2 på gymnasiet, men här är tryggheten generellt något högre. Flickor har också en mer negativ upplevelse av skolans pedagogiska och sociala miljö jämfört med pojkar.⁸⁷ Även andra undersökningar bekräftar bilden av att flickor är mer otrygga i skolan än pojkar.⁸⁸

Brist på nationell frånvarostatistik försvårar uppföljningen

Långvarig och problematisk skolfrånvaro är ett samhällsproblem som innebär att elever inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd. Det finns dock i dagsläget inget nationellt frånvaroregister över elevers giltiga och ogiltiga, frånvaro.⁸⁹ Utredningar har dock pekat på att ogiltig ströfrånvaro tycks vara något mer förekommande bland pojkar än bland flickor. Det tycks även som att frånvaro får större konsekvenser i dagens samhälle där utbildning blivit mer betydelsefullt för elevers framtid.⁹⁰ Skolfrånvaro kan ha många olika orsaker och det kan också, som vi konstaterat ovan, vara tecken på psykisk ohälsa utan att eleven formulerar det så.⁹¹ Många av de faktorer som presenteras nedan som förklaringar till könsmönster i psykisk hälsa och studieresultat kan även bidra till att flickor och pojkar inte deltar i utbildningen även om det inte har varit i fokus för denna rapport.

Kunskaps- och attitydskillnader mellan könen avseende jämställdhet och demokrati

Som vi konstaterat i rapportens inledande kapitel innebär skolans demokratiuppdrag att eleverna ska utveckla kunskaper om demokrati och förberedas för medborgarrollen och ett demokratiskt deltagande.⁹² Utbildningssystemet har därmed en grundläggande funktion för att överföra medborgerliga värden till kommande generationer och för att upprätthålla demokratin. Studier har till exempel kunnat visa att det finns en koppling

⁸⁶ Folkhälsomyndigheten 2023

⁸⁷ Skolinspektionen 2023c

⁸⁸ Boström & Bostedt 2021; Friends 2022a

⁸⁹ Skolverket har i ett regeringsuppdrag 2021 konstaterat att det är möjligt att införa ett nationellt frånvaroregister med uppgifter om giltig och ogiltig frånvaro Skolverket 2021c; SOU 2022:53 2022

⁹⁰ SOU 2016:94 2016

⁹¹ Se till exempel Skolinspektionen 2016a; SOU 2016:94 2016

⁹² Skolverket 2012

mellan politiskt engagemang och mängden undervisning i samhällskunskap.⁹³ Högre utbildning samvarierar också ofta med liberala attityder till könsnormer och jämställdhet över lag, vilket innebär att utbildning kan ha ett värde för jämställdheten i sig.⁹⁴ Jämställdhetsmyndighetens enkät (JämU) visar till exempel att avståndstagandet från påståenden som uttrycker attityder som är oförenliga med jämställdhet, ökar med utbildningsnivå.⁹⁵

I Sverige, liksom i många andra länder finns tydliga könsskillnader när det gäller demokratiska kunskaper, värderingar och samhällsengagemang.⁹⁶ Könsskillnaderna är också ideologiska. I riksdagsvalet 2022 röstade kvinnor och män mer olika än någonsin tidigare och ungdomsbarometern från 2022 visade stora könsskillnader i politiska frågor, inte minst när det gällde synen på jämställdhet.⁹⁷ Vid Sveriges senaste deltagande i ICCS (International Civic and Citizenship Education Study), som undersöker elevers kunskaper, värderingar och engagemang i samhällsfrågor, presterade flickor bättre än pojkar på kunskapsproven.⁹⁸ Flickor uppgav också att de diskuterade politik och samhälle med familj och vänner i högre utsträckning samt kände en större tillit till att klara av olika medborgerliga uppgifter. Studien visade även att det fanns attitydskillnader mellan könen. Flickor visade till exempel mer stöd för att olika grupper ska ha lika möjligheter än pojkar.⁹⁹ Mönstret bekräftas i flera svenska studier där det framgår att flickor har betydligt mer positiva attityder till olika marginaliserade grupper i samhället.¹⁰⁰ Undersökningar visar också att kvinnor i större utsträckning än män tar avstånd från våldsutövning och markerar mot sexistiska eller homofoba uttalanden.¹⁰¹ Fler kvinnor anser vidare att våld i ungas partnerrelationer eller våld mot olika grupper, såsom kvinnor, män, äldre, personer med funktionsnedsättning och HBTQI-personer, är ett allvarligt samhällsproblem.¹⁰² Undersökningar har också visat att pojkar tycker det är mer acceptabelt att använda våld.¹⁰³

Jämställdhetsmyndigheten har tidigare konstaterat att unga män som grupp sticker ut när det gäller könsstereotypa och könskonservativa attityder.¹⁰⁴ MUCF:s

⁹³ Rosvall m.fl. 2020

⁹⁴ Se till exempel Deole & Zeydanli 2021; Kalmijn & Kraaykamp 2007; Rivera-Garrido 2022

⁹⁵ Till exempel påståenden såsom ”kvinnor som klär sig utmanande får skylla sig själva om de utsätts för tafsande” eller att ”många kvinnor misstolkar oskyldiga kommentarer eller ageranden som sexistiska” Jämställdhetsmyndigheten 2021a

⁹⁶ Se till exempel Skolverket 2017

⁹⁷ Ungdomsbarometern 2022 Oscarsson & Ahlbom 2022

⁹⁸ Skolverket 2017. Resultatet från 2022 års undersökning presenteras i december 2023

⁹⁹ Skolverket 2017

¹⁰⁰ Forum för levande historia 2014; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2019

¹⁰¹ Jämställdhetsmyndigheten 2021a

¹⁰² Jämställdhetsmyndigheten 2021a

¹⁰³ Brottsförebyggande rådet 2022

¹⁰⁴ Jämställdhetsmyndigheten 2021b

enkätundersökning om ungas värderingar och attityder visar att allt fler unga har en positiv attityd till jämställdhet, men ökningen är i likhet med andra studier påtagligast bland flickor. Inget tyder på att könsskillnaderna har minskat över tid. År 2019 tyckte mer än var fjärde flicka att jämställdhetsfrågan var en av de viktigaste samhällsfrågorna, medan enbart var tionde pojke tyckte det. Studier visar också att unga män i högre utsträckning än unga kvinnor anser att vi lever i ett jämställt samhälle samt att fler pojkar än flickor menar att jämställdheten har gått för långt i Sverige.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2022a; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2019

3. BRISTER I STYRNING OCH TILLÄMPNING AV SKOLANS JÄMSTÄLLDHETSUPPDRAG

Detta kapitel beskriver centrala delar av skolans jämställdhetsuppdrag och hur de omsätts i praktiken. Kapitlet baseras på forskning och myndighetsgranskningar som analyserat hur olika delar av jämställdhetsuppdraget fungerar för sig och tillsammans, liksom vilka lokala faktorer och övergripande tendenser i skolans styrning som påverkar arbetets organisering och genomförande. Kapitlet tar även upp hur olika brister i styrning och genomförande bidrar till de könsmönster som syns i hälsa och lärande. Slutligen analyseras betydelsen av styrningens utformning för möjligheten att nå delmålet.

Skolans jämställdhetsuppdrag består av flera olika delar

Skolan har i uppdrag att förmedla och förankra grundläggande värden samt förbereda eleverna för att leva och verka i samhället genom att utveckla sina kunskaper och förmågor. Jämställdhet är ett av de värden som skolan enligt lag är skyldig att verka för och som ska genomsyra både kunskaps- och demokratiuppdraget. Den relativt omfattande styrningen av jämställdhet på skolans område är ett resultat av olika internationella åtaganden och nationella jämställdhetspolitiska ambitioner. I denna rapport hänvisar vi återkommande till ”skolans jämställdhetsuppdrag”, trots att det i själva verket rör sig om en bred uppsättning av skilda men relaterade uppdrag. Beståndsdelarna har kortfattat berörts i rapportens inledande kapitel och beskrivs närmre nedan.

Jämställdhet som värde

Uppdraget att utforma utbildningen så att alla elevers skolmiljö präglas av trygghet och studiero och så att demokratiska värderingar, jämställdhet och mänskliga rättigheter kommer till uttryck i praktisk handling, finns reglerat i såväl skollagen som läroplanerna.¹⁰⁶ Av läroplanen för grundskolan, förskoleklassen, fritidshemmet och gymnasieskolan framgår att jämställdhet som värde ska gestaltas i undervisningen och att skolan ska främja interaktion mellan eleverna oberoende av könstillhörighet. Skolan har också ett ansvar för att synliggöra och motverka könsmönster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling.¹⁰⁷ Alla som verkar inom utbildningen ska främja

¹⁰⁶ Skollag (2010:800) 2010 Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lpfö 18) för förskolan 2019; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022
För en översiktlig bild av skolans styrkedja och reglering se bilaga 2

¹⁰⁷ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling.¹⁰⁸ På senare år har det tillkommit förstärkta formuleringar i läroplanen om skolans ansvar för att förebygga och bemöta olika former av intolerans, våld och förtryck, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁰⁹

Jämställdhet som kunskap och förmåga

I läroplanerna lyfts jämställdhet även fram som ett ämnesövergripande kunskapsområde som ska integreras i olika ämnen.¹¹⁰ Därtill ska kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer samt kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck återkommande tas upp i undervisningen. Vid sidan av dessa kunskaper ska eleverna ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i bland annat medier och pornografi. Eleverna ska kunna göra medvetna etiska ställningstaganden, respektera andra människors egenvärde, kroppsliga och personliga integritet, hjälpa andra människor samt ta avstånd från diskriminering, förtryck och kränkande behandling. De ska även utveckla sin förståelse för, och förmåga att kritiskt granska könsmönster och hur de kan begränsa människors livsval och livsvillkor.¹¹¹

Utmaningar i den lokala implementeringen

Den omfattande styrningen av jämställdhet på skolans område vittnar om politiska ambitioner för att åstadkomma en jämställd utbildning. Mot bakgrund av de utmaningar rörande psykisk hälsa, lärande och värderingar hos elever som åskådliggjorts i föregående kapitel, finns anledning att se närmre på hur styrningen fungerar. Nedan beskrivs att antal brister i tillämpningen av skolans jämställdhetsuppdrag som kan härledas dels till den komplexa styrningen och översättningen till praktisk verksamhet, dels till den lokala kunskapen, prioriteringen och organiseringen.

Jämställdhetsarbetet är i delar osystematiskt och genomförs i stuprör

Skolinspektionen har visat att skolans jämställdhetsuppdrag tenderar att genomföras i separata delar. Det kunskapsutvecklande uppdraget är ofta skilt från värdegrundsarbetet och det demokratiska medborgarfostrande uppdraget. Det får konsekvenser för hur jämställdhetsfrågorna behandlas.¹¹² Inspektionen menar att skolans arbete med demokratiuppdraget behöver stärkas på många av de granskade skolorna, både i det löpande värdegrundsarbetet och i undervisningen. Det är till exempel vanligt att värdegrundsarbetet isoleras till temadagar och läsårsintroduktioner, vilket kan leda till att ämnesrelevanta värdegrundsfrågor saknas i kursinnehållet. Kännetecknande för

¹⁰⁸ Skollag (2010:800) 2010

¹⁰⁹ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

¹¹⁰ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

¹¹¹ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022

¹¹² Skolinspektionen 2012; 2022

skolor som bedömts hålla hög kvalitet i arbetet är tvärtom att uppdragen förenas och ömsesidigt förstärker varandra, så att undervisningsstoffet kan behandlas och fördjupas i gemensamma samtal.¹¹³ Att jämställdhetsarbetet ofta bedrivs i projektform eller vid enstaka tillfällen, i stället för att utgöra ett bärande perspektiv i verksamheten, är något som har bekräftats i flera utredningar och studier.¹¹⁴ Det är också relativt vanligt att enskilda personer i personalen, så kallade ”eldsjälar”, får ett stort ansvar för att driva jämställdhetsarbetet, medan det mer sällan förekommer gemensamma diskussioner och arbetssätt.¹¹⁵ Skolinspektionen har även pekat på en bristande systematik i både förskolors och grundskolors jämställdhetsarbete. Enligt en granskning i grundskolan saknades till exempel mål, förankring och långsiktighet i arbetet. Det framgick också att lärare ofta arbetar mer reaktivt än proaktivt med jämställdhet, och mer aktivt i klassrummet än i skolans övriga utrymmen, särskilt i de högre årskurserna.¹¹⁶ Även i de granskade förskolorna var den sammantagna bilden att jämställdhetsarbetet var tämligen osystematiskt och inte genomsytrade verksamheterna.¹¹⁷ Liknande resultat har lyfts i tidigare utredningar och forskning.¹¹⁸

Delar av jämställdhetsuppdraget väljs bort

Studier visar att jämställdhetsuppdraget ibland får stå tillbaka till förmån för uppdrag som anses mer centrala.¹¹⁹ Enligt Skolinspektionens granskning tycks det i någon mening uppfattas som valbart och möjligt att prioritera ned. Det framgår till exempel att rektor och personal på flera skolor inte arbetar specifikt med jämställdhetsuppdraget. De föredrar att i stället fokusera på individer och uppger att de inte pratar om eller gör skillnad på elever utifrån kön.¹²⁰ Det framstår även som att skolor arbetar mer aktivt med vissa delar av jämställdhetsuppdraget, medan andra ägnas mindre tid. Skolinspektionen lyfter till exempel att demokratiuppdraget och kunskapsuppdraget ibland hamnar i en konkurrenssituation om lärarnas undervisningstid, där faktakunskap prioriteras framför fördjupande samtal.¹²¹ Enligt Schmauch tenderar undervisningen att fokusera på att förklara vad jämställdhet är och i vilken utsträckning samhället är och har varit jämställt, snarare än på vilka värden som gestaltas för eleverna eller på att främja jämlika och jämställda relationer mellan eleverna.¹²²

Skolinspektionens granskning av förskolan visar att personal och huvudmän är väl medvetna om den demokratiska delen av jämställdhetsuppdraget men att läroplanens

¹¹³ Schmauch 2023; Skolinspektionen 2022

¹¹⁴ Heikkilä 2015; 2023; Schmauch 2023; SOU 2010:99 2010; SOU 2015:86 2015

¹¹⁵ Se till exempel Heikkilä 2023; Skolinspektionen 2020a

¹¹⁶ Skolinspektionen 2020a

¹¹⁷ Skolinspektionen 2017

¹¹⁸ Heikkilä 2015; 2023; SOU 2006:75 2006

¹¹⁹ Se till exempel Schmauch 2023; Skolinspektionen 2020a.

¹²⁰ Se till exempel Skolinspektionen 2020a

¹²¹ Skolinspektionen 2022

¹²² Schmauch 2023

specifika jämställdhetsuppdrag däremot inte beaktas i önskvärd utsträckning.¹²³ Granskningen visar också att personalen upplever målkonflikter i det praktiska arbetet där jämställdhetsuppdraget får stå tillbaka av hänsyn till andra uppdrag. Ett exempel är att läroplanens mål gällande barns inflytande ibland förstås i motsatsställning till jämställdhetsuppdraget, där det senare exempelvis tolkas som att det kräver en styrning av leken och därmed begränsar barnens inflytande.¹²⁴

Andra skäl till att delar av jämställdhetsuppdraget inte praktiseras kan vara att frågorna uppfattas som kontroversiella, konfliktfyllda och svåra att närma sig. Enligt Skolinspektionen beskriver både lärare och elever att könsskillnader och motsättningar mellan flickor och pojkar särskilt kommer till uttryck i diskussioner om exempelvis abortfrågor, hbtqi-frågor, jämställdhet och feminism. Lärare undviker ibland frågorna för att inte skapa konflikter.¹²⁵ Det förekommer också att lärare undviker att tala om krig, hedersförtryck, sexuell läggning eller religionstillhörighet av hänsyn till elevernas olika bakgrunder och erfarenheter.¹²⁶ Schmauch pekar på att jämställdhet omfamnas som ett ideal, men att arbetet kan stöta på motstånd om det uppfattas som hotfullt mot den rådande ordningen. Många rektorer upplever att det riskerar att leda till konflikter på arbetsplatsen eftersom personal, elever och vårdnadshavare uppfattar den rådande könsordningen som legitim.¹²⁷ Av liknande anledningar upplever lärarstudenter ibland att deras genuskompetens inte tas på allvar, eller till och med motarbetas, när de gör sin praktik. Det tycks ofta finnas en uppfattning att den egna verksamheten redan är jämställd.¹²⁸ I förskolan har studier visat att jämställdhetsarbetet också påverkas av relationen mellan personalen och vårdnadshavarna. Förskollärare har uttryckt att det kan vara svårt att balansera vårdnadshavares önskemål mot de mål som finns i läroplanen, exempelvis när det gäller hedersrelaterade normer.¹²⁹

Tolkningarna av jämställdhetsuppdraget varierar

Enligt skollagens förarbeten ska läroplanens mål och uppdrag gällande jämställdhet vara kända och tolkade av all personal inom förskola och skola.¹³⁰ Flera granskningar visar dock att uppdraget inte tolkas i tillräcklig utsträckning på olika nivåer i styrkedjan och att definitionerna av olika centrala begrepp varierar stort. Ofta blandas jämställdhetsuppdraget, likabehandlingsarbete och andra delar av värdegrundsuppdraget samman.¹³¹ I en granskning av hur lagkravet om att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund tolkas, visar IFAU att det finns en påtaglig variation i förståelsen hos

¹²³ Skolinspektionen 2017

¹²⁴ Heikkilä 2023

¹²⁵ Skolinspektionen 2022

¹²⁶ Skolinspektionen 2022; Stadsrevisionen Göteborgs Stad 2023

¹²⁷ Kolam 2018 i Schmauch 2023

¹²⁸ Zackariasson 2015 i Schmauch 2023

¹²⁹ Wahlgren 2023

¹³⁰ Se till exempel Prop. 2004/05:11 2004

¹³¹ Se till exempel Schmauch 2023; Skolinspektionen 2020a

lagstiftare, myndighetsföreträdare och lärare om huruvida lagkravet är relevant när det gäller värdeundervisningen. Att lagens innebörd är oklar är problematiskt i sig menar författarna, men pekar också på att det saknas både forskning och stöd från myndigheter gällande tolkningen.¹³² Vidare visar Wernersson i en genomgång av grundskolans kursplaner att begreppet jämställdhet ges en varierande innebörd i olika ämnen. Medan exempelvis hem- och konsumentkunskap betonar ett likhetsideal, utgår teknik och idrott och hälsa från olikhet.¹³³ Brister i jämställdhetsarbetet kan alltså delvis förklaras med en osäkerhet kring hur uppdragets olika delar ska genomföras, att skolans styrdokument lämnar ett stort utrymme för tolkning och att stödet inte är tillräckligt.¹³⁴ Men det handlar också om vilka resurser och förutsättningar som skolpersonalen har för uppdraget. Skollagens bestämmelser om kränkande behandling upplevs till exempel inte nödvändigtvis som ottydligt formulerade. Däremot vittnar både lärare och rektorer om att det kan vara svårt att realisera en nolltolerans mot kränkningar i praktiken, i en skolvardag med begränsade medel och där kränkningar förekommer på daglig basis.¹³⁵ Enligt Schmauch ger lärare uttryck för att de både har begränsat med tid och begränsad kompetens att arbeta på djupet med frågor om jämställdhet och lika villkor.¹³⁶ Vikten av att utrymme ges till gemensam utveckling av arbetet, diskussioner och reflektioner framgår också av Heikkiläs rapport.¹³⁷

Skolans våldsförebyggande arbete behöver utvecklas

I jämställdhetspolitiken pekas skolan ut som en viktig arena för det våldsförebyggande arbetet.¹³⁸ Skolan når alla barn tidigt och studier har visat att en minskad acceptans och förekomst av våld i skolan kan leda till minskat våld på andra platser.¹³⁹ Barn som inte har upplevt våld och som får utvecklas på ett sunt sätt är dessutom mindre benägna att själva agera våldsamt, både som barn och som vuxna.¹⁴⁰ Statskontoret har bedömt att skolor kan göra mer för genomslaget av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Bilden bekräftas i Jämställdhetsmyndighetens kartläggning där knappt 60 procent av 219 kommuner uppger att de arbetar med universellt våldsförebyggande insatser i grundskolan och 40 procent i förskolan.¹⁴¹ Statskontoret konstaterar vidare att skolans decentraliserade organisation kan försvåra för statliga myndigheter, såsom länsstyrelserna, att hitta ingångar för samverkan och

¹³² Med värdeundervisning avses här undervisning om demokrati, individens frihet och integritet, jämställdhet och hållbarhet. Andersson & Friberg-Fernros 2023

¹³³ Wernersson i Dovemark 2023

¹³⁴ Se även Skolinspektionen 2020a; Wernersson 2010

¹³⁵ Refors Legge 2021

¹³⁶ Schmauch 2023

¹³⁷ Gillberg 2009 i Heikkilä 2023

¹³⁸ Skr. 2016/17:10 2016

¹³⁹ Jämställdhetsmyndigheten 2019

¹⁴⁰ SOU 2022:70 2023

¹⁴¹ Jämställdhetsmyndigheten 2023

bedömer att våldsförebyggande arbete behöver integreras i skolans läroplaner och kursplaner samt i arbetet med likabehandling.¹⁴² Som framgått ovan har bland annat grund- och gymnasieskolans läroplaner på senare tid fått skärpta skrivningar rörande våld.¹⁴³ Även tidigare innebar jämställdhetsuppdraget i praktiken att skolorna skulle arbeta våldsförebyggande, även om begreppet inte förekom explicit i styrdokumentet.

Studier har dock visat att arbetet med trygghet eller med att förebygga trakasserier och kränkande behandling ofta har saknat koppling till makt, kön och maskulinitetsnormer.¹⁴⁴ Hur förtydligandet av skolans uppgift att arbeta våldsförebyggande kommer att påverka det praktiska arbetet framåt blir en viktig fråga att följa. Ytterligare en avgörande fråga handlar om att utveckla effektiva arbetssätt och metoder som passar skolans verksamhet och som bygger på lokala kartläggningar och analyser så att åtgärderna blir träffsäkra. Det finns positiva resultat från internationella program som fokuserar på kraften hos ”bystanders”, det vill säga hos de personer som finns runtomkring den som utsätts för våld. Bland annat har träning i förmågan att känna igen och avbryta våld samt ifrågasätta våldsbejakande normer visat sig kunna leda till förändrade beteenden.¹⁴⁵ Liknande resultat påvisades i en utvärdering av våldsprevention i svensk skola där eleverna förbättrade sin förmåga att känna igen och reagera mot olika former av verbalt, fysiskt och sexuellt våld. Ett engagerat och ansvarstagande skolledarskap visade sig vara avgörande i detta arbete.¹⁴⁶

Elevernas perspektiv saknas i jämställdhetsarbetet

Schmauch menar att det är slående att elever och vuxna har olika uppfattningar om i vilken utsträckning det demokratiska uppdraget genomsyrar jämställdhets- och likabehandlingsarbetet. Bilden av arbetet med jämställdhet skiljer sig åt mellan lärare och elever. Bland annat är det tydligt att vuxna och elever har olika upplevelser av i vilken utsträckning det praktiska arbetet med jämställdhetsfrågor och lika villkor fungerar som ett sätt att ”göra” och gestalta demokrati. Medan personalen talar om vikten av lika villkor och hur arbetet med värdegrund, trygghet, jämställdhet med mera är något de tar på allvar i sin undervisning, är eleverna ofta besvikna och frustrerade över diskrepansen mellan talet om deltagande och demokrati och möjligheten att faktiskt komma till tals i bland annat jämställdhetsfrågor på skolan.¹⁴⁷ Vuxnas inflytande och erfarenheter ses som självklara, legitima och önskvärda, medan elevers erfarenheter tenderar att banaliseras och avfärdas som att de ”klagar”. Som konsekvens riskerar detta att skada tilliten mellan elever och lärare. Elever uttrycker ibland att lärare har olika förståelse för och skilda utgångspunkter när det gäller att motverka sexuella trakasserier

¹⁴² Statskontoret 2021

¹⁴³ Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan 2011; Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2022; Skolverket 2023h

¹⁴⁴ Gottzén m.fl. 2021; Skolinspektionen 2020a

¹⁴⁵ Simonsson 2020

¹⁴⁶ Gottzén m.fl. 2021

¹⁴⁷ Schmauch 2023

samt att de vill, och anser det som nödvändigt att, vara mer involverade i arbetet.¹⁴⁸ Om jämställdhetsarbetet enbart fokuserar på att fullfölja de uppdrag som formuleras av vuxna utanför skolan, utan att relatera kön till andra maktordningar och utan att lyssna in elevernas perspektiv och erfarenheter, kan arbetet bli ineffektivt genom att det fokuserar på områden av liten betydelse.¹⁴⁹ Undervisning som till hög grad involverar elever har visat sig vara gynnsamt för att främja ett demokratilärande, både vad gäller kunskaper, förmågor, attityder och värderingar.¹⁵⁰ Enligt Skolinspektionen är det en något högre andel pojkar än flickor som uppger att de får vara med och påverka hur de ska arbeta på lektionerna.¹⁵¹ Skolinspektionen har tidigare konstaterat att för att insatser, i värdegrundsarbetet, inte ska träffa fel eller bli verkningslösa måste såväl personal som elever involveras.¹⁵² Enligt arbetsmiljölagen har eleverna från årskurs 7 och i gymnasieskolan rätt att medverka i skolans arbetsmiljöarbete genom att utse elevskyddsombud.¹⁵³ Det har tidigare i debatten förts fram att skolor saknar elevskyddsombud.¹⁵⁴ Skolinspektionen har också visat att det varierar i vilken utsträckning elever involveras i det förebyggande arbetet mot exempelvis kränkningar på nätet.¹⁵⁵

Särorganisering av jämställdhetsuppdraget och närliggande uppdrag

Att det finns svagheter i skolors arbete med jämställdhet har även Skolinspektionens tidigare kvalitetsgranskningar på närliggande områden indikerat.¹⁵⁶ Skolinspektionen har i sin tillsyn noterat att grundskolor som har brustit på områdena ”trygghet och studiero”, ”åtgärder mot kränkande behandling” och ”värdegrundsarbete”, ofta har haft brister som rymmer jämställdhetsaspekter. Skolinspektionen har också slagit fast att det på majoriteten av de granskade skolorna förekom otrygghet som kunde relateras till kön. Samtidigt bedrev endast ett fåtal skolor ett aktivt och långsiktigt jämställdhetsarbete kopplat till trygghetsarbetet, och nästan en tredjedel hade inte utvecklat något sådant arbete alls. Vidare konstaterade Skolinspektionen att jämställdhetsarbetet ofta organiserades utan koppling till det systematiska kvalitetsarbetet och det saknades generellt mål, förankring och långsiktighet.¹⁵⁷

¹⁴⁸ Se till exempel Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a; Schmauch 2023

¹⁴⁹ Schmauch 2023

¹⁵⁰ Skolforskningsinstitutet 2022

¹⁵¹ Skolinspektionen 2023c

¹⁵² Skolinspektionen 2022

¹⁵³ Arbetsmiljölagen (1977:1160) 1977

¹⁵⁴ Sveriges Radio 2015; Vi Lärare 2017

¹⁵⁵ Skolinspektionen 2023b; SOU 2010:99 2010; SOU 2015:86 2015

¹⁵⁶ Skolinspektionen 2010; 2012; 2016b; 2016c; 2017a; 2018b; 2018a

¹⁵⁷ Skolinspektionen 2020a

Risk att flickors anmälningar utreds i lägre grad

Mångfalden av närliggande uppdrag kan öka risken för att de upplevs som svåra att förstå. Ett sådant område är gränslandet mellan diskriminering och andra former av kränkande handlingar. Skolans ansvar att aktivt motverka och förebygga kränkningar regleras i skollagen, diskrimineringslagen och arbetsmiljölagen¹⁵⁸. Medan diskrimineringslagen reglerar trakasserier och diskriminering som har samband med en diskrimineringsgrund¹⁵⁹, omfattar skollagens bestämmelser ytterligare former av kränkande behandling. Kränkningar sorterar dock endast in under skollagen om de inte samtidigt är en form av diskriminering eller trakasserier enligt diskrimineringslagen. Det betyder att kränkningar som i högre grad drabbar flickor, såsom sexuella trakasserier eller kränkningar som samtidigt kan tolkas som diskriminering på grund av kön, kommer att sortera under diskrimineringslagen. Forskare och myndigheter har framfört att relationen mellan lagarna behöver ses över sedan barn- och elevskyddslagens bestämmelser delades mellan diskrimineringslagen och skollagen år 2009.¹⁶⁰ Kritiken handlar om svårigheten att enkelt skilja mellan kränkande behandling och diskriminering, att tillsynen på skol- respektive diskrimineringsområdet ser olika ut, att ersättningen för kränkande behandling och diskriminering inte är likvärdig samt att antalet ärenden som Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Skolinspektionen driver skiljer sig åt.¹⁶¹ Både Riksrevisionen och en statlig utredning har dragit slutsatsen att elever som anmäler kränkande behandling har en större sannolikhet att få upprättelse än elever som anmäler för diskriminering och trakasserier inklusive sexuella trakasserier. Det finns därmed en risk att flickors anmälningar utreds och får upprättelse i lägre grad. Förklaringen är att DO har mindre möjligheter än Skolinspektionen att utfärda förelägganden i kombination med att myndigheterna haft olika förhållningssätt till sina uppdrag.¹⁶² Idag pågår en samverkan mellan Skolinspektionen och DO i syfte att säkerställa en gemensam tolkning och tillämpning av lagstiftningen. DO har också sedan 2021 kraftigt utökat sitt arbete med enskilda ärenden.¹⁶³

¹⁵⁸ Arbetsmiljöverket ansvarar för att inspektera att de som arbetar på skolan inte utsätts för kränkande särbehandling. De ansvarar också för tillsyn av hot och våld mot elever som utförs av andra än skolans elever eller arbetstagare på skolan, till exempel föräldrar eller elever från andra skolor. Arbetsmiljöverket 2023

¹⁵⁹ I diskrimineringslagen omfattas diskrimineringsgrunderna kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning. Diskrimineringslag (2008:567) 2008

¹⁶⁰ Se till exempel Refors Legge 2021; Riksrevisionen 2013; SOU 2004:50 2004; SOU 2010:99 2010; SOU 2016:87 2016 a

¹⁶¹ Refors Legge 2021; Riksrevisionen 2013

¹⁶² Refors Legge 2021; Riksrevisionen 2013

¹⁶³ Diskrimineringsombudsmannen (DO) 2023

Gymnasieprogrammets olika innehåll förstärker skillnader i demokratisk fostran

I föregående kapitel framgår att olika segregeringsmönster avseende kön, klass, plats och etnicitet har förstärkts av skolvalsreformen och friskolors etablering. Konsekvenserna är att barn och unga med olika bakgrund möts i allt mindre utsträckning och att resultatskillnader ökar mellan olika skolor och grupper av elever.¹⁶⁴ Utredningar har därför menat att ökad skolsegregation kan antas ha en negativ inverkan på skolans möjlighet att axla sitt demokrati- och fostransuppdrag.¹⁶⁵ Ytterligare en aspekt av segregation som kan få demokratiska konsekvenser är den som rör skillnader mellan olika gymnasieprogram. Forskning har visat att elever på högskoleförberedande gymnasieprogram möter ett innehåll, både i texter och aktiviteter, som är betydligt bredare och djupare än det innehåll som elever på ett yrkesförberedande program möter.¹⁶⁶ Elever på yrkesförberedande program får till exempel mindre möjligheter att bearbeta frågor som rör samhällsekonomi och politiska ideologier, trots att de gymnasiegemensamma ämnena ska utbilda och förbereda samtliga elever för en framtida medborgarroll.¹⁶⁷ Eftersom flickor och pojkar till stor del väljer olika gymnasieprogram innebär detta samtidigt att de riskerar att få med sig olika kunskaper om samhällsorienterande ämnen.¹⁶⁸ Dovemark visar att även anropen till olika gymnasieprogram skiljer sig åt. Medan pojkdominerade yrkesförberedande program signalerar låga utbildningsförväntningar och få förväntningar på att eleven kommer att ha en aktiv samhällsroll i framtiden, har de högskoleförberedande programmen ett anrop som visar på en förväntan om att eleven ska inta en aktiv roll i det framtida samhället.¹⁶⁹ Forskning har även visat att innehållet i läroplanen för gymnasieskolan (Lgy11) samspelar med strukturer som separerar kvinnor och mäns arbete och som tillskriver mäns arbete större värde på arbetsmarknaden och i samhället. I den meningen snarare reproducerar än motverkar läroplanen orättvisa förhållanden när det gäller vilka normer och värderingar som förmedlas.¹⁷⁰ En alltför differentierad gymnasieskola riskerar att leda till ett A-lag och ett B-lag vad gäller elevers framtidsmöjligheter som samhällsmedborgare.¹⁷¹

Skolpersonalens syn på kön och jämställdhet påverkar arbetet

Forskare har menat att få lärare och pedagoger ifrågasätter värdet av jämställdhet men pekar på att det finns betydelsefulla variationer i hur man föreställer sig ett jämställt samhälle och vilka perspektiv på kön och jämställdhet som personalen har.¹⁷² Till

¹⁶⁴ Holmlund et al., 2014; Holmlund et.al. 2019, Skolverket, 2018b i Dovemark 2023

¹⁶⁵ SOU 2019:40 2019; SOU 2020:28 2020

¹⁶⁶ Dovemark 2023; Nylund 2013; Rosvall m.fl. 2020; Öhrn & Holm (red.) 2014

¹⁶⁷ Möllenberg 2023; Nylund 2013; Rosvall m.fl. 2020

¹⁶⁸ Rosvall m.fl. 2020

¹⁶⁹ Dovemark 2023

¹⁷⁰ Rosvall m.fl. 2020; Öhrn & Holm (red.) 2014

¹⁷¹ Möllenberg 2023

¹⁷² Se till exempel Heikkilä 2023; Schmauch 2023; Wernersson 20103

exempel kan egna erfarenheter av ojämställdhet färga uppfattningen och påverka vilka frågor som tas upp i undervisningen. Enligt Schmauch ges exempelvis frågor som rör rasism, funktionshinder eller andra ojämlikheter ett förhållandevis litet utrymme i arbetet med jämställdhet och lika villkor.¹⁷³ Synen på jämställdhet kan också variera med lärarens kön. Enligt Skolverkets statistik har manliga lärare en något mer positiv syn på hur väl de själva och skolan lyckas verka för jämställdhet.¹⁷⁴ Det tycks också ha betydelse vilka ämnen lärarna undervisar. Schmauch lyfter att lärare inom tekniska, praktiska och naturvetenskapliga ämnen beskriver det som svårt att arbeta med jämställdhets- och likavillkorsfrågor inom ramen för sin ämnesundervisning, eftersom ämnena uppfattas som könsneutrala.¹⁷⁵ I ämnet idrott och hälsa ger lärare ofta uttryck för genusstrukturer som inte sällan framträder i olika idrottsliga sammanhang utanför skolan. Det handlar om idrottens särhållningslogik som bygger på jämförelse, konkurrens och rangordning där lärarna relaterar till elevernas fysiologiska egenskaper och att flickor och pojkar i hög grad har olika kompetenser, intressen, egenskaper, styrkor och svagheter.¹⁷⁶

Att inte bemöta könsrelaterade utmaningar får demokratiska konsekvenser

Ett öppet klassrumsklimat har visat sig vara en viktig komponent för att stärka elevers förmåga att delta i demokratin.¹⁷⁷ Enligt Skolinspektionen känner sig många elever otrygga i samtal om exempelvis hbtqi-frågor, jämställdhet och feminism som en följd av etablerade normer och en kontrollerande attityd från andra elever.¹⁷⁸ Elever berättar om nedsättande kommentarer, förlöjliganden och i vissa fall om en rädsla för att avvikande åsikter ska leda till sociala sanktioner. I en övervägande majoritet av de granskade skolorna observerade Skolinspektionen att könsrelaterade utmaningar i undervisningen inte bemöttes av läraren. I stället la många lärare ansvaret på eleverna, i synnerhet på pojkarna, och menade att problemen var ett uttryck för omognad. Skolinspektionen menar att frånvaron av pedagogiska strategier för att bryta könsmonster, och öka tryggheten mellan eleverna, i förlängningen kan få allvarliga demokratiska konsekvenser. Medan flickorna stigmatiseras genom sin utsatthet i samtal och diskussioner, riskerar pojkarna en lägre demokratisk kompetens. Dessutom både etableras och fördjupas motsättningarna mellan könen i ett klassrumsklimat med låg tillit och få möjligheter till gemensamt utforskande av värderingar och ställningstaganden. För att bemöta hämmande könsskillnader menar Skolinspektionen att det finns behov av ett trygghetsskapande arbete i klassrummet, med ett särskilt fokus på genusmonster.¹⁷⁹ En genusmedveten undervisning förutsätter såväl pedagogiska kunskaper, kunskap om

¹⁷³ Schmauch 2023

¹⁷⁴ Se Bilaga 2

¹⁷⁵ Schmauch 2023

¹⁷⁶ Oliynyk 2021

¹⁷⁷ Skolforskningsinstitutet 2022

¹⁷⁸ Skolinspektionen 2022

¹⁷⁹ Skolinspektionen 2022

genus i relation till ämneskunskaperna samt kunskaper om den egna rollen i interaktionen.¹⁸⁰ Vikten av dessa kompetenser för elevernas lärande och konsekvenserna av en könsblind undervisning betonas i många studier.¹⁸¹

Våld könskodas och trivialiseras av vuxna i skolan

Skolpersonalens föreställningar om kön har även visat sig ha betydelse för hur de betraktar och hanterar elevernas våld samt vilken typ av övergrepp som ignoreras och normaliseras av personalen.¹⁸² Studier visar exempelvis att relationellt våld och nätmobbning ofta betraktas som något feminint. Även situationer då flickor utövar våld feminiseras genom att det fysiska våldet tonas ner. Att fysiskt våld betraktas som maskulint framhävs även när pojkar som utsätts inte har uppträtt som de förväntas utifrån en maskulinitetsnorm. Pojkar kan exempelvis feminiseras på så vis att deras så kallade omanlighet lyfts fram som orsaken till deras utsatthet. När pojkar däremot de facto agerar våldsamt tenderar deras beteende förklaras med deras omognad och betraktas som ett naturligt sätt för pojkar att lösa konflikter. Förväntningar rörande flickor och pojkars beteende riskerar därför att osynliggöra kränkningar och trakasserier.¹⁸³ Skolinspektionen rapporterar att skolpersonal ibland accepterar kränkningar mot barn och elever genom att normalisera händelser som den utsatta upplever som kränkande. Agerandet sker med bland annat hänvisning till att det är den som är utsatt som betar sig avvikande, eller att det är en fråga om en konflikt.¹⁸⁴ I en miljö där kränkningar hör till vardagen är risken stor att de accepteras eller bagatelliseras av omgivningen.¹⁸⁵ Elever riskerar även att skolas in i att använda våld.¹⁸⁶ Skolinspektionen har visat att flickor i lägre grad än pojkar, särskilt i årskurs 8 och årskurs 2 på gymnasiet, uppger att de litar på att de vuxna i skolan gör tillräckligt om någon elev blir illa behandlad.¹⁸⁷ Problematiken kan kopplas till normer och förväntningar på flickor respektive pojkar. Elever uttrycker en rädsla att lärare inte ska tro dem utan hävda elever ser kränkningar överallt.¹⁸⁸ Områden som studier visat är särskilt angelägna att stärka personalens kunskaper inom är bland annat hedersrelaterat våld och förtryck, våld i ungas parrelationer och kunskap om hur sexuella trakasserier kan identifieras och hanteras.¹⁸⁹

¹⁸⁰ Frånberg 2010

¹⁸¹ Oliylyk 2021; Schmauch 2023; SOU 2010:99 2010

¹⁸² SOU 2022:70 2023; Thornberg 2020

¹⁸³ Lunneblad 2017

¹⁸⁴ Skolinspektionen 2010

¹⁸⁵ Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022; SOU 2022:70 2023

¹⁸⁶ Larsson 2019

¹⁸⁷ Skolinspektionen 2023c

¹⁸⁸ Schmauch 2023

¹⁸⁹ Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022; Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022 Stadsrevisionen Göteborgs Stad 2023

Könsmönster reproduceras i förskolan

Då en hög andel av barnen i Sverige går i förskolan spelar jämställdhetsarbetet här en stor roll, både på individ- och samhällsnivå. Personalens syn på kön och jämställdhet är avgörande men tidigare rapporter har lyft att det finns risk för att förskolan snarare reproducerar och förstärker än motverkar, traditionella könsnormer och -strukturer.¹⁹⁰ I forskningen beskrivs flera vanligt förekommande situationer där kön har betydelse och där förskolepersonal bemöter flickor och pojkar utifrån könsstereotypa föreställningar. Det handlar till exempel om att flickor och pojkar uppmuntras till så kallat typiska flick- och pojkteman i den bildskapande verksamheten, såsom relationsteman och hjälpteman.¹⁹¹ Studier har visat att förskolans pedagoger oftare förbiser eller underskattar när flickor ägnar sig åt naturvetenskapligt utforskande jämfört med när pojkar gör samma sak.¹⁹² Medan förskolepersonalen ofta lutar sig mot läroplanens skrivningar i det pedagogiska mötet med barnen, förekommer detta mer sällan i vardagliga omsorgssituationer, såsom fri lek, samling, påklädning och måltidssituationer.¹⁹³ Det ökar risken för att könsstereotypa förväntningar läggs på barnen i dessa situationer och att barnen tränas i olika könsnormativa beteenden. Vid påklädning inför utevistelse har studier till exempel visat att pojkar ofta blir snabbt hjälpta med ytterkläder och utskickade på gården medan pedagogerna tar det lugnare och hjälper flickorna under småprat, vilket i sin tur påverkar språkinläringen.¹⁹⁴ Ofta visar sig barnen i förskolan mer nyskapande och ger uttryck för mer förhandlande kring genus och normer än vad personalen gör.¹⁹⁵ För att exempelvis slippa vuxnas normerande blickar och kommentarer om heteronormativ romans kan barnen skapa egna rum, som kojor, för att undkomma blickar och kommentarer utifrån.¹⁹⁶

I forskningen ges också exempel på att olika positioner könas och ges olika status, både bland personalen och barnen. Exempel på detta är att flickor oftare tilldelas rollen att upprätthålla ordningen i barngruppen, att positionen ”typisk pojke” ges låg status av både barn och pedagoger eller att flickor som ingår i vänskapsrelationer uppfattas som mest kompetenta medan pojkar utan kamrater uppfattas som minst kompetenta.¹⁹⁷ Studier har också visat att målbilden för jämställdhetsarbetet tenderar att vara olika för barnen. Medan jämställdhetsidealet för flickor är styrka, mod och självständighet, premieras sociala och språkligt kompetenta pojkar.¹⁹⁸ Men det förekommer också praktiker där maskulinitet framställs som överordnat femininitet. I verksamheter där pojkarna

¹⁹⁰ SOU 2006:75; Skolinspektionen 2017

¹⁹¹ Änggård 2005 i Heikkilä 2023

¹⁹² Günter-Hanssen i Heikkilä 2023

¹⁹³ Eidevald 2009 i Heikkilä 2023; Tallberg Broman 2018;

¹⁹⁴ Heikkilä 2015

¹⁹⁵ Se till exempel Ärlemalm-Hagsér 2010 i Heikkilä 2023

¹⁹⁶ Hellman 2010 i Heikkilä 2023

¹⁹⁷ Heikkilä 2023; Wahlgren 2023

¹⁹⁸ Edström 2014 i Heikkilä 2023

uppmuntras att omfamna feminint kodade aktiviteter och lekar, uppmanades flickorna paradoxalt nog att fjärma sig från samma aktiviteter.¹⁹⁹

Forskningsprojekt har också visat hur den fysiska förskolemiljön kan göra att vissa maktordningar befästs, men att det går att påverka genom att justera i lekmiljön. Det kan handla om en uppdelning i ”kill- och tjejleksaker” som uppmuntrar till olika slags lekar.²⁰⁰ Bilderböcker spelar också en viktig roll för hur kön förstås av barn och vuxna. Böckerna används både som spegel och som verktyg för att överbrygga framför allt maskulina, begränsande genusnormer.²⁰¹

Decentralisering och avreglering har påverkat jämställdheten negativt

Frågan om måluppfyllelse när det gäller jämställd utbildning måste förstås mot bakgrund av den allmänna samhällsutvecklingen. Under 1970-, 80- och 90-talen pågick ett omfattande reformarbete av skolväsendet som kännetecknades av decentralisering och avreglering. Sammantaget ledde kommunernas utökade ansvar för skolorna, en växande friskolemarknad och införandet av mål- och resultatstyrning till nya reformer som i stället syftade till att återta en del av den statliga kontrollen. Syftet var att garantera nationell likvärdighet, högre kvalitet och förbättrade resultat.²⁰² Reformerna är uttryck för samtida kulturella och ideologiska strömningar som också har påverkat förutsättningarna att bedriva ett systematiskt jämställdhetsarbete. Nedan beskrivs vad organiseringen av utbildningssystemet och ett tilltagande fokus på individualisering, kontroll, granskning och management som styrinstrument betyder för styrningen mot en jämställd utbildning.

Utbildningssystemets organisering försvårar genomslaget för jämställdhetspolitiken

Det är sannolikt att förutsättningarna att styra mot en jämställd utbildning försvåras av utbildningssystemets komplexa organisering.²⁰³ Utöver ovan beskrivna utmaningar som rör översättningen från styrdokument till praktik, kan det även handla om svårigheter att nå ut med politiska beslut i en komplicerad organisation. Dovemark lyfter till exempel farhågan i en kommun om att satsningar på likvärdighet, likabehandling och genus inte når samtliga barn och unga, då implementeringen av politiska beslut inte lika enkelt kan kontrolleras på skolor med fristående huvudmän.²⁰⁴ Utredningen om ökat statligt ansvar för skolan beskriver ett splittrat svenskt skolsystem som präglas av en alltför komplicerad konstruktion med en otydlig fördelning av ansvar och befogenheter mellan de många styraktörerna på nationell och lokal nivå.²⁰⁵ Den statliga styrningen är enligt

¹⁹⁹ Heikkilä 2023; Wahlgren 2023

²⁰⁰ Barnombudsmannen 2016; Günther-Hanssen 2020

²⁰¹ Odenbring 2014, Lynch 2016, Axell och Boström 2019 och Hermansson och Nordenstam 2020 i Heikkilä 2023

²⁰² SOU 2022:53 2022

²⁰³ För en översiktlig bild av skolans styrkedja och reglering se Bilaga 1

²⁰⁴ Dovemark 2023

²⁰⁵ SOU 2022:53 2022

utredningen dåligt anpassad efter huvudmännens varierande kapacitet att driva, följa upp och utveckla skolverksamheterna samt att skolsystemet inte i tillräcklig utsträckning underlättar för huvudmän, skolor och verksamheter att lösa sina uppgifter. Slutsatsen är att det behövs förändringar av mer grundläggande karaktär för att åstadkomma en mer likvärdig skola av hög kvalitet. Ett led i denna utveckling är det förslag till nationellt kvalitetssäkringssystem som Skolverket slutredovisade 2023.²⁰⁶ Förslaget syftar till att underlätta dialog och samverkan mellan olika nivåer i styrkedjan genom att knyta ett antal delmål, indikatorer, framgångsfaktorer samt ett regionalt och nationellt stöd till nationella målsättningar. Förändringar av detta slag skulle även kunna skapa bättre förutsättningar att nå delmålet om en jämställd utbildning.

Fokus på mätbara resultat reducerar jämställdhetsarbetet

Utvecklingen som beskrivs ovan har inneburit att tillsyn och uppföljning fått en framträdande roll i styrningen av skolan. Samtidigt har betoningen av dokumentation och mätbarhet ökat till följd av resultatstyrningen och genomslaget för marknadsinspirerade styrningsideal.²⁰⁷ Genom att jämställdhetsperspektivet på olika sätt ingår i tillsyn och annan uppföljning finns värdefull information om hur jämställdhetsarbetet på skolorna fungerar. Samtidigt har många pekat på negativa konsekvenser av en långtgående resultatstyrning. Kritiken har bland annat handlat om att lärare ägnar tid åt dokumentation och administration på bekostnad av undervisningen samt att formalia går före kvalitet vilket gjort att svårämnen, men betydelsefulla, aspekter av utbildningen får stå tillbaka för det enkelt mätbara.²⁰⁸ Det har gett avtryck i jämställdhetsarbetet som är relativt svårt att mäta till sin karaktär genom att det handlar om normer, värderingar, relationer och makt. Studier vittnar om en byråkratisering av arbetet för jämställdhet och lika villkor, där dokumentation och mätbara utfall står i centrum. Alnebratt och Rönnblom har pekat på att det leder till en avpolitisering av jämställdhetspolitiken som flyttar problemet med ojämlika maktförhållanden ur fokus.²⁰⁹ Schmauch menar att modeller, planer och formaliteter kring exempelvis kränkingsanmälningar har kommit att stå i fokus, vilket reducerar arbetet till enskilda insatser och ärenden, snarare än att handla om den maktordning som kränkningarna bidrar till att upprätthålla.²¹⁰ Keisu m.fl. lyfter konsekvenser för eleverna och menar att deras upplevelser av exempelvis kränkningar och sexuella trakasserier riskerar att banaliseras och förringas när varje enskild händelse dokumenteras och värderas för sig, utan att strukturella samband och ojämlika maktförhållanden uppmärksammas.²¹¹ Sammantaget kan detta leda till problemområden som rör mer subtila uttryck för en ojämn maktfördelning mellan könen hamnar ur fokus, såsom könskodning och ojämlig värdering av ansträngningar, kunskaper och ämnesområden, ojämn fördelning av stöd och uppmärksamhet som leder

²⁰⁶ Skolverket 2023c

²⁰⁷ SOU 2022:53 2022

²⁰⁸ SOU 2022:53 2022

²⁰⁹ Alnebratt & Rönnblom 2016

²¹⁰ Schmauch 2023

²¹¹ Keisu (red) 2020

till ojämsställda strukturella villkor. Men det kan också leda till en avsaknad av satsningar på jämställdhet inom områden som präglas av en mindre mätbarhet, till exempel i förskolan.

Juridiken tar plats på bekostnad av de mellanmännsliga relationerna

Parallellt med utvecklingen ovan har den juridiska styrningen av skolan succesivt förstärkts, något som brukar benämnas ”juridifiering”. Enligt Statskontoret är det ökande inslaget av rättstillämpning en följd av mer detaljerade lagar, en utökad rätt för enskilda att klaga och utkräva ansvar tillsammans med kraftfullare verktyg för tillsynsmyndigheter.²¹² Åtgärderna har syftat till att stärka barns och deras vårdnadshavares rättigheter och inflytande i skolan och kan förstås som ett uttryck för att samhället prioriterar barnrätt och ser allvarligt på exempelvis kränkningar i skolan.²¹³ Sådant som idag betraktas som rättsliga frågor beskrevs tidigare som vardagliga konflikter vilka kunde hanteras med pedagogiska medel.²¹⁴ Det är svårt att säga i vilken utsträckning de problem som regelverken tar sikte på har tilltagit, ändrat karaktär eller tolkas annorlunda och uppmärksammas mer idag. Men att studiemiljön ofta präglas av ett hårt och sexualiserat språkbruk där kränkningar, mobbing och våld är en del av vardagen beläggs i många studier.²¹⁵

Genom den så kallade juridifieringen av skolan har lagar och regelverk beskrivits få en överordnad ställning i förhållande till pedagogik och didaktik.²¹⁶ Baksidan är bland annat en ökad dokumentationsbörda, då skolorna måste kunna visa att de gjort vad lagen och situationen kräver. Som framgått ovan riskerar det förebyggande arbetet att få stå tillbaka när tyngdpunkten ligger på dokumentation, rapportering och utredning. I en artikel om skolans juridifiering menar Runesdotter att lagstiftningens starka genomslag i skolan även har påverkat de mellanmännsliga relationerna, något som har förstärkts av skolornas marknadsanpassning. När kontakten mellan hem och skola tar formen av en kundrelation och fokuserar på regelefterlevnad och utkrävande av rättigheter, kan resultatet bli misstro och misstänksamhet i stället för förtroendefulla relationer och ömsesidighet.²¹⁷ Många lärare ger till exempel uttryck för en oro att bli anmälda trots att de vidtagit åtgärder. De är också osäkra på gränserna för sitt mandat, vilket påverkar hur de agerar i olika situationer.²¹⁸ Novak och Gustavsson lyfter att juridifieringen också påverkar skolans medborgerliga fostran. De menar att en rättslig problemlösning kan fungera socialt splittrande och generera konflikter där pedagogiska relationer i stället skulle främja den sociala sammanhållningen.²¹⁹

²¹² Statskontoret 2019

²¹³ Refors Legge 2021; SOU 2022:53 2022

²¹⁴ Odenbring & Johansson 2019; Rantala & Heikkilä 2022

²¹⁵ Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022; Riksrevisionen 2013; Schmauch 2023; Skolinspektionen 2020a

²¹⁶ Novak och Gustavsson i Fejes & Dahlstedt (red.) 2020; Runesdotter 2019; SOU 2022:53 2022

²¹⁷ Runesdotter 2019

²¹⁸ Lindgren m.fl. 2020; Runesdotter 2019

²¹⁹ Novak och Gustavsson i Fejes & Dahlstedt (red.) 2020

Emellanåt påtalas en osäkerhet hos skolpersonal gällande vilka kränkningar som ska anmälas och hur arbetet ska organiseras på huvudmanna- och skolnivå. I förskolan finns enligt Heikkilä och Rantala till exempel ett stort behov av att kontextualisera juridiska begrepp. De menar att det i dagsläget lämnas till enskilda lärare att besvara vad som utgör kränkande behandling i förskolan, vilket öppnar för subjektiva bedömningar. I deras analys av förskolans styrdokument och lokala handlingsplaner mot kränkningar märks inte tendensen att juridiken skulle stå över pedagogiken, men det råder en oklarhet om det är juridiska eller pedagogiska perspektiv som ska användas.²²⁰ Ytterligare en aspekt är att juridifieringen tycks gynna resursstarka elever och vårdnadshavare eftersom de har bättre förutsättningar att tolka och använda lagtext.²²¹ Enligt skollagen ska elevens upplevelse ska vara utgångspunkten för vilka kränkningar skolan ska utreda. Samtidigt som formuleringen syftar till att värna elevens integritet läggs ett stort ansvar på eleven att tolka och formulera sin upplevelse. Flera studier har pekat på att kunskapen om de egna rättigheterna och vart man kan vända sig generellt är låg bland barn. Då upplevelsen av att ha blivit kränkt kan röra en mängd olika situationer och då lagen omfattar situationer även utanför skolans fysiska område, innebär det för skolans del att ett avsevärt antal kränkningar kan behöva anmälas dagligen.²²² Mot den här bakgrunden har forskare ställt frågan om strävan efter en skola som är fullständigt fri från kränkningar är en målsättning som kan och bör realiseras med rättsliga verktyg och pekat på att mål som i praktiken är omöjliga att uppnå riskerar att leda till ineffektivitet.²²³

I en jämställdhetspolitisk kontext kan juridifieringen å ena sidan ha en positiv normativ betydelse genom betoningen av kvinnors rättigheter och det rättsliga skyddet mot könsrelaterade kränkningar av olika slag. Å andra sidan finns oklarheter gällande stöd och upprättelse i praktiken när det kommer till könsbaserat våld och kränkningar, sexuella trakasserier och diskriminering utifrån kön. Vidare är det viktigt att de pedagogiska möjligheterna att hantera och diskutera könsnormer, makt och relationer i förebyggande och socialt främjande syften värnas, vid sidan om den juridiska hanteringen.

Förskolan kopplas allt starkare till skolan

Under de senaste två decennierna har förskolan länkats allt tydligare till skolan. Det visar sig bland annat i förskolans styrdokument där begrepp som lärande, kunskap, undervisning och bedömning har blivit alltmer framträdande.²²⁴ Förskolan har därmed rörts sig från att huvudsakligen syfta till att göra det möjligt för kvinnor att arbeta till att sätta barnens lärande och utveckling i fokus.²²⁵ En risk som har lyfts kopplat till den allt starkare sammanlänkningen med skolan är att om ett alltför stort fokus läggs på kunskap

²²⁰ Rantala & Heikkilä 2022

²²¹ Runesdotter 2019

²²² Lindgren m.fl. 2020

²²³ Se till exempel Refors Legge 2021

²²⁴ Fejes & Dahlstedt (red.) 2020; Gustafsson m.fl. 2010 Vallberg Roth, 2006, Tallberg Broman & Vallberg Roth, 2018 i Heikkilä 2023

²²⁵ Tallberg Broman 2017 i Heikkilä 2023

och prestationer i förskolan kan det leda till att barn redan i förskolan tvingas uppleva misslyckanden. Känslan av att lyckas, att klara av saker och vara självständig i förskolan är viktiga källor till psykiskt välbefinnande hos barn.²²⁶ Att utsättas för tidiga misslyckanden kan tvärtom påverka självkänslan negativt.²²⁷ I ett alltmer prestationsinriktat samhälle och utbildningssystem finns också risken att förskolans övergripande pedagogiska uppgift förminsкас eftersom förskolan inte ska bedöma och mäta enskilda barns prestationer. Ett ökat fokus på lärande och kunskap kan innebära en risk att förskolor på sikt börjar utveckla sätt att mäta barns kunskaper där kön blir en faktor i hur barn positioneras, bedöms och presenteras.²²⁸

Individualisering av undervisningen osynliggör maktrelationer

Forskning visar att de senaste decenniernas utbildningspolitiska reformer, i linje med en rådande samhällsanda, har haft en stark betoning på individualism och konkurrens.²²⁹ Konkreta uttryck är att individuella arbetsformer och egen planering tar mer tid i anspråk medan undervisning i helklass får mindre utrymme. Läraren ägnar mindre tid åt berättande och att delge klassen sina kunskaper och använder en stor del av den gemensamma tiden till administration, information och instruktioner.²³⁰ Kraven på individualisering i skolan har funnits länge, men när läroplanen (Lpo94/Lpf94) trädde i kraft fanns en ny betoning på elevens personliga ansvar för sin inläring och sitt arbete i skolan, där ansvaret för den individuella anpassningen av undervisningen tidigare vilat på skolan och lärarna. I många fall tycks individualisering ha inneburit en förskjutning av ansvar från lärare till elev, snarare än att undervisningen blivit mer flexibelt utformad utifrån elevernas olika erfarenheter, förutsättningar och behov.²³¹

Individualiseringen syns på flera sätt i skolans styrdokument. Studier visar till exempel att ämnet samhällskunskap fått ett ökat fokus på analysförmåga och individuella rättigheter framför att förmedla en kollektivt orienterad demokratiuppfattning och bidra till att fostra aktiva demokratiska medborgare.²³² Ovan har konsekvenserna av färre lärarledda gemensamma samtal för att utveckla elevernas demokratiska kompetens och ömsesidiga relationer diskuterats. Flera studier bekräftar att jämställdhetsarbetet skulle vinna på att i större utsträckning fokusera på relationerna mellan flickor och pojkar och mellan elever och personal.²³³ I en rapport för Myndigheten för skolutveckling menar Vinterek att individuella intressen kan stå i motsättning till elevgruppens, eller samhällets, gemensamma intressen och behov. Det riskerar att inverka negativt både på jämställdheten i klassrummet och undervisningen om jämställdhet. När eleverna arbetar

²²⁶ Almqvist & Björck 2023

²²⁷ Gustafsson m.fl. 2010

²²⁸ Heikkilä 2023

²²⁹ Dovemark 2023

²³⁰ Skolverket 2009b

²³¹ Dovemark 2023; Myndighetens för skolutveckling 2006; Skolverket 2009b6

²³² Möllenborg 2023

²³³ Schmauch 2023; Skolinspektionen 2022; SOU 2010:99 2010

i olika takt, med olika innehåll och när läraren interagerar med en elev åt gången, förflyttas undervisningen från det öppna klassrummet till en mer privat sfär med mindre möjligheter till insyn och kollektiv diskussion. Det kan göra att maktrelationer mellan elever baserade på exempelvis kön och etnicitet blir mindre synliga, vilket också påverkar lärarens möjligheter att hantera dem. Vinterek pekar också på forskning som visar att olika elevgrupper ägnas olika mycket uppmärksamhet i klassrummet och menar att det kan finnas en risk för att lärares fördelning av tid och intresse påverkas när graden av offentlighet sjunker.²³⁴

Skolinspektionen har lyft att en konsekvens av att ett individperspektiv prioriteras framför ett strukturellt perspektiv är att det riskerar att osynliggöra begränsande könsmonster som på aggregerad nivå påverkar de enskilda individerna.²³⁵ Andra har pekat på att detta tycks försvåra för elever att resonera kring sin hälsa, skolmiljö, livssituation och sina val i relation till strukturella faktorer såsom makt, kön och socioekonomi.²³⁶

²³⁴ Myndighetens för skolutveckling 2006

²³⁵ Skolinspektionen 2020a; 2022

²³⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2022b; Mellén 2021; Myndighetens för skolutveckling 2006; Öhrn & Holm (red.) 2014

4. KÖNAD SKOLVARDAG LÄGGER GRUNDEN FÖR KÖNSMÖNSTREN

Förklaringarna bakom ojämställdhet på skolans område har varierat över tid och spänner över många forskningsområden. Föregående kapitel har visat att faktorer i skolans styrning, organisation och funktionssätt kan förstärka och upprätthålla köns-mönster i lärande och hälsa. I detta kapitel presenteras ytterligare faktorer i elevernas skolvardag som kan bidra till förståelsen. I fokus står samhällliga könsnormer som när de kommer till uttryck i undervisningen och i sociala relationer i skolan, påverkar elevernas psykiska hälsa, lärande och förhållningssätt till skolarbete. Andra aspekter som tas upp är förekomsten av diskriminerande processer i studiemiljön, vilka har sin grund i maktrelationen mellan könen, liksom olika former av könsbaserat verbalt eller fysiskt våld.

Perspektiv på kön och psykisk ohälsa hos elever

Barn och ungas ohälsa kan sällan härledas till en enskild faktor utan är i hög utsträckning kopplad till de generella livsvillkoren. Flera analyser visar dock på ett ömsesidigt samband mellan psykisk ohälsa och skolstress respektive skolrelaterade svårigheter.²³⁷ Utvecklingen av psykosomatiska symtom hos barn och unga har exempelvis sammanfallit med utvecklingen av skolstress, vilket pekar på att en delförklaring kan relateras till skolan.²³⁸ Det här avsnittet fokuserar på normer som finns representerade både i och utanför skolan, och som specifikt tycks bidra till könsskillnader i psykisk ohälsa och välbefinnande hos elever.

Upplevda krav och förväntningar varierar med kön

Metastudier har visat att dagens generation av ungdomar upplever större krav från omgivningen och även ställer högre krav på sig själva och andra.²³⁹ I intervjuer med ungdomar framkommer att egna och andras krav och förväntningar, exempelvis när det gäller skola, framtid, social status och utseende, är den mest framträdande orsaken till psykisk ohälsa.²⁴⁰ Enligt andra studier är det inte helt klarlagt vilken påverkan yttre krav och förväntningar har på det psykiska välbefinnandet. Till exempel kan höga akademiska förväntningar från föräldrar enligt vissa studier vara relaterade till bättre psykisk hälsa, om förväntningarna förmedlas på ett stöttande sätt.²⁴¹ Enligt Skolverkets statistik uppger endast runt 10 procent att föräldrarnas krav gällande skolarbetet är för

²³⁷ Folkhälsomyndigheten 2016; 2018c; Gustafsson m.fl. 2010; Kungliga Ingenjörsvetenskaps Akademin 2021; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

²³⁸ Folkhälsomyndigheten 2016; 2022b

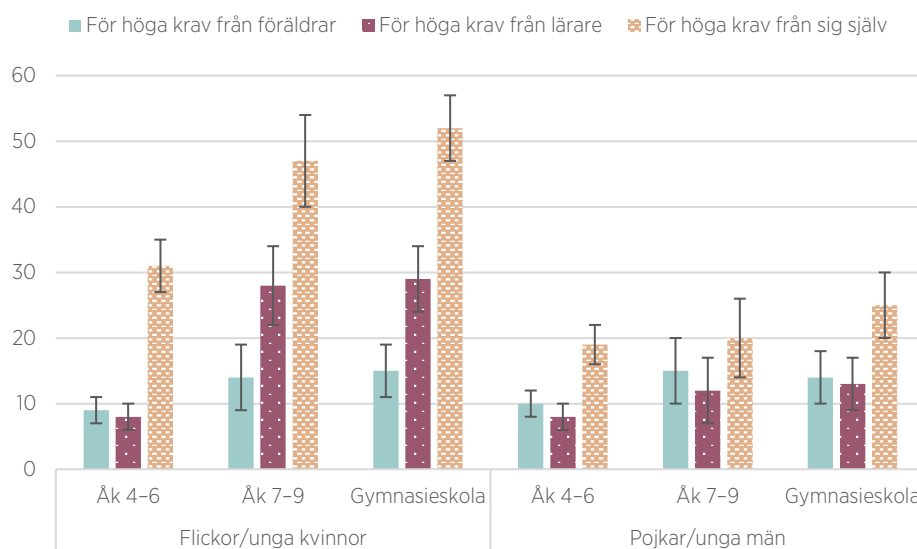
²³⁹ Curran & Hill 2019

²⁴⁰ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

²⁴¹ Almroth 2019

höga och det finns inga signifikanta könsskillnader. Elever med utländsk bakgrund känner sig däremot oftare stressade av kraven från sina föräldrar än elever med svensk bakgrund.²⁴² Många elever, inte minst flickor, upplever att de största kraven kommer från dem själva. Cirka hälften av flickorna på högstadiet och gymnasiet anser att kraven de har på sig själva är för höga, att jämföra med cirka var fjärde pojke.²⁴³

Figur 5. Elever som anser att kraven på hur det går för dem i skolan, från lärare, föräldrar och dem själva, är för höga efter kön och årskurs 2018. Andel i procent samt osäkerhetstal

Källa: Skolverket

En större andel flickor än pojkar i de högre årskurserna upplever dessutom att kraven från lärarna är för höga. För flickor ökar andelen som upplever att kraven är för höga från de lägre årskurserna till de högre, medan ökningen inte är signifikant för pojkarna. Giota och Gustafsson menar att flickors sämre psykiska hälsa i årskurs 9 till stor del kan förklaras av den samtidiga upplevelsen av ökade skolkraV och stress. Enligt forskarna är en möjlig förklaring att flickor lägger ner mer ansträngning på skolarbetet och att skolmisslyckanden genererar mer stress bland flickor.²⁴⁴ Mönstret återfinns i nästan alla OECD-länder. Flickor uttrycker en större oro för att misslyckas jämfört med pojkarna och könsskillnaderna är som störst bland högpresterande elever. För flickor finns också ett starkare samband mellan rädslan att misslyckas och den faktiska prestationen, där en rädsla att misslyckas tycks innebära högre provresultat. Rädslan att misslyckas innebär dock en lägre tillfredsställelse med livet, ett samband som är tydligare bland flickor än

²⁴² Skolverket 2019a

²⁴³ Skolverket 2019a

²⁴⁴ Giota & Gustafsson 2017

bland pojkar.²⁴⁵ Bland högrepresterande elever känner samtliga, oberoende av kön, förväntningar på sig, samtidigt som gruppen ofta har ett större stöd hemifrån.²⁴⁶

Enligt Folkhälsomyndigheten har förändringarna på arbetsmarknaden troligen bidragit till utvecklingen av psykosomatiska symtom bland unga. De menar att en delförklaring till flickors överrepresentation när det gäller stress och ohälsa kan vara att flickor lägger större vikt vid skolarbete eftersom betygen upplevs som mer avgörande för dem, både när det gäller fortsatta studier och på arbetsmarknaden.²⁴⁷ Enligt en sådan problemförståelse är det könssegregeringen inom utbildning och arbetsmarknad samt de olika villkor som präglar kvinnor och mäns karriärvägar som utgör grundproblemet. Dessutom kan en generell oro inför framtiden bidra till psykisk ohälsa, en oro som är större bland flickor.²⁴⁸

Olika uttryck för stress och ohälsa förstärks av samhällets könsnormer

Mycket talar för att de krav och förväntningar som skolelever upplever behöver förstås mot bakgrund av könsnormer som präglar samhället. Ungdomar beskriver att det finns starka normer för hur man ska vara som flicka eller pojke för att passa in, något som kräver ett hårt arbete även för de som är bekväma inom könsnormerna. I en färsk kartläggning av ungas psykiska hälsa uppger såväl flickor som pojkar och ungdomar som identifierar sig på annat sätt, att begränsande könsnormer är en bidragande orsak till psykisk ohälsa.²⁴⁹ Att avvika från könsnormer innebär ofta negativa bemötanden och upplevelser av otrygghet, existentiell oro och av att inte passa in. Medan flickor och unga kvinnor ofta upplever stress över att inte leva upp till samhällets krav och ideal kring framgång, skönhet och sexualitet, kan maskulina normer förhindra unga män från att prata om och söka hjälp för sin psykiska ohälsa.²⁵⁰ Det är återkommande i litteraturen att pojkar upplever att det inte är tillåtet att må dåligt samt att flickor har större frihet att uttrycka sitt mående. Flickor upplever å andra sidan att deras problem inte tas på allvar eftersom de i stort sett förväntas må dåligt.²⁵¹ En risk med rådande könsnormer och ett mer individualiserat synsätt på psykisk ohälsa är enligt Callegari och Levander att bilden av flickan som ”det svagare könet” reproduceras. Att flickor är sköra och oförmögna inför omgivningens krav och att pojkar ses som kompetenta aktörer utan behov av stöd eller hjälp vid påfrestningar, kan leda till att den enskilda flickan ”sjukliggörs”, då hon förväntas må dåligt, medan pojkens ohälsa osynliggörs.²⁵² Omgivningens förväntningar

²⁴⁵ OECD 2019

²⁴⁶ Lundberg 2020 i Dovemark 2023

²⁴⁷ Folkhälsomyndigheten 2018c; 2022a

²⁴⁸ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

²⁴⁹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023; Skolinspektionen 2020a

²⁵⁰ Jämställdhetsmyndigheten 2021c; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

²⁵¹ Se till exempel Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023; Randell 2016

²⁵² Callegari & Levander 2019

om anpassning och följsamhet hos flickor, liksom ett mer utagerande beteende hos pojkar, har också visat sig kunna förstärka eller undertrycka olika känslouttryck hos individen. På så vis kan könsnormativa förväntningar från omgivningen medverka till de könsmonster som syns när det kommer till internaliserade respektive externaliserade symptom och beteenden.²⁵³ Detta är viktigt för förståelsen av flickor och pojkars mående och agerande i skolan. Studier har till exempel visat att flickor och unga kvinnor tenderar att tysta sina egna behov, hålla inne med aggressioner och maskera negativa känslor för att inte riskera viktiga relationer, en strategi som drivs av maktförhållanden mellan könen. Denna form av *selfsilencing* sammanhänger med symptom som depression och ångest, men har också kunnat kopplas till ätstörningar och fysiska sjukdomar hos kvinnor.²⁵⁴

Inom forskningen talar man om att effekterna av riskfaktorer är kumulativa, vilket innebär att ju fler källor till negativ stress som förekommer tidigt i livet desto större blir risken för negativa konsekvenser senare i livet.²⁵⁵ Vissa studier gör gällande att stigande nivåer av könshormoner under puberteten, kan påverka kroppens stresssystem och göra flickor något mer sårbara för stress under en period i livet.²⁵⁶ Andra studier har visat att diskriminerande processer kan ge upphov till kumulativa nackdelar som över tid leder till skillnader mellan grupper i samhället. Effekterna kan också ackumuleras över flera generationer och områden i livet under en individs livstid bland annat genom att inlärd beteenden och erfarenheter i en generation påverkar framtida generationers självbilder, beteenden och förväntningar. Den stress som individer i en underordnad social position i samhället kan uppleva förklaras i forskningen genom begreppet ”minoritetsstress” och är ofta relaterad till kön, hudfärg, sexualitet eller minoritetstillhörighet. Minoritetsstress tillkommer utöver de generella stressorer som alla kan uppleva i vardagen och leder ofta till en sämre fysisk och psykisk hälsa. Bland annat har tillstånd som nedstämdhet, depression och nedsatt förmåga till arbete och studier kunnat kopplas till minoritetsstress.²⁵⁷ Tillståndet beskrivs ofta som kroniskt då det har sin grund i underliggande sociala, politiska och kulturella strukturer bortom individens kontroll.

Ojämlika och hierarkiska strukturer kan vara subtila men ändå ha en stor inverkan på individen. Till exempel kan mikroaggressioner eller anpassningskrav som inte gäller för normgruppen skapa tvivel hos den som utsätts, både kring den egna upplevelsen och den andres intentioner, just för att de är svårare att identifiera och hantera än öppna och tydliga handlingar. Detta självtvivel och sökande efter alternativa förklaringar har visat sig kunna orsaka mer stress än den ursprungliga upplevelsen. Det är också vanligt att omedvetet internalisera omgivningens negativa föreställningar om den egna gruppen och införliva dem med den egna uppfattningen. Processen kan utvecklas i tidig ålder och bidra till en negativ självbild och en negativ bild av den egna gruppen.²⁵⁸ Att flickor

²⁵³ Jämställdhetsmyndigheten 2021c

²⁵⁴ Jämställdhetsmyndigheten 2021c

²⁵⁵ Se till exempel Giota & Gustafsson 2021

²⁵⁶ Lindbom 2020

²⁵⁷ Länsstyrelsen Stockholm 2021

²⁵⁸ Länsstyrelsen Stockholm 2021

möter negativa attityder och uppfattningar om sig själva och andra flickor i samhället och skolvardagen, kan därmed innebära att de internaliserar en destruktiv självbild. Forskningsresultat som visar att en grupps underordning reproduceras mellan generationer och samhällsarenor talar sammantaget för att kvinnors historiska och kulturella ställning i samhället är viktig för förståelsen av flickors större psykiska ohälsa.

Ständig bedömning och ökade prestationskrav skapar skolstress

Skolforskare som har undersökt elevers ohälsa, bristande studiemotivation och resultat, lyfter ofta fram betygssystemet och ökade krav på mätbara prestationer som en starkt bidragande faktor.²⁵⁹ Lgr 11/Lgy 11 innebar ett ökat fokus på bedömning och betyg med en ökad stress och ökade hälsoproblem för många elever som följd. Bedömning och betyg är en inbyggd del av skolsystemet, där fler och tidigare nationella prov tillsammans med tidigare betyg innebär en ständig press att prestera. De negativa effekterna i välbefinnande av betygsreformen har visat sig vara starkare för flickor än för pojkar.²⁶⁰

Intensionen att betygen, utöver att sortera elever inför vidare studier, även ska informera om hur eleverna ligger till samt motivera dem att prestera mer och bättre, har enligt flera studier visat sig få en motsatt effekt.²⁶¹ Betyg i form av en bokstav eller siffra ger en knapphändig information om vad eleven bör förbättra och förmedlas därtill i efterhand, när terminen är slut. Betygskriterierna upplevs också ofta som svåra att förstå vilket bidrar till att betygen tjänar dåligt som informativt stöd för eleven. När förväntningar och krav upplevs som oklara och outtalade skapas en osäkerhet hos många elever gällande vilken insats som är rimlig och tillräcklig. Det gör att vissa elever, ofta flickor, får svårt att begränsa sina ansträngningar, medan andra, ofta pojkar, underpresterar.²⁶² I kombination med den starka betoningen på eget ansvar och konkurrens riskerar betygen på detta sätt att skapa stress, dålig självkänsla och uppgivenhet hos eleverna.²⁶³

Flertalet studier har pekat på den betydelse som skolframgång och tidiga skolmisslyckanden har på elevers hälsa.²⁶⁴ Vetskapen att betyget F kan innebära begränsade framtida utbildnings- och yrkesmöjligheter har visat sig bidra negativt till många elevers välbefinnande.²⁶⁵ Det faktum att elever måste uppnå godkända betyg i ett antal ämnen för att vara behöriga till gymnasieskolan ökar enligt Dovemark både stressen och antalet misslyckanden.²⁶⁶

²⁵⁹ Se till exempel Dovemark 2023; Högberg m.fl. 2020; Högberg 2023; Högberg m.fl. 2019; Högberg & Lindgren 2023; T. Klapp m.fl. 2023

²⁶⁰ Gustafsson, m.fl. 2010; Högberg, m.fl., 2021 i Dovemark 2023; T. Klapp m.fl. 2023

²⁶¹ Se till exempel Allelin 2019; Fejes & Dahlstedt (red.) 2020; A. Klapp 2015

²⁶² Dovemark 2023

²⁶³ Dovemark 2023; Fejes & Dahlstedt (red.) 2020; Högberg 2023; A. Klapp 2015

²⁶⁴ Se exempelvis Gustafsson m.fl. 2010; Högberg & Lindgren 2023

²⁶⁵ Bergling 2023

²⁶⁶ Dovemark 2023

Flickor känner sig oftare ensamma och exkluderade

Positiva relationer elever emellan och mellan elever och lärare har visat sig bidra till framgång i skolarbetet och ge en känsla av tillhörighet. På motsatt sätt kan konflikter bidra till internaliserade problem och försämrade studieresultat.²⁶⁷ Giota och Gustafsson konstaterar att stödjande och positiva sociala relationer i skolan är bland de starkaste skyddsfaktorerna mot psykisk ohälsa. Att känna sig utanför och exkluderad kan bidra till ökad stress och oro, och om upplevelsen är stark och långvarig kan det leda till en rad olika fysiska och psykiska problem.²⁶⁸ Även brist på delaktighet och kontroll kan leda till att elever rapporterar sämre hälsa.²⁶⁹ Som vi konstaterat tidigare i rapporten visar studier att flickor generellt upplever mindre tillhörighet till skolan än pojkar.²⁷⁰ De känner sig mer ensamma och deras upplevelse av exkludering ökar i de högre årskurserna. Flickor uppger också i lägre utsträckning än pojkar att de har ett stort socialt stöd från klasskamrater.²⁷¹ En bidragande förklaring kan vara att flickor lägger större vikt vid sociala relationer och därmed påverkas mer av dessa i skolan. Dessutom har ett starkt stöd från lärarna visat sig ha större betydelse för flickors välmående och som skydd mot stress än för pojkar.²⁷² Flickors större otrygghet i skolan är ytterligare en aspekt.

Studier har funnit att elever som utsätts för våld är mer benägna att dela sina erfarenheter med vänner än med skolpersonal vilket har lyfts som ett exempel på tillitsunderskott och bristande lärar-elevrelationer.²⁷³ För elevernas del kan det innebära att ansvaret att förbättra situationen landar på dem själva, trots att arbetsmiljön är problematiskt. Elevers otrygghet kan alltså även handla om en allmänt utbredd och diffus känsla av oro, och av att inte riktigt kunna lita på att få hjälp i en hotfull och våldsam situation.²⁷⁴

Könsrelaterad utsatthet och otrygghet i skolan har långtgående konsekvenser

Det är väl känt att könsrelaterad utsatthet och otrygghet är en del av dagens skolvardag. Uppgifter tyder på att elevers rädsla för andra elever har ökat över tid, en ökning som är störst bland flickor.²⁷⁵ Brottsförebyggande rådet bekräftar att skolan är en vanlig plats där ungdomar utsätts och utsätter andra för brott av olika slag. Skolan är den vanligaste platsen att utsättas för exempelvis sexualbrott och lindrig misshandel både bland flickor och pojkar. Det totala antalet flickor som utsätts för sexualbrott i skolan är dock större än antalet pojkar och antalet pojkar som utsätts för lindrig misshandel i skolan är större

²⁶⁷ Giota & Gustafsson 2021; Ståhl & Dennhag 2021

²⁶⁸ Folkhälsomyndigheten 2023; Giota & Gustafsson 2021

²⁶⁹ Elevhälsoportalen 2023

²⁷⁰ Skolverket 2019d

²⁷¹ Folkhälsomyndigheten 2023; Friends 2023a; Giota & Gustafsson 2021

²⁷² Gustafsson m.fl. 2010

²⁷³ Odenbring & Johansson 2019

²⁷⁴ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023; Odenbring & Johansson 2019

²⁷⁵ Skolinspektionen 2020b; Skolverket 2019a

än antalet flickor.²⁷⁶ Sannolikheten att utsättas för hot eller våld i skolan är också större för elever i en landsbygdskommun, något som särskilt gäller för sexualbrott.²⁷⁷ Våldsutsatthet har också en tydlig koppling till socioekonomi.²⁷⁸ Våld och otrygghet inverkar starkt på den psykosociala studiemiljön och kan få långtgående konsekvenser på flera plan – fysiskt, psykiskt och socialt.²⁷⁹ Erfarenheter av mobbing innebär till exempel en risk för skolfrånvaro och lägre skolresultat.²⁸⁰ Mobbing är också förknippat med olika hälsobesvär i vuxen ålder såsom låg utbildning, låga inkomster och färre sociala kontakter.²⁸¹ Även mobbare löper högre risk att utveckla psykisk ohälsa och särskilt pojkar kan få svårigheter att prestera i skolan och senare anpassa sig i samhället med kriminalitet som följd.²⁸²

Barn kan också påverkas negativt av att bevittna någon annan utsättas för våld, vilket brukar benämnas ”bystander stress”.²⁸³ Senare års studier har indikerat att mobbningen i skolan ökar.²⁸⁴ Mobbning handlar ofta om ett ständigt närvarande verbalt och fysiskt våld, som kan pågå på flera arenor samtidigt – i skolan och på nätet. Folkhälsomyndighetens statistik visar inte på några statistiskt signifikanta skillnader i utsatthet mellan flickor och pojkar, medan flera andra statistiska källor visar att flickor är mer utsatta än pojkar.²⁸⁵ Pojkar har ofta beskrivits som mer involverade i mobbning jämfört med flickor, både som utövare och utsatta. Flera forskare har dock menat att flickors aggressivitet och mobbningbeteende kan ta sig andra uttryck, mera indirekt, relationsbaserat och psykiskt, som en följd av att det är ett mer förväntat och socialt accepterat beteende hos flickor.²⁸⁶ Pojkar å sin sida förhåller sig till en våldskultur där maskulinitet och våld kopplas samman och tycks mer involverade i direkt fysisk mobbning, även om de också kan ägna sig åt subtila former av mobbning.²⁸⁷

²⁷⁶ Brottsförebyggande rådet 2022

²⁷⁷ Brottsförebyggande rådet 2023

²⁷⁸ Brottsförebyggande rådet 2022

²⁷⁹ Folkhälsomyndigheten 2023; Hallberg 2016; Statens medieråd 2020; Friends 2023b

²⁸⁰ Friends 2022b; Johansson m.fl. 2017

²⁸¹ Arseneault 2017; Wolke & Lereya 2015

²⁸² Skolverket 2022b; Thornberg 2020; Johansson m.fl. 2017

²⁸³ Larsson 2019; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2020a

²⁸⁴ Bjereld m.fl. 2020; SOU 2022:70 2023; Folkhälsomyndigheten 2023

²⁸⁵ Folkhälsomyndigheten 2023; Brottsförebyggande rådet 2022; Friends 2022a; Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2023

²⁸⁶ Forsell 2020; Skolverket 2002; Thornberg 2020

²⁸⁷ Beckman & Hellström 2014; Skolverket 2002; SOU 2014:6 2014

Nedvärderande och sexualiserat språkbruk är vanligt förekommande

Sexuella trakasserier förekommer mer eller mindre på alla utbildningsnivåer och har i det närmaste blivit en normaliserad del av skolvardagen.²⁸⁸ Av Skolinspektionens granskning framkommer till exempel att sexuella anspelningar, nedvärderande kommentarer eller könsstereotyp och sexualiserat språkbruk är vanligt förekommande i grundskolan.²⁸⁹ Sexuella trakasserier är inte heller begränsade till skolans fysiska lokaler utan det är vanligt att elever även utsätts på digitala plattformar.²⁹⁰ Kunskapen om omfattningen är dock fortfarande begränsad men vissa studier tyder på att det finns en underrapportering av sexuella trakasserier i skolan.²⁹¹ Det är betydligt vanligare att flickor utsätts för sexuella trakasserier, och skolan är en av många platser där det sker. Sexuella trakasserier betraktas ofta som en del av det könsbaserade våld som i oproportionerligt hög grad drabbar kvinnor och som en del av ett könsmonster som återspeglar samhället i stort.²⁹² Bland pojkar är det inte lika vanligt att utsättas men när det förekommer är skolan den vanligaste platsen. Studier visar att sexuella trakasserier ofta tar fart i samband med puberteten men risken att utsättas för både sexuella trakasserier och övergrepp minskar därefter med stigande ålder för båda könen.²⁹³ Andra särskilt utsatta grupper är hbtqi-personer och personer med funktionsnedsättning.²⁹⁴ Hur sexuella trakasserier tar sig uttryck varierar beroende på den utsattas kön. Flickor och hbtqi-personer utsätts ofta för verbala och fysiska trakasserier med direkt anspelning på deras sexualitet. Pojkars utsatthet handlar ofta om att de är ”fel sorts” pojkar. Kränkningarna har ofta homofoba inslag, där kommentarer som ”bögg” och ”mes” syftar till att ifrågasätta pojkarnas maskulinitet. Inom forskningen beskrivs sexuella trakasserier som ett sätt för pojkar att uttrycka heterosexuell maskulinitet, det vill säga ett sätt att stärka och bekräfta maskulinitet i en heteronormativ ordning.²⁹⁵ Normer för hur flickor och pojkar ska vara gör att sexuella trakasserier blir svårare att identifiera och förändra. De osynliggörs exempelvis genom att förkläs i ord, maskeras som skämt eller bortförklarar som uttryck för heterosexuell romantik.²⁹⁶ Några studier pekar på att sexuella trakasserier betraktas som ett väntat vardagskrångel som eleverna lär sig hantera genom olika strategier.²⁹⁷ För flickor kan det exempelvis handla om att de anpassar sina kläder för att undvika glåpord, att de bestämmer sig för att inte visa sig svaga inför

²⁸⁸ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a; Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022

²⁸⁹ Skolinspektionen 2020a

²⁹⁰ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a

²⁹¹ Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022

²⁹² Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a

²⁹³ Hallberg 2016; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a

²⁹⁴ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a

²⁹⁵ Berndtsson Hunehall 2022; Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022; Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022

²⁹⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a

²⁹⁷ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2020a; Berndtsson Hunehall 2022

pojkar eller att de mobiliserar gemensamma krafter för att sedan konfrontera pojkarna.²⁹⁸ Flera studier visar att sexuella trakasserier har negativa konsekvenser för den som drabbas. Utsattheten inverkar inte bara på känslan av trygghet och säkerhet i skolan utan också arbetsmiljön, förmågan att fokusera på skoluppgifter och den psykiska hälsan generellt.²⁹⁹ Både flickor och pojkar som utsatts för sexuella trakasserier uppger i högre utsträckning, än de som inte varit utsatta, symptom på psykisk ohälsa så som stress, trötthet samt nedstämdhet och deppighet. MUCF rapporterar att i jämförelse med pojkar visar flickor högre stressnivåer än pojkar när de utsätts för sexuella trakasserier. Symtomen tycks öka i samband med puberteten och de drabbas också i högre utsträckning av somatiska problem såsom huvudvärk och magont till följd av utsattheten. Flickor löper dessutom högre risk att drabbas av självskadebeteenden för att motverka ångesten.³⁰⁰ Enligt Folkhälsomyndighetens statistik är dock sambandet mellan utsatthet för sexuella trakasserier och psykiska besvär starkare för pojkar än för flickor vilket de tolkar som att sexuella trakasserier kan upplevas som mer stigmatiserande för pojkar till följd av en känsla att inte nå upp till maskulinitetsideal.³⁰¹

Våld och en hård jargong som ett homosocialt samspel

Studier har visat att det på många skolor förekommer våld och en hård jargong som kan te sig som en form av homosocialt samspel mellan pojkar.³⁰² Det kan till exempel yttra sig genom att pojkarna får högre status i gruppen när de kan ge och ta skämt som visar prov på verbal tuffhet. Andra egenskaper som värdesätts inom pojkgrupper är att vara duktig på sport, ha en stark kropp och att uppvisa attribut som antyder att man har förmåga att slåss. Liksom vid sexuella trakasserier förekommer ofta skämt om homosexuella. Pojkar som anses vara omanliga, exempelvis alltför känsliga eller feminina, är ofta mest utsatta.³⁰³ Odenbring och Johansson menar att homosocialiteten som präglar pojkgruppen är tudelad. På horisontell nivå kan våld och kränkningar medverka till att etablera och stärka samhörigheten och de sociala banden. På vertikal nivå handlar det snarare om att demonstrera makt och befästa hierarkier i skolmiljön, där vissa pojkar får mer makt än andra. Även om pojkar beskriver vissa former av våld och hård jargong som ofarliga är gränsen mellan allvar och skämt tunn. Inte minst för att längtan efter gemenskap och acceptans snabbt kan slå över i rädsla och våld. Pojkar som deltar i denna typ av relationsbygge tvingas acceptera vissa regler som upprättas inom gruppen, vilket i sin tur kan försvåra för dem att sätta ord på upplevelser som de inte känner sig bekväma med.³⁰⁴ Zimmerman menar att denna typ samspel är ett exempel på hur pojkar reproducerar könsnormen om att pojkar ska vara tuffa, och att det

²⁹⁸ Odenbring & Johansson 2019

²⁹⁹ Hallberg 2016; Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2020a

³⁰⁰ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2020a

³⁰¹ Folkhälsomyndigheten 2022a

³⁰² Odenbring & Johansson 2019; Zimmerman 2018

³⁰³ Zimmerman 2018 Berndtsson Hunevall 2022; Eek-Karlsson, Olsson, m.fl. 2022

³⁰⁴ Odenbring & Johansson 2019

i sin tur blir till ett hinder för den personliga utvecklingen. Hård jargong och våld har dessutom en negativ inverkan på elevers mående, känsla av trygghet i skolan och möjlighet att prestera i skolan.³⁰⁵ Pojkar som mår dåligt på grund av svårigheter i skolan mår också ofta ännu sämre av hård jargong och våld.³⁰⁶

Skolans fysiska miljö upplevs inte som tillgänglig och trygg för alla

Skolans fysiska miljö, hur den används och av vem, spelar roll för hur den upplevs. En granskning av Skolinspektionen visade att flickorna upplevde olika platser i skolan som mindre trygga eller tillgängliga än vad pojkarna gjorde. Utrymmen som ofta dominerades av pojkar, såsom fotbollsplaner eller uppehållsrum, kunde upplevas som otrygga, exkluderande och präglade av ett hårt klimat, av i synnerhet flickor men även av pojkar. Mer rörelse i skolan har lyfts fram för att främja studieresultat och den psykiska hälsan och ge förbättrad studiero och trygghet i skolan.³⁰⁷ Inte minst pojkars studieresultat ser ut att påverkas positivt av mer idrott i skolan.³⁰⁸ Samtidigt visar exempelvis Skolinspektionen att det är en relativt stor andel elever som inte deltar regelbundet i ämnet idrott och hälsa.³⁰⁹ Omklädningsrummen uppfattas dessutom som otrygga av både flickor och pojkar.³¹⁰ Studier har även visat att det finns stora skillnader mellan hur mycket flickor och pojkar rör på sig under skoltid där pojkar är mer fysiskt aktiva. Förklaringar till det kan bland annat vara att skolmiljön är mer anpassad efter pojkars intressen.³¹¹ Flickor deltar även mindre i fysisk aktivitet utanför skolan.³¹²

Flera studier bekräftar att det innebär en stark synlighet att tillhöra det underrepresenterade könet innebär en stark synlighet och en ökad sannolikhet att bli betraktad på ett fördomsfullt sätt, som avvikande och annorlunda.³¹³ Detta får betydelse på starkt könssegregerade utbildningar.³¹⁴ Elever och studenter som tillhör det underrepresenterade könet på en könssegregerad utbildning vittnar om olika typer av stress och hinder i studiemiljön. Det kan röra sig om socialt utanförskap, diskriminering, sexuella trakasserier och olika exkluderingsmekanismer baserade på kön, klass, sexuell läggning och etnicitet. Sambandet mellan normer och trivsel på en utbildning har även betydelse för om en utbildning fullföljs. Avhoppsfrekvensen från gymnasieutbildningar är exempelvis större hos det underrepresenterade könet.³¹⁵

³⁰⁵ SOU 2021:11 2021

³⁰⁶ Zimmerman 2019

³⁰⁷ SOU 2023:29 2023

³⁰⁸ Fritz 2017

³⁰⁹ Skolinspektionen 2018a

³¹⁰ Skolinspektionen 2018a; 2020a; Skolverket 2009a

³¹¹ Nyberg m.fl. 2021

³¹² SOU 2023:29 2023

³¹³ Jämställdhetsmyndigheten 2022b

³¹⁴ Jansson & Sand 2021; Jämställdhetsmyndigheten 2022b

³¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2022b

Våld som utövas utanför skolan inverkar på skolgången

Skolvardagen kan även påverkas negativt när en elev utsätts för våld utanför skolan. Skolan är i vissa fall en mötesplats för den utsatta och våldsutövaren, exempelvis när det handlar om digitalt våld eller våld i ungas parrelationer. I det senare fallet kan detta, utöver att påverka skolgången negativt, även hindra den som utsätts från att avsluta relationen.³¹⁶ Elever som lever med hedersrelaterade begränsningar kan också kontrolleras i skolmiljön av en bror, släktingar eller andra som är bärare av hedersnormer. Det kan yttra sig genom att flickorna inte får delta i vissa moment av undervisningen, såsom simning eller när sex och samlevnad diskuteras, men också genom restriktioner i umgänge och rörelsefrihet.³¹⁷ I Odenbring och Johanssons studie av hur kränkningar tar sig i uttryck i en skola belägen i ett socioekonomiskt utsatt område, framgår att specifika klädrestriktioner är en del av den sociala kontroll och symboliska makt som flickorna har att rätta sig efter. Att bryta mot klädkoderna innebär att flickorna riskerar verbala sexuella trakasserier, som att kallas ”hora”.³¹⁸ En annan situation som förekommer är att skolpersonal behöver vittna i rättsliga tvister om till exempel vårdnad, boende eller umgänge när ett barn utsätts för eller lever med våld i hemmet, eller att vuxna som är inblandade i vårdnadstvisten besöker skolan. Hur skolpersonalen hanterar situationen är avgörande för elevens trygghet och välbefinnande på skolan.³¹⁹

Perspektiv på kön och lärande

Könsmönstren som står i fokus för denna rapport kan förstås som uttryck för liknande strukturella problem, då de uppstår i samma miljö och till följd av liknande bakomliggande faktorer och processer. Det betyder att föregående avsnitt även kan bidra till förståelsen för hur könsmonster skapas och upprätthålls i relation till lärande. Till exempel kan olika former av psykisk ohälsa eller utsatthet och otrygghet i skolan påverka studiemotivationen och skolnärvaron och leda till att en elev inte når kunskapsmålen.³²⁰ På samma sätt kan förklaringsfaktorer i detta avsnitt ytterligare bidra till förståelsen för den könade psykiska ohälsan hos skolelever.

Synen på normalitet och avvikelse i skolan

En grundläggande skillnad mellan olika förklaringar till resultatskillnader mellan könen finns i synen på könsskillnader som antingen naturliga eller konstruerade, det vill säga om könsskillnader betraktas som möjliga och önskvärda att förändra eller inte.³²¹ Idéer om biologins påverkan på flickors och pojkers begåvning går att hitta långt tillbaka i historien. Där religionen tidigt hävdade att kvinnors underordnande ställning var av

³¹⁶ Brottsförebyggande rådet 2021

³¹⁷ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhället (MUCF) 2021; SOU 2010:84 2010

³¹⁸ Odenbring & Johansson 2019

³¹⁹ Bruno 2012

³²⁰ Hallberg 2016; Johansson m.fl. 2017

³²¹ Öhrn & Holm (red.) 2014

naturen och Gud given, argumenterade vetenskapen för hypotesen att det finns könsskillnader i intellektuella förmågor med en generellt lägre begåvning bland flickor. På så vis kunde flickors utestängning från utbildning och senare utbildning vid särskilda flickskolor och till begränsade yrkes- och karriärmöjligheter legitimeras.³²² Skolan har med andra ord historiskt varit en plats där elevers deltagande har förhandlats utifrån olika tiders föreställningar om ”normalitet” och ”avvikelse” baserat på kön, men även på klass och funktionalitet.³²³ Senare förklaringsmodeller som utgår ifrån biologiska könsskillnader har ofta fokuserat på biologisk mognad. Bland annat lyfts att skolresultaten kan påverkas av när på året en elev är född och att flickor mognar något tidigare än pojkar, vilket kan innebära att flickor är mer redo för undervisningen vid skolstart.³²⁴ Andra menar att det är rimligt att anta att skillnader mellan könen ser olika ut i olika åldrar. Det är dock svårt att förklara flickors bättre prestationer i gymnasieskolan eller i högskolan med deras tidigare fysiologiska mognad.³²⁵ Betydelsen av eventuella biologiska könsskillnader har ifrågasatts utifrån argumentet att synsättet förminskar de stora skillnaderna som finns inom grupperna och förstör de små skillnaderna i genomsnittsvärde som finns mellan grupperna.³²⁶ Metastudier har visat att det förefaller som om flickors och pojkars observerade prestationer på olika begåvnings tester är mycket lika och att de eventuella skillnader som framkommer i vissa studier snarare handlar om vilken förmåga som flickor och pojkar använder för att lösa en uppgift.³²⁷ Metastudier har visat att det inte heller är helt enkelt att avgöra vad som är biologiskt förutbestämda skillnader i förmågor och vad som påverkas av övning eftersom hjärnan är plastisk.³²⁸ Som framgått av föregående kapitel har skillnaderna i synsätt en stor betydelse för vilket jämställdhetsarbete som bedrivs i skolan, eftersom det kan innebära i grunden helt olika utgångspunkter.³²⁹

Könad prestationskultur och ”schizoida villkor”

Kvinnors historiska och kulturella ställning i samhället har diskuterats i relation till flickors psykiska hälsa ovan, men den har också betydelse för lärsituationen och lärandet. Studier av grundskolan har visat att det fortfarande förekommer normer i undervisningen som knyter medfödd och naturlig begåvning till pojkar och maskulinitet, samtidigt som ansträngning och pluggande värderas lägre och associeras till flickor och femininitet.³³⁰ Öhrn och Holm beskriver en könad prestationskultur i klassrummet där naturlig talang ställs mot hårt arbete. De menar att flickornas studieframgångar och

³²² SOU 2010:51 2010

³²³ Specialpedagogiska skolmyndigheten 2017

³²⁴ SOU 2010:51 2010; SOU 2010:52 2010; Zimmerman 2022; Öckert 2006

³²⁵ Wernersson 2010

³²⁶ Ilmarinen m.fl. 2023; Kimmel 2010; SKR 2019

³²⁷ Wernersson 2010

³²⁸ Hyde 2019 I Tellhed 2022 Weber m.fl. I Tellhed 2022

³²⁹ SOU 2010:99 2010

³³⁰ Åhslund & Boström 2021; Öhrn & Holm (red.) 2014

anpassning till skolans villkor och krav å ena sidan underbygger den spridda föreställningen om flickor som ”skolans vinnare”. Å andra sidan förminskas och misstänkliggörs deras ansträngningar som ett sätt att dölja brist på verklig talang, något som i sin tur reproducerar deras underordning i relation till pojkar.³³¹ Pojkars uppfattning om den egna förmågan riskerar också att leda till föreställningen att ansträngning är onödig.³³² I forskningen har begreppet ”schizoida villkor” använts för att beskriva hur elever måste navigera i en tillvaro som är full av könsnormer samtidigt som samma könsnormer förnekas av omgivningen där det exempelvis hänvisas till flickor och pojkars formellt lika rättigheter.³³³ Att individer, trots påståenden om att de behandlas lika, tillskrivs olika egenskaper och möts av olika förväntningar beroende på kön, bekräftas i forskning från hela utbildningssystemet.³³⁴ En studie som undersökt lärares relation till hög- respektive lågpresterande flickor och pojkar visar att 80 procent av de intervjuade lärarna uppgav att de hade samma förväntningar på grupperna. Samtidigt var deras beskrivningar av elevernas prestationer könsstereotypa. Lärarna bekräftade i högre grad lågpresterande pojkar och högpresterande flickor eftersom de överensstämde med deras förväntningar, medan de i stort sett ignorerade lågpresterande flickor och högpresterande pojkar, eftersom de enligt studien utmanade lärarnas förväntningar.³³⁵ Konsekvensen av en stereotyp uppdelning i ”ambitiösa flickor” och ”tillbakalutade pojkar” riskerar på detta sätt att både befästa könsnormerna och att osynliggöra elever som avviker från dem.³³⁶ För flickor som har svårt i skolan är detta särskilt allvarligt, då de utgör en starkt utsatt grupp både under skolan och senare i livet när det kommer till ekonomi, hälsa, arbetsvillkor och livslängd.³³⁷

I vissa studier har höga förväntningar visat sig vara positivt kopplade till elevers studieresultat. På samma sätt kan låga förväntningar leda till eller förstärka låga resultat. Lågt ställda förväntningar riskerar att bli en självuppfyllande profetia genom att det påverkar elevernas prestationer och beteenden negativt, vilket i sin tur kan leda till än lägre förväntningar hos läraren. En lågpresterande pojkgupp kan alltså påverka lärare att oavsiktligt och omedvetet sänka sina förväntningar på alla pojkar.³³⁸ Om lärares uppfattningar om flickor och pojkar i klassrummet är uttryck för omedvetna och schablonmässiga föreställningar utifrån kön riskerar det att påverka både undervisningen och skolprestationerna.³³⁹ Grupper av elever som möter lägre förväntningar, exempelvis arbetarklasspojkar på yrkesförberedande program, riskerar därför att marginaliseras då

³³¹ Öhrn & Holm (red.) 2014

³³² SOU 2010:51 2010

³³³ Eek-Karlsson, Hedlin, m.fl. 2022

³³⁴ Dovemark 2023

³³⁵ Halpern 2013 i Dovemark 2023

³³⁶ Holm i Öhrn & Holm (red.) 2014

³³⁷ Se till exempel LO 2014; Öhrn & Holm (red.) 2014

³³⁸ Gustafsson m.fl. 2010; SOU 2010:79 2010; Åhslund 2019; Barnombudsmannen 2015; Skolinspektionen 2023a; SOU 2010:79 2010

³³⁹ Åhslund 2019

de lägre förväntningarna riskerar att återspeglas i undervisningen och i förlängningen i deras lärande och kunskapsutveckling.³⁴⁰ Viss forskning menar också att det svenska utbildningssystemet utgår från svenska medelklassnormer och tenderar att sammankoppla utländska pojkar med problem och brister, vilket kan leda till lägre förväntningar även på denna grupp.³⁴¹ Detta har tidigare lyfts som en risk som kan öka ju mer segregerade skolor blir.³⁴²

Avståndstagande från skolarbete som strategi

Pojkars lägre studieresultat diskuteras ofta i relation till olika maskulinitets- och femininitetsnormer. Tidigare utredningar har menat att det snarare är flickors förbättrade prestationer, än pojkars sämre, som har drivit könsskillnaderna i skolresultat och att detta delvis kan förklaras med att flickors prestationer inte hålls tillbaka av förväntningar på kvinnorollen.³⁴³ Medan skolarbete enligt viss forskning tycks vara förenligt med en högt värderad femininitet behöver pojkar ofta balansera sina prestationer i förhållande till kamratgruppen. För många pojkar är skolan både en kunskapsarena och social arena där positioneringen, som ambitiös inför lärare och som avståndstagande inför kompisar, måste ske samtidigt och på samma plats. Det verkar även finnas en dimension av klass i detta där skolan som social arena är mer framträdande för arbetarklasspojkar medan skolan som kunskapsarena är mer framträdande för mellanskiktspojar. Det framstår som att möjligheten att få acceptans för ansträngningar som pojke förutsätter hög social status eller uttalade mål för sina studier.³⁴⁴ Studier pekar även på att många pojkar anger att skolarbetet bara får ha en begränsad plats och inte dominera vardagen. Pojkar framhåller sitt engagemang i fritidsintressen som både mer omfattande och seriöst än flickor.³⁴⁵

Det finns också forskning som visar att pojkars avståndstagande från skolarbete kan förklaras genom att de försöker skydda sig själv mot misslyckanden. Detta gäller särskilt om de inte helt förstår skoluppgifterna.³⁴⁶ Om en stor grupp elever undviker att ens försöka riskerar beteendet att sprida sig och få legitimitet. Avståndstagande från skolarbetet kan också botten i en upplevelse av att skolan inte är trovärdig när det kommer till värden som jämställdhet och jämlikhet. När budskapet om allas lika möjligheter och rättigheter inte återspeglas i realiteten riskerar det att väcka en skepsis som skapar ett starkare avstånd till skolan.³⁴⁷ Det finns en medvetenhet hos exempelvis pojkar med utländsk bakgrund om att de ofta förknippas med problem och brister i

³⁴⁰ Jämställdhetsmyndigheten 2022b; Skolinspektionen 2023a; Varga Andersson 2014

³⁴¹ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁴² Skolverket 2009b

³⁴³ Wernersson 2010

³⁴⁴ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁴⁵ Öhrn i Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁴⁶ Zimmerman 2018; Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁴⁷ Kornhall m.fl. 2022

samhällets ögon. Avståndstagandet kan då förstås som ett genomsådande av att skolan medverkar till processer som resulterar i marginalisering och underordning.³⁴⁸

Begränsat fysiskt och verbalt utrymme i klassrummet fostrar till tystnad

Trots de bättre studieresultaten uppger flickorna i årskurs 8 samt årskurs 2 på gymnasiet i högre grad än pojkarna att skolarbetet ofta eller alltid är för svårt. Undersökningar visar också att pojkar i högre utsträckning upplever att de får det stöd och den hjälp de behöver samt att lärarna får dem att tro på sig själva i skolarbetet.³⁴⁹ Det finns studier som visar att framför allt pojkar är beroende av relationen till och förtroendet för läraren när det exempelvis kommer till att engagera sig i skolarbetet och göra sina hemläxor.³⁵⁰ Studier har dock visat att lärare ibland riskerar att bidra till att reproducera maktstrukturer inom pojkgruppen, exempelvis genom att det bland pojkarna främst är de framgångsrika och populära medelklasspojkarna som får positiv uppmärksamhet.³⁵¹ Ovanstående mönster ihop med ytterligare forskning ger inte särskilt starkt stöd till hypotesen att flickor får mer hjälp och bättre betyg i skolan till följd av att en majoritet av lärarna är kvinnor.³⁵² En amerikansk studie har visat att de kognitiva skillnaderna mellan flickor och pojkar tycks öka i samband med längre ledigheter. Studien tyder därför på att skolan snarare fungerar kompensatoriskt än skapar resultatskillnader.³⁵³

Skolforskning har länge uppmärksammat att pojkar som grupp dominerar genom att ta störst fysiskt och verbalt utrymme i klassrummet, att pojkar över lag får mer uppmärksamhet av lärare samt att det kan finnas olika förväntningar på och uppförandenormer för flickor och pojkar i skolan. Det riskerar att bidra till att flickor fostras till tystnad i offentliga sammanhang.³⁵⁴ En svensk studie baserad på videoinspelningar av lärar-elev-interaktioner inom naturvetenskapliga ämnen visar att mönstret av pojkars större interaktionsutrymme i klassrummet är ungefär detsamma idag jämfört med 1980-talet. Studien stödjer därmed inte hypotesen att flickors bättre resultat i naturvetenskap skulle bero på att de numer tar större plats än pojkar i klassrummet.³⁵⁵

Motivation och ansträngning skiljer sig mellan könen

Elevers motivation är av central betydelse för både hälsa och lärande. Forskning skiljer mellan inre och yttre motivation, där inre motivation ska förstås som en drivkraft, känsla av utveckling och lust att lära. Yttre motivation bygger i stället på belöningar och bekräftelser utifrån, till exempel i form av bra betyg och framgång. Mycket tyder på att

³⁴⁸ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁴⁹ Skolinspektionen 2023c

³⁵⁰ Hopland & Nyhus 2016

³⁵¹ Åhslund 2019

³⁵² Barnombudsmannen 2015; Sjögren 2017

³⁵³ Downey m.fl. 2022

³⁵⁴ Eliasson 2017; Wernersson 2010; Öhrn 2002

³⁵⁵ Eliasson m.fl. 2016; Jansson & Sand 2021

flickor lägger ner mer tid, arbete och engagemang i skolarbetet.³⁵⁶ Samtidigt visar studier att elever, särskilt flickor, i sjunkande utsträckning uppger att skolan ger dem lust att lära.³⁵⁷ Enligt Skolverket har den inre motivationen sjunkit bland svenska elever mellan 2000 och 2018 och minskningen har varit större bland flickor än bland pojkar. Ett generellt mönster är att den inre motivationen är som starkast i förskoleåldern för att sedan övergå i yttre motivation med stigande ålder.³⁵⁸ Ovan har framkommit att bristande studiemotivation kan kopplas till en stark prestationskultur.³⁵⁹ Förflyttningen från inre till yttre motivation tycks alltså understödjas av ett skolsystem som fokuserar alltmer på betyg och mätbara prestationer. Det påverkar den inre motivationen negativt och gynnar samtidigt elever som motiveras av yttre faktorer. Samtidigt har det visat sig att en stark prestationsorientering och yttre motivation till skillnad från en stark inre motivation, riskerar att leda till psykosomatiska besvär. Flickor är mer sårbara i detta avseende då förmågan att anstränga sig även om aktiviteten i sig inte ger lust, tycks vara högre bland flickor än bland pojkar.³⁶⁰ Att stärka eleverns inre drivkrafter, att lära för att förstå och utveckla sina kunskaper, snarare än att lära på grund av yttre krav, skulle inte bara påverka den psykiska hälsan positivt utan även bidra till bättre skolprestationer.³⁶¹

Förmågan att avkoda kraven i skolan tycks skilja sig hos flickor och pojkar

Den individcentrerade undervisningen har beskrivits som en skolkultur där fokus ligger på det egna arbetet och där läraren agerar som en handledare i elevens sökande efter kunskap.³⁶² Det innebär ofta att eleverna i mindre omfattning får del av lärarens kunskaper och att de är mer utlämnade till sig själva och sin egen förmåga att söka kunskap och uppnå målen.³⁶³ Trots att ”individualitet” och ”konkurrens” är värden som traditionellt har förknippats med maskulinitet har det inte förbättrat skolresultaten för pojkar generellt i relation till flickor.³⁶⁴ I stället visar forskning att många pojkar tycks ha svårt att orientera sig och skapa struktur i arbetet när det förväntas läggas upp fritt. Som beskrivits ovan tyder viss forskning på att pojkar generellt är mer beroende av lärarnas förmåga att undervisa.³⁶⁵ Flickor som grupp tycks uppvisa en större anpassning till skolans individcentrerade uppgifter och en större förmåga till effektiva strategier i skolarbetet.³⁶⁶ Resultaten har lett forskare till slutsatsen att studieteknik och

³⁵⁶ Se till exempel Wernersson 2010 Hinnerich Tyrefors m.fl. 2010; SOU 2010:51 2010;

³⁵⁷ Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien 2021; Skolverket 2019a

³⁵⁸ Giota 2021; Skolverket 2019b; 2019a

³⁵⁹ Gustafsson, et al. 2010; Högberg, et al. 2021; Klapp et al. 2023

³⁶⁰ Bostedt m.fl. 2022; Bergh & Giota 2022; Skolverket 2019a

³⁶¹ Bergh & Giota 2022

³⁶² Dovemark 2023

³⁶³ Dovemark 2023; Skolverket 2009b

³⁶⁴ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁶⁵ SOU 2010:99 2010; Zimmerman 2019 i Dovemark 2023; Boström & Bostedt 2021

³⁶⁶ Asp-Onsjö och Holm i Dovemark 2023

begriffliggörande av uppgifter är centrala inslag för att underlätta för samtliga grupper av elever som har svårare att tillgodogöra sig undervisningen.³⁶⁷

Ytterligare en aspekt av en starkt individualiserad och resultatfokuserad skolkultur, där eleverna står under konstant bedömning, är att den tycks underbygga en sorts ”performativitetsskultur.” Det innebär att vägen till kunskap, själva lärandet, får en underordnad betydelse och att eleverna i stället drivs att visa upp en yta och friserad bild av sig själva och sina prestationer. Sammantaget bidrar det till att elever tar till strategier som exempelvis avståndstagande från skolarbetet, fusk, underkastelse till systemet i form av ”avkodning av klassrumsspelet” som innebär att eleven utöver goda skolprestationer behöver skapa goda relationer till läraren, vara följsam mot skolans och lärarnas regler, ha en positiv hållning och vara lojal.³⁶⁸ Processerna tycks vara könade och kopplade till klass. Medan flickor generellt och elever från mellanskiktets bakgrund tycks ha lättare för anpassningen som systemet driver fram, tycks både flickor och pojkar med arbetarklassbakgrund klara den mindre bra.³⁶⁹ En studie av Nyström visar att elever med höga betyg har ett större antal komplexa strategier för sitt skolarbete och en stor förmåga att verbalisera, visualisera, reflektera över och konkretisera sina strategier. Eleverna i studien lade mycket tid och energi på skolarbete i både skolan och i hemmet och nästan alla hade resursstarka föräldrar och släktingar med akademisk bakgrund. De resursstarka föräldrarna kommunicerade ett ideal med tydliga praktiker som syftade till att disciplinera och socialisera sina barn efter en norm om den ”studieengagerade eleven med höga meritvärden”.³⁷⁰ Elevers förmåga att avkoda och uppfylla lärarens förväntningar kan alltså avgöra om eleven uppfattas som motiverad eller inte, något som också kan gynna betygsättningen. Vissa studier bekräftar att flickornas betyg i högre utsträckning än pojkarnas belönar annat än bara kognitiva faktorer, så som samvetsgrannhet, visad motivation och intresse.³⁷¹ Faktorer som inte har med ämneskunskaper att göra tycks spela större roll i skolor med en stor andel lågutbildade föräldrar.³⁷²

Könssegregerade skolor, socialt kapital och kamrateffekter

En konsekvens av att lärandet alltmer har blivit ett individuellt projekt är att stödet hemifrån har fått en ökad betydelse för den enskilde elevens prestationer. Det innebär samtidigt att sociokulturella faktorer såsom föräldrars utbildning och kulturella kapital får allt större betydelse.³⁷³ I en pressad verksamhet, med ett begränsat antal vuxna att ta hjälp av, kan elever med tillgång till ett rikt socialt och kulturellt kapital dra nytta av systemet. Många resursstarka elever har valet att göra skolarbetet hemma där de har

³⁶⁷ SKR 2019; Zimmerman 2022; Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁶⁸ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁶⁹ Gustafsson i Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁷⁰ Nygren 2021; Nyström, 2012 i Dovemark 2023

³⁷¹ Dovemark 2023; Bergh & Giota 2020; Falch & Naper 2013; Hjorth-Trolle m.fl. 2022; A. Jönsson & Klapp 2020

³⁷² Dovemark 2023

³⁷³ Dovemark 2023; Skolverket 2009b

tillgång till både hjälp och stöd från föräldrar, syskon och kamrater. Andra elever hänvisas till skolans stödmöjligheter, till att lösa sina uppgifter själva eller med hjälp av sina skolkamrater.³⁷⁴ Samarbete kring skolarbete har visat sig vara en strategi för att hantera den individualiserade tillvaron. I en studie av Rönn var de högpresterande flickorna med svenska som modersmål särskilt aktiva med att hjälpa klasskamrater som efterfrågade hjälp, även då uppgifterna förväntades göras individuellt. Pojkarna i klassen och elever som inte hade svenska som modersmål hade dock inte tillgång till de högpresterande flickornas sociala nätverk.³⁷⁵ Enligt Gustafsson är socialt kapital ofta en länk som saknas i förståelsen av skolreformer och skolprestationer. Pojkar som är framgångsrika i skolan kännetecknas av deras tillgång till dels socialt kapital, dels samarbete som kollektiv strategi. Det gäller även för pojkar som har en begränsad individuell tillgång till ekonomiskt och kulturellt kapital.³⁷⁶

Forskning har visat att en blandning av elever på olika prestationsnivåer kan ha positiva effekter, så kallade kamrateffekter, på i synnerhet lågpressterande elevers skolresultat. Det tycks också som att pojkars studieresultat gynnas av att gå i en klass med många flickor och att en större andel pojkar på en skola påverkar klassrumsmiljön negativt.³⁷⁷ Det finns studier som visar att det tycks vara särskilt viktigt för pojkars resultat att de hör till de duktigaste eleverna i en klass. Om koncentrationen av motiverade och studiebegåvade elever ökar vid vissa skolor riskerar det att leda till sämre prestationer bland de pojkar som studerar på dessa gymnasieskolor.³⁷⁸

I och med det fria skolvalet och den ökade skolsegregationen har den positiva kamrateffekten minskat.³⁷⁹ På ett liknande sätt är det problematiskt att vissa utbildningar och skolor präglas av fortsatt, och i vissa fall ökande, könssegregering.³⁸⁰

Individcentrerad undervisning riskerar att utgå från könsstereotypa föreställningar

Undervisningsmetoder som bygger på att skapa olika utbildningsvägar för eleverna har blivit allt vanligare. Syftet är att förbättra studieresultaten genom att anpassa läromedel och prov efter olika undervisningsgrupper som är indelade efter kunskapsnivå. Forskning har visat att denna nivåindelning tenderar att utgå, inte bara från prestation, utan också från könsstereotypa förväntningar om flickors och pojkars skolprestationer.³⁸¹ I praktiken kan detta innebära att elevgrupperna får tillgång till olika kunskaper. I och med förändrade betygssystem och en förändrad syn på bedömning har eleverna styrts mot att vara mer delaktiga i den egna bedömningen och betygsättningen.

³⁷⁴ Dovemark 2023

³⁷⁵ Rönn 2021 i Dovemark 2023

³⁷⁶ Gustavsson i Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁷⁷ Backlund 2020; van Hek m.fl. 2018

³⁷⁸ Vlachos 2014

³⁷⁹ Englund i Fejes och Dahlstedt (red) 2020 Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁸⁰ van Hek m.fl. 2018

³⁸¹ Öhrn & Holm (red.) 2014

Det kan innebära att eleverna ges möjlighet till att välja vilka mål de vill arbeta mot och vilket betyg de vill satsa på.³⁸² Uppgifterna blir mer skraddarsydda och en form av ”privata läroplaner” skapas. Det medför en risk för att elever gör val som innebär alltför stor press med obegränsat pluggande och nervositet som följd. Eleverna kan också göra val utifrån vad de uppfattar som enkelt, roligt och snabbt genomförbart eller val som grundar sig på kompisars val, oavsett om de har förutsättningar att klara uppgiften eller inte.³⁸³ Ytterligare en risk är att såväl elever som lärare identifierar en elev som tillhörande en viss nivå och en inläsningseffekt skapas genom att elevens självförtroende påverkas.³⁸⁴ Studier har visat att det framför är allt flickorna som väljer undervisningsmaterial och prov som ligger på en hög betygsnivå. I skapandet av en individualiserad skola och differentierad läroplan, som bygger på valfrihet, finns en stor risk att den sociala reproduktionen såväl som reproduktionen av kön oavbrutet fortgår.³⁸⁵

Lägre läsförmåga påverkar resultaten i många ämnen

Skillnaderna i studieresultat mellan flickor och pojkar har visat sig vara särskilt stora i ämnen som kräver goda läs- och skrivkunskaper, till exempel i svenska och samhällskunskap, men läs- och skrivkunskaper påverkar samtliga ämnen i skolan.³⁸⁶ Flera studier visar att flickor presterar bättre än pojkar i läsförståelse både i Sverige och internationellt.³⁸⁷ I PISA-undersökningen (Program for International Student Assessment) som genomförs vart fjärde år framkommer att skillnaden mellan flickor och pojkar i Sverige är större än den genomsnittliga skillnaden i OECD.³⁸⁸ Skillnaderna mellan könen tycks öka under skolgången.³⁸⁹ Även i den internationella studien PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) som bland annat mäter elevers läsförståelse i årskurs 4, presterar flickor bättre än pojkar.³⁹⁰ Svenska elevers inställning till läsning är mindre positiv än i exempelvis andra länder i EU/OECD.³⁹¹

Läsandet av böcker och tidningar har minskat både bland flickor och pojkar även om minskningen av gruppen som uppger att de läser dagligen tycks ha avstannat.³⁹² Flickor tenderar att ha en något mer positiv bild av sig själva som läsare jämfört med pojkar och visar en större vilja att bli bra läsare.³⁹³ Andelen flickor och pojkar som uppger att de

³⁸² Dovemark 2023

³⁸³ Dovemark 2023

³⁸⁴ Öhrn & Holm (red.) 2014

³⁸⁵ Gustafsson i Dovemark 2023

³⁸⁶ Nejman 2020

³⁸⁷ Brozo 2019; Skolverket 2023b

³⁸⁸ Skolverket 2019d

³⁸⁹ Sjögren 2017

³⁹⁰ Skolverket 2023b

³⁹¹ Skolverket 2023b

³⁹² Statens medieråd 2023; Wallin m.fl. 2022; bilaga 2

³⁹³ Vinterek m.fl. 2022

bara läser om de måste har dock ökat sedan 2000.³⁹⁴ Forskare har pekat på att pojkars självbild när det kommer till läsning till viss del färgas av skolan. Skolans uppdelning av elever som antingen ”bra” eller ”dåliga” läsare kan göra att vissa elever, exempelvis pojkar från socioekonomiskt resurssvaga hem, tar avstånd från läsning eftersom den upplevs som ”skolaktig”.³⁹⁵ Forskare har lyft att vissa pojkars avståndstagande till skolan och läsning blir en del av deras maskulinitetskonstruktion.³⁹⁶ Identiteten som läsande individer kan enligt vissa forskare ändras om deras syn på läsning utanför skolan ändras och uppvärderas.³⁹⁷ Studier har dessutom visat att det finns tendenser att lärare väljer bort läsning i skolan som en konsekvens av en ökad press och stress inför allt som ska bedömas.³⁹⁸ Det kan få särskilt stora konsekvenser för de grupper av elever som endast läser på skoltid.

Könsbundna incitament till utbildning

En infallsvinkel på könsskillnader i studieresultat är att flickor och pojkars ambitioner påverkas av hur utbildningsutbudet och arbetsmarknaden ser ut.³⁹⁹ Att vissa yrken, arbetsuppgifter och arbetsplatser traditionellt förknippas med antingen kvinnor eller män och att arbetsvillkor och karriärmöjligheter ser olika ut, kan bidra till att flickor och pojkar har gjort och gör olika bedömningar av sina framtidsutsikter. Utbildningsutbudet på gymnasienivå och i högre utbildning är till exempel organiserat i enlighet med en traditionell könskodning där fler manligt än kvinnligt kodade utbildningar har en låg antagningspoäng. Det gör att traditionellt mansdominerade yrken som elektriker, byggnadsarbetare, fordonsmekaniker eller maskinförare kräver lägre betyg men ger ändå ett välbetalt arbete direkt efter gymnasiet. Många av de vanligaste kvinnodominerade yrkena kräver däremot högskolestudier. Sammantaget framträder en bild av att flickor historiskt måste arbeta hårdare i skolan för att säkra sin tillgång till arbetsmarknaden, medan pojkars arbetsmarknadsvillkor inte gett upphov till samma motivation. Att det finns en medvetenhet om att de ojämförbara villkoren i arbetslivet tvingar flickor att anstränga sig hårdare i skolan och tänka mer långsiktigt på sin framtida försörjning är något som har bekräftats i intervjustudier med elever.⁴⁰⁰ Det framgår också att flickor och pojkar tar intryck av mäns mer framträdande roll i offentligheten. Det tycks stärka pojkarnas tilltro till att skolprestationerna inte är avgörande för hur det går i arbetslivet. Det finns också studier som visar hur socialt ansvar, inklusive att bidra till det framtida samhället, är en större drivkraft bland flickor än pojkar.⁴⁰¹

³⁹⁴ Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien 2021; Skolverket 2019d

³⁹⁵ Asplund 2022; Asplund & Ljung Egeland 2020

³⁹⁶ Asplund 2010

³⁹⁷ Asplund & Goodson 2022

³⁹⁸ Vinterek m.fl. 2022

³⁹⁹ Jämställdhetsmyndigheten 2022b; Kimmel 2010; Mellén 2021; Sjögren 2017; Öhrn & Holm (red.) 2014

⁴⁰⁰ Holm i Öhrn och Holm (red) 2015;

⁴⁰¹ Bergh & Giota 2020

En förändrad arbetsmarknad med en fortsatt strukturomvandling har satt fokus på betydelsen av en utbildning och innebär att kostnaderna för skolmisslyckanden blir högre.⁴⁰² Betygsskillnader som alltid funnits har fått allt större betydelse.⁴⁰³ Studier har även visat att upplevd konkurrens mellan kvinnor och män om framtida makt i samhället kan förklara sexism och uppfattningar hos vissa grupper av unga män om att kvinnors framsteg är ett hot mot mäns möjligheter. Unga män i områden med en osäker arbetsmarknad och hög arbetslöshet tycks uttrycka mer sexistiska åsikter.⁴⁰⁴

Nedskärningar kan bidra till ökade klyftor mellan könen

Enligt Statskontoret tycks det finnas ett positivt samband mellan ökade resurser och bättre resultat i grundskolan. Det gäller särskilt för yngre elever och för elever med sämre studieförutsättningar eller svagt stöd hemifrån.⁴⁰⁵ Studier visar också att könsskillnader i skolresultat är relaterade till skolkvalitet, definierat som hur en skolas elever presterar i genomsnitt sedan hänsyn tagits till elevsammansättningen. I skolor med lägre kvalitet är skillnaderna mellan flickor och pojkar större, med sämre utfall för pojkarna, än i skolor med högre kvalitet. Pojkars prestationer tycks påverkas mer positivt av att gå i en skola med hög kvalitet.⁴⁰⁶ Skolans resurser och möjligheter att bedriva en verksamhet av hög kvalitet är en ständigt aktuell fråga. Exempel på frågor som ofta lyfts är förskolans förutsättningar att klara sitt alltmer komplexa uppdrag, med bristande tillgång till utbildad personal och alltför stora barngrupper.⁴⁰⁷ I tider av hög inflation och ekonomiska åtstramningar har debatten tilltagit och röster höjts om att nya budgetförutsättningar riskerar att leda till nedskärningar med försämrade skolresultat och ohälsa hos elever och lärare som följd.⁴⁰⁸ På 1990-talet bidrog den minskade lärartätheten till försämrade skolresultat.⁴⁰⁹ Det finns nu åter en oro för att skolans ekonomiska utmaningar ska innebära att elever inte får den undervisning och det stöd de har rätt till.⁴¹⁰ Andra områden som är viktiga för lärandet och som löper risk att dras in på när skolor måste spara är elevhälsan, skolbibliotek, läromedel och särskilt stöd. Till exempel har det lyfts att elevhälsan riskerar att nedprioriteras eftersom dess uppdrag inte ses som skolans huvuduppdrag.⁴¹¹ Otillräcklig tillgång till elevhälsan och brister i elevhälsoarbetet kan innebära att det förebyggande och främjande arbetet får stå tillbaka

⁴⁰² Fredriksson m.fl. 2023

⁴⁰³ Vlachos 2016

⁴⁰⁴ Off m.fl. 2022

⁴⁰⁵ Statskontoret 2013

⁴⁰⁶ Sjögren 2017

⁴⁰⁷ Fejes & Dahlstedt (red.) 2020

⁴⁰⁸ Se exempelvis Arbetet 2023; Dagens Arena 2023; Dagens Nyheter 2023; Specialpedagogik 2023; Vi Lärare 2023a; 2023b

⁴⁰⁹ Statskontoret 2013

⁴¹⁰ Se till exempel Sveriges Lärare 2023

⁴¹¹ SOU 2021:11 2021

samt att färre elever fångas upp i ett tidigt stadiet av psykisk ohälsa.⁴¹² Tillgången till stöd där unga befinner sig om dagarna kan vara särskilt avgörande för de som är mycket kontrollerade av sin partner eller som har begränsade möjligheter att röra sig utanför skolan. Ungdomar som är utsatta för våld i en parrelation har till exempel vittnat om att de har velat få stöd av skolkuratoren men att det försvårats eller omöjliggjorts av att kuratorerna bara var på deras skola ett par timmar i veckan.⁴¹³

Tillgången till skolbibliotek och skolbibliotekarier är något som redan i dagsläget varierar mellan skolor, då det inte är lagreglerat.⁴¹⁴ Elever i kommunala skolor är mer nöjda med tillgången till skolbibliotek jämfört med elever i skolor med enskild huvudman. Variationer avseende lokaler, innehåll, personalens tid och utbildning samt hur skolbibliotekens verksamhet bedrivs kan innebära att många elever inte får det stöd som skolbiblioteket kan och ska utgöra för att eleverna ska utveckla sin läsförmåga och vidga sitt intresse för att läsa.⁴¹⁵

Ekonomiska förutsättningar kan även påverka tillgången till särskilt stöd. Särskilt stöd är insatser av mer ingripande karaktär som ges i stället för, eller som komplement till, ordinarie undervisning för att eleven ska utvecklas så långt som möjligt.⁴¹⁶ Redan i dagsläget finns indikationer på att flickor får mindre stöd än pojkar. Statistiken visar att särskilt stöd är vanligare bland pojkar än flickor, något som delvis kan förklaras av att flickor som grupp presterar bättre i skolan än pojkar. En annan bidragande orsak kan vara att tysta och blyga elever, inte sällan flickor, drar till sig mindre uppmärksamhet och därmed får mindre stöd. Till stöd för slutsatsen finns studier som visar att flickor upplever att de får stöd i lägre utsträckning än de upplever att de är i behov av.⁴¹⁷ Studier har också visat att flickor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar bedöms och bemöts annorlunda av lärare jämfört med pojkar, samt att flickor underdiagnostiseras då forskning till övervägande del baseras på hur symtomen yttrar sig hos män.⁴¹⁸

⁴¹² SOU 2021:11 2021 Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Det ska finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog, kurator samt specialpedagog eller speciallärare.

⁴¹³ Brottsförebyggande rådet 2021

⁴¹⁴ Lärarstiftelsen 2022; SOU 2021:3 2021

⁴¹⁵ Skolinspektionen 2018c

⁴¹⁶ Skolverket 2023f

⁴¹⁷ Klapp och Jönsson (2020); Se även Giota m.fl 2022

⁴¹⁸ Olsson 2022

5. SLUTSATSER

Det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning är inte uppnått. Det är Jämställdhetsmyndighetens slutsats från regeringsuppdraget att följa upp utvecklingen i förhållande till delmålet. Bedömningen innebär att flickor och pojkar inte har samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Trots politiska ambitioner och en omfattande styrning på området är jämställdheten frånvarande. Det visar sig genom brister i genomförandet av skolans jämställdhetsuppdrag samt genom bestående könsskillnader i bland annat lärande, elevers psykiska hälsa samt attityder och värderingar hos elever. Rapporten visar att förklaringarna bakom könsmonstren rör individers livsvillkor såväl som organisatoriska och samhälleliga strukturer. Det betyder att åtgärder behöver riktas mot en rad olika områden. I detta kapitel presenteras slutsatserna från uppföljningen och myndighetens förslag för en ökad måluppfyllelse.

Generella satsningar på kvalitet och likvärdighet viktiga för att nå delmålet

Under de senaste decennierna har likvärdigheten i svensk skola försämrats. Skolsegregation baserad på socioekonomisk bakgrund och migrationsbakgrund har ökat, liksom spridningen i kunskapsresultat mellan grupper av elever, skolor och olika delar av landet. Detta har också betydelse för könsmonstren, till exempel har resultatskillnaderna mellan flickor och pojkar visat sig vara större i skolor med lägre kvalitet⁴¹⁹. Ökad skolsegregation och knappa resurser som påverkat tillgången till bland annat planerings- och elevtid, skolbibliotek, läromedel och elevhälsa, är en utmaning för svensk skola. Mycket tyder på att könsmonstren kommer vara svåra att förändra om skolan och dess personal inte ges goda förutsättningar att bedriva ett professionellt och systematiskt arbete. Myndigheten konstaterar därför att generella satsningar på en ökad kvalitet och likvärdighet mellan skolor och grupper av elever är en förutsättning, även för en ökad jämställdhet.

Utbildningssystemets övergripande styrning hindrar måluppfyllelsen

Uppföljningen visar att ojämställdhet delvis skapas och förstärks som en konsekvens av styrningens utformning. Genomslaget för jämställdhetspolitiken försvåras av överlappande styrning, bristande stöd gällande tolkningarna och ett glapp mellan förväntningar och resurser. Det handlar även om svårigheter att nå ut med politiska beslut i en komplicerad organisation och att styrningen i sig har negativa effekter på jämställdheten. De senaste trettio årens utbildningsreformer har präglats av en tilltagande individualisering och ett ökat fokus på kontroll, granskning och management, vilket i

⁴¹⁹ Definierat som hur en skolas elever presterar i genomsnitt sedan hänsyn tagits till elevsammansättningen på skolan.

delar har bidragit till att upprätthålla och reproducera ojämställdhet. Förändringar i syfte att öka valfriheten, till exempel ett ökat utbildningsutbud och fler specialiseringar på gymnasienivå, har till exempel förstärkt utbildningssystemets könsegregerade struktur.⁴²⁰ Betygsreformer med ett ökat prestationstryck och ständig bedömning av individen som följd, har kunnat kopplas till ungas ökande psykiska ohälsa, där de negativa effekterna visat sig starkare hos flickor än hos pojkar. Vidare kan en ökad dokumentationsbörda och krav på mätbarhet leda till att planer, dokument och ärendehantering prioriteras på bekostnad av verksamhet som är svårare att mäta, exempelvis förebyggande arbete som tar sikte på att förändra maktstrukturer och destruktiva könsnormer. Den individcentrerade undervisningen kan också medföra att maktrelationer i klassrummet blir mindre synliga och att gemensamma diskussioner om demokratiska värden och relationer ges ett alltför litet utrymme.

Integrera ett jämställdhetsperspektiv i förändringar av utbildningssystemet

Reformarbete pågår för att åstadkomma en förenklad styrning och en mer likvärdig skola av hög kvalitet. Jämställdhetsmyndigheten menar att det i denna process blir viktigt att systematiskt integrera ett jämställdhetsperspektiv och analysera konsekvenserna utifrån kön över tid. En viktig aspekt är exempelvis att möjliggöra genomslag för såväl nationella som lokala inriktningsbeslut eller satsningar på jämställdhet oavsett huvudman. Andra aspekter är att en eventuell förstärkning av kapacitetsstödet till skolan bör innefatta stöd till skolornas jämställdhetsarbete samt att ett framtida nationellt elevregister för grundskola och gymnasieskola bör göra det möjligt att följa upp viktiga jämställdhetsaspekter. Vidare bör ett nytt nationellt kvalitetssäkringssystem kopplat till nationella mål kunna användas för att stödja och följa upp skolornas jämställdhetsuppdrag. Jämställdhetsmyndigheten har tidigare lämnat förslag och rekommendationer för att bryta könssegregeringen i utbildning.⁴²¹

Följ upp större utbildningsreformer och särskilda satsningar ur ett jämställdhetsperspektiv

Då ökade krav på mätbara prestationer och bedömning är centrala förklaringsfaktorer bakom i synnerhet flickors stressrelaterade ohälsa bör även uppföljning av förändringar i betygssystemet analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv. Jämställdhetsmyndigheten menar vidare att kommande satsningar som rör trygghet och studiero, elevhälsa, barns våldsutsatthet, kränkningar och mobbning behöver genomföras med en medvetenhet om hur frågorna samspelar med kön och våldsutsatthet samt att de ska följas upp med samma hänsyn.

Det finns bestående könsskillnader i studieresultat och värderingar

Uppföljningen visar på bestående könsmonster i studieresultat och värderingar gällande jämställdhet och demokratiska värden. Män har som grupp en lägre utbildningsnivå än

⁴²⁰ Se slutsatser och rekommendationer i Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön (2022:4)

⁴²¹ Se Jämställdhetsmyndigheten 2022:4; 2023:11

kvinnor och pojkar har på gruppnivå fortsatt lägre studieresultat än flickor, något som på sikt kan påverka både den egna livssituationen och samhället negativt. Uppföljningen visar på skillnader mellan flickor och pojkar i attitydfrågor kring bland annat jämställdhet.

Motverka könsskillnader i lärande genom genusmedvetna arbetssätt

Uppföljningen visar att arbetet för att minska könsskillnaderna i skolresultat bör ske både genusmedvetet och med utgångspunkt i undervisningspraktiker som innebär en generellt kvalitativt god undervisning. Ett större fokus på studieteknik och på att göra uppgifterna begripliga har exempelvis visat sig gynnsamt för samtliga grupper av elever som har svårt att tillgodogöra sig undervisningen. Vidare har organiserad fysisk aktivitet inom ramen för undervisningen visat sig förbättra skolresultaten och den psykiska hälsan bland elever som inte är fysiskt aktiva på fritiden, där flickor är i majoritet, och bland elever med koncentrationssvårigheter där pojkar är överrepresenterade. För att motverka seglivade föreställningar om kön och begåvning är det viktigt att lärare återkommande betonar att förmågor främst stärks genom övning och att de inte är biologiskt förutbestämda. Det är vidare av stor vikt att utveckla strategier och arbetssätt för att bryta könsmönster i klassrummet som hämmar gemensamma samtal och skapar motsättningar mellan flickor och pojkar. Gemensamma kollegiala diskussioner och reflektioner mellan lärare är centrala för att motverka att könsnormativa förväntningar reproduceras i undervisningen.

Fortsätt med satsningar på läsning och utvärdera genomförda satsningar utifrån ett jämställdhetsperspektiv

Elevers läsförmåga har visat sig viktig för studieresultaten inom samtliga ämnen. Uppföljningen visar att pojkar fortsatt presterar sämre än flickor i läsförståelse samt att läsandet och läsintresset fortsatt är lägre bland pojkar. Jämställdhetsmyndigheten menar att det är viktigt att arbetet, med att öka elevers och inte minst pojkars läsförmåga, både i den löpande undervisningen och genom särskilda satsningar fortsätter samt att genomförda insatser följs upp utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Se över skillnader mellan styrdokumentet för olika gymnasieprogram och hur de används i undervisningen

Enligt uppföljningen riskerar gymnasieskolans läroplan, och hur den tolkas, reproducera snarare än motverka orättvisa förhållanden både när det gäller kunskapsinnehåll och vilka normer och värderingar som förmedlas på olika gymnasieprogram. Historiska strukturer som separerar kvinnor och mäns arbete och som tillskriver mäns arbete större värde på arbetsmarknaden och i samhället reproduceras i undervisningen. Uppföljningen visar även att elever på yrkesförberedande program och högskoleförberedande program delvis förbereds för olika medborgarroller i samhället. Eftersom gymnasieskolan är fortsatt könssegregerad innebär detta att flickor och pojkar riskerar att få med sig olika kunskaper om samhällsorienterande ämnen. Jämställdhetsmyndigheten vill därför betona vikten av att samtliga gymnasieprogram uppmärksammar de inledande delarna av läroplanen om jämställdhet och demokratiska värden och att lärare ges det utrymme och stöd som krävs för att arbeta aktivt med dessa delar.

Fördjupa kunskapen om elever som slås ut, eller riskerar att slås ut, från skolsystemet, ur ett jämställdhetsperspektiv

I uppföljningen framgår att det krävs mer av eleverna för en examen i dagens gymnasieskola än vad som krävdes för ett slutbetyg i tidigare betygssystem. Det framgår också att en större andel elever är stressade i skolan och har psykiska besvär och att pojkar i något lägre utsträckning får en gymnasieexamen än flickor. En stor grupp elever, där pojkar är i majoritet, återfinns även på ett introduktionsprogram. Mot bakgrund av detta ser Jämställdhetsmyndigheten ett behov av att med ett jämställdhetsperspektiv fördjupa kunskapen kring elever som slås ut, eller riskerar att slås ut, ur skolsystemet och hur det påverkar rätten till utbildning.

Jämställdhetsmyndigheten anser även att det är viktigt att säkerställa tillgången till nationell statistik om skolfrånvaro. Detta skulle vara användbart för att bland annat följa könsmönster. Tidigare studier visar att upprepad ströfrånvaro är vanligare bland pojkar än bland flickor. Skolverket har i ett regeringsuppdrag 2021 konstaterat att det är möjligt att införa ett nationellt frånvaroregister med uppgifter om giltig och ogiltig frånvaro.⁴²²

Kunskapen om könsnormers inverkan på elevers försämrade psykiska hälsa behöver öka

Uppföljningen visar att barn och ungas psykiska hälsa har försämrats över tid och att könsspecifika normer och erfarenheter har betydelse för utvecklingen. En hög andel flickor och unga kvinnor upplever stress i relation till såväl skolarbete som samhällsliga ideal. Gruppen rapporterar fler hälsobesvär än pojkar, lägre livstillfredsställelse samt mindre trivsel och känsla av tillhörighet i skolan. Begränsande könsnormer påverkar även välbefinnandet negativt hos pojkar och unga män samt barn och unga med annan könsidentifikation, även om det kan ta sig andra uttryck.

Främja en gemensam kunskapsbas om könsnormer och psykisk hälsa hos skolans personal och stärk elevhälsans arbete ur ett jämställdhetsperspektiv

Lärare och pedagoger tillsammans med elevhälsans personal är nyckelgrupper i det praktiska jämställdhetsarbetet. Av uppföljningen framgår att omgivningen tenderar att tolka och bemöta barn och ungas mående olika beroende på kön, vilket riskerar att bidra ytterligare till könsmönstren. Detta tillsammans med att psykisk ohälsa ofta kan yttra sig och förklaras på olika sätt beroende på kön, talar för att skolpersonal behöver ha kunskaper om hur kön, makt och normer i det omgivande samhället samspelar med könade villkor och upplevelser i skolvardagen. Jämställdhetsmyndigheten menar att frågor som rör psykisk hälsa, könsnormer, samtycke och sociala relationer bör ges en framskjuten roll i utvecklingen av elevhälsan och att en gemensam kunskapsbas om frågorna byggs upp hos skolpersonalen.

⁴²² Skolverket 2021c; SOU 2022:53 2022

Könsnormers inverkan behöver uppmärksammas i arbetet med att stärka barn och ungas kunskaper om psykiska hälsa

Uppföljningen visar att en alltmer individualiserad skolvardag tycks försvåra för elever att resonera kring sin skolmiljö och livssituation i relation till strukturella faktorer såsom makt, kön och socioekonomi. Detta kan addera negativt till den psykiska hälsan eftersom det osynliggör processer som innebär att i synnerhet flickor internaliserar en destruktiv självbild som de möter i omgivningen samt skuldbelägger sig själva för sitt mående. Jämställdhetsmyndigheten menar därför att kopplingen mellan samhällsliga könsnormer och psykisk hälsa behöver synliggöras i såväl det hälsofrämjande uppdraget, värdegrundsuppdraget som i undervisningen. Vidare instämmer myndigheten med tidigare bedömare⁴²³ att psykisk hälsa bör ingå som en del av läroplanen i syfte att stärka hälsolitteraciteten⁴²⁴ bland barn och unga.

Könsrelaterad utsatthet och otrygghet i skolmiljön inverkar negativt på den psykiska hälsan och lärandet

Kränkningar i skolan är ett omfattande problem. Flickor utsätts i så stor utsträckning för sexuella, verbala och fysiska kränkningar att det närmast har blivit en normaliserad del av vardagen. Pojkars utsatthet handlar ofta om att ingå i en gemenskap som präglas av hård jargong med verbala och fysiska kränkningar som går ut på att befästa inbördes hierarkier och sociala band. Att utsättas för våld eller att känna otrygghet som barn får stora konsekvenser på både kort och lång sikt, både för den psykiska hälsan och lärandet. Barn som utsätts för våld löper dessutom högre risk att agera våldsamt, både som barn och senare i livet. Våldet medför således stora konsekvenser för den enskilde men även för samhället i stort.

Utveckla skolans våldsförebyggande och trygghetsskapande arbete

Uppföljningen visar att det finns brister i skolans våldsförebyggande och trygghetsskapande arbete. Åtgärder för att utveckla detta är särskilt viktigt mot bakgrund av att en minskad acceptans och förekomst av våld i skolan även tycks minska våldet på andra platser. På senare år har läroplanen fått skärpta skrivningar på området som blir viktiga att följa effekten av. Visst våldsförebyggande arbete, i synnerhet så kallade bystanderprogram, har visat sig kunna förbättra elevers förmåga att reagera mot och känna igen verbalt, fysiskt och sexuellt våld. Det motiverar ett utvecklingsarbete med en sådan inriktning. Jämställdhetsmyndigheten vill också betona vikten av att utveckla våldsförebyggande arbetssätt som är anpassade till skolans verksamhet och ordinarie uppdrag, och som bygger på lokala kartläggningar och analyser för att åtgärderna ska bli träffsäkra. Det är vidare viktigt att lärare ges förtroende, utrymme och mandat att hantera kränkningar och konfliktfyllda situationer med pedagogiska medel, vid sidan av den byråkratiska och juridiska hanteringen. Generellt finns stöd för att i större utsträckning

⁴²³ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten 2023

⁴²⁴ Det vill säga förmågan att ta till sig och använda hälsoinformation

fokusera på relationerna och den sociala sammanhållningen i skolan, framför enskilda och mindre grupper av elever.

Harmoniera lagstiftning och tillämpning som rör kränkningar i skolan

Kränkningar i skolan regleras i skollagen, diskrimineringslagen och arbetsmiljölagen. Skillnader mellan ansvariga myndigheters mandat, terminologi och praxis riskerar att leda till att lagstiftningen upplevs som otydlig av såväl skolpersonal som barn och unga samt deras vårdnadshavare. Det finns även risk för att kränkningar som i huvudsak drabbar flickor, såsom sexuella trakasserier eller ärenden som samtidigt kan tolkas som diskriminering utifrån kön, utreds och kompenseras i lägre grad. Jämställdhetsmyndigheten ser behov av en harmonisering av lagstiftning och tillämpning i syfte att öka lagstiftningens effektivitet och garantera likvärdighet gällande möjligheten till upprättelse. I sammanhanget noterar myndigheten tidigare förslag om att sammanföra kränkingsärenden i skolan till en och samma lag⁴²⁵ samt förslag om att föra över tillsynen av bestämmelserna i diskrimineringslagen när det gäller det skollagsreglerade området, från DO till Statens skolinspektion.⁴²⁶ Vidare föreslår myndigheten en jämförande analys av könsskillnader i ärendestatistiken hos ansvariga myndigheter för att utesluta ett systematiskt missgynnande av flickors kränkingsärenden.

Betona perspektivet om upprepad utsatthet i skolan i den nationella styrningen

I skolan används ofta det vardagliga begreppet mobbning för utsatthet som pågår eller upprepas över tid. Lagstiftningen använder dock begreppen kränkande behandling, trakasserier och diskriminering för såväl enskilda som upprepade händelser. Könrelaterad utsatthet är ofta subtil och återkommande med långtgående kumulativa effekter på hälsan. Jämställdhetsmyndighetens uppföljning visar att en rad omständigheter bidrar till att upprepade kränkningar, som var och en för sig framstår som mindre allvarliga, riskerar att förbises, då regelverk och rutiner för dokumentation riktar fokus mot konkreta enskilda händelser. När enskilda händelser värderas utan att eventuella samband synliggörs finns en risk att ojämlika maktrelationer och den sammantagna utsatthet som en individ upplever osynliggörs, föringas eller banaliseras. Jämställdhetsmyndigheten menar att perspektivet om upprepad könad utsatthet i skolan behöver förstärkas i regelverk och stödmaterial. I regeringens⁴²⁷ kommande översyn av det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, bör det övervägas om upprepade kränkningar i skolan bör ges särskilt utrymme.

Inför examensmål i förskolläro- och lärarutbildningarna om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld mot barn

Uppföljningen visar att föreställningar om kön har betydelse för hur skolpersonalen uppmärksammar och bemöter hot och kränkningar mellan elever. Det förekommer att

⁴²⁵ Refors Legge 2021; SOU 2009:64 2009

⁴²⁶ SOU 2021:94 2021

⁴²⁷ Regeringskansliet 2023

olika handlingar och situationer könskodas, exempelvis genom att sexuella trakasserier tolkas som ett uttryck för heterosexuell romantik. Den 1 juli 2018 infördes ett nytt examensmål i högskoleförordningen om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer för åtta utbildningar på grundnivå.⁴²⁸ Liksom Jämställdhetsmyndigheten har lyft i tidigare rapporter bör ett liknande examensmål införas även på förskole- och lärarutbildningarna. Vidare bör kunskaper som specifikt rör barns våldsutsatthet och hur den tar sig könade uttryck, integreras i professionsprogrammen på ett motsvarande sätt.

Skolans jämställdhetsuppdrag behöver stärkas lokalt och mer stöd knyts till genomförandet

Skolans jämställdhetsuppdrag är relativt omfattande och det görs viktiga insatser på både central och lokal nivå. Samtidigt skiljer sig det praktiska genomförandet i vissa avseenden från den politiska intentionen. Jämställdhetsmyndighetens uppföljning visar att skolans komplexa styrning och floran av närliggande uppdrag troligen bidrar till en översättningsproblematik mellan styrande nivåer och det praktiska utförandet. Det resulterar bland annat i att begrepp blandas samman och att vissa delar av jämställdhetsuppdraget prioriteras medan andra uppfattas som valbara. Jämställdhetsarbetet tenderar också att särorganiseras relativt andra närliggande uppdrag.

Stärk kopplingen mellan jämställdhetsuppdragets olika delar i undervisningen och utveckla stödet gällande förståelsen för vad jämställdhet som kunskap, förmåga respektive värde innebär

Uppföljningen visar att skolor generellt behöver stärka kopplingen mellan demokrati- och kunskapsuppdraget, i synnerhet när det gäller frågor som rör jämställdhet. Läroplanens krav på gestaltning av jämställdhet som ett samhällsligt värde behöver prioriteras, både i undervisningen och det löpande värdegrundsarbetet. Myndigheten bedömer att det behövs ett utökad stöd i relation till det praktiska genomförandet av jämställdhetsuppdragets olika delar, enskilt och tillsammans. Undervisningen om jämställdhet behöver preciseras och exemplifieras i syfte att underlätta för lärare att ta upp frågor som uppfattas som svåra eller kontroversiella att närma sig. Även den ämnesintegrerade undervisningen om jämställdhet behöver stärkas så att det blir tydligt vad jämställdhet kan innebära i relation till olika ämnesområden. Senare tids förändringar i läroplanen innefattar jämställdhet som förmåga, då elever ska ges möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till bland annat pornografi och hedersnormer. Här vill myndigheten betona vikten av fortsatta och kontinuerliga kompetenshöjande insatser till skolpersonalen.

Stärk kopplingen till närliggande uppdrag

Jämställdhetsmyndighetens uppföljning visar att jämställdhetsuppdraget ofta organiseras skilt från andra närliggande uppdrag, där frågor om kön och makt kan vara

⁴²⁸ Fysioterapeutexamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, socionomexamen, sjuksköterskeexamen, tandläkarexamen och tandhygienistexamen.

relevanta. Myndigheten menar att jämställdhetsuppdraget i högre grad behöver samordnas med uppdrag som rör elevhälsa, trygghet och studiero samt att det bör betonas som en del av det systematiska kvalitetsarbetet.

Stärk elevinflytandet för mer träffsäkert jämställdhetsarbete

Uppföljningen visar att barn och elever i större utsträckning behöver göras delaktiga i det lokala jämställdhetsarbetet, inklusive i det våldsförebyggande och trygghetsskapande arbetet. Det gäller alla delar i arbetet, planering, genomförande och utvärdering samt kunskaps- och metodutveckling. Bristande inflytande för elever riskerar att påverka tilliten mellan elever och lärare och att jämställdhetsarbetet blir mindre träffsäkert. Uppföljningen indikerar att det kan finnas könsskillnader i möjligheten till inflytande i skolan. Det framkommer också att elever och vuxna kan ha olika uppfattningar om i vilken utsträckning eleverna har inflytande över jämställdhets- och likabehandlingsarbetet. Elever beskriver att deras synpunkter och erfarenheter ibland banaliseras och avfärdas som klagomål där de i stället kunde använts för att utveckla arbetet. Elever och lärare har ibland också olika kunskaper om, förståelse för och skilda utgångspunkter när det till exempel gäller konkreta insatser för att motverka sexuella trakasserier. Jämställdhetsmyndigheten menar att åtgärder behöver vidtas för att stärka elevinflytandet i det lokala jämställdhetsarbetet och vill samtidigt betona vikten av ett jämställt och jämlikt inflytande. Uppföljningen visar vidare på vikten av lärares engagemang och ledarskap för elevers demokratiska deltagande samt på betydelsen av arbetssätt som stimulerar till en hög grad av elevdeltagande i undervisningen.

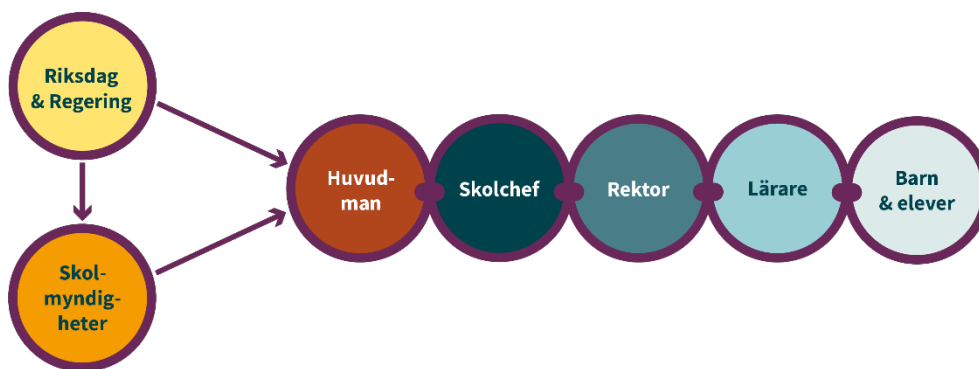
BILAGOR

Bilaga 1 - Skolans styrkedja och regleringar

Sedan början av 1990-talet är skolan mål- och resultatstyrd. Målstyrning innebär att regering och riksdag styr skolverksamheterna genom nationella mål som konkretiseras i lagar och förordningar. Dessa lagar och förordningar har sedan huvudmannen ansvar för att följa och ge förutsättningar att de kan nås. En kommun är huvudman för kommunala skolor och för fristående skolor är skolans styrelse huvudman. I praktiken har huvudmännen stor frihet att besluta om hur skolan ska organiseras för att uppnå de nationella målen. Utöver ansvaret över utbildningen omfattar huvudmännens ansvar dessutom exempelvis elevhälsa, studie- och yrkesvägledning, skolmåltider och skolbibliotek. Resultatstyrning innebär i sin tur att skolverksamheterna sedan ska följas och utvärderas på olika nivåer.⁴²⁹

Riksdag och regering utformar den nationella utbildningspolitiken och bestämmer riktlinjer för utbildningsverksamheten. På nationell nivå styr staten skolväsendet via skolmyndigheterna. Idag finns det fem skolmyndigheter med olika typer av uppgifter och ansvar för skolväsendet: Skolverket, Skolinspektionen, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Sameskolstyrelsen och Skolforskningsinstitutet.⁴³⁰ Huvudmannen är ytterst ansvarig för att utbildningen genomförs enligt gällande styrdokument. En skolchef ansvarar för att ge huvudmannen hjälp att leva upp till de bestämmelser som gäller för den utbildning som huvudmannen ansvarar för. Rektorn ansvarar för att leda arbetet vid en förskola eller skola. Förskollärare och lärare ansvarar för att undervisning bedrivs i enlighet med skollag och läroplan.⁴³¹ Barn och elever ska vara delaktiga och ha inflytande över sin utbildning.⁴³²

Figur 6. Skolans styrkedja

Källa: Skolverket

⁴²⁹ SOU 2022:53 2022

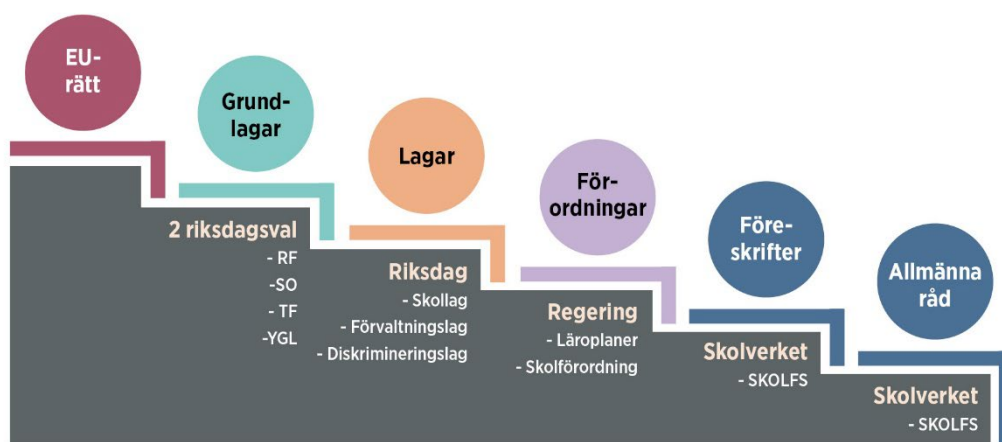
⁴³⁰ SOU 2018:41 2018

⁴³¹ SOU 2022:53 2022

⁴³² Skollag (2010:800) 2010

Riksdag och regering stiftar de lagar och förordningar som gäller för skolväsendet. Skollagen är grunden för utbildningsområdet. Skollagen reglerar vilka rättigheter och skyldigheter barn, elever och vårdnadshavare har. Förordningar är ytterligare bestämmelser i skolfrågor från regeringen. Skolverket tar fram läroplaner och kursplaner för varje skolform som regeringen beslutar om. I läroplanerna står det om mer om inriktningen på utbildningen inom varje skolform. Skolverket tar också fram allmänna råd för att förtydliga hur skolhuvudmän bör tillämpa lagar och regler. Skolverket kommer också med rekommendationer som tar sin utgångspunkt i vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. De har ingen juridiskt bindande funktion utan finns som stöd för att stärka likvärdigheten inom ett utvalt område.⁴³³ En stat kan ta på sig att följa internationella konventioner genom att ratificera dem. För att en konvention ska kunna tillämpas direkt av till exempel myndigheter och domstolar krävs att konventionens innehåll skrivs in i svensk lag. Barnkonventionen är lag i Sverige och delar återfinns i skollagen.⁴³⁴ EU-ländernas gemensamma regelverk, EU-rätten, ska i betydande utsträckning tillämpas direkt av svenska domstolar och myndigheter. Skolverkets bestämmelser finns i ett normhierarkiskt system vilket innebär att högre författningar gäller före lägre författningar, om de står i motsatsförhållande till varandra. Om det är motstridiga bestämmelser i skollagen och gymnasieförordningen är det skollagens bestämmelser som gäller.⁴³⁵

Figur 7. Skolväsendets regleringar i ett normhierarkiskt system. Konventioner.

Källa: Skolverket

Länkar till information om hur skolan styrs

- <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/sa-styrs-skolan>
- <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/skollagen-och-forordningar>
- <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor>
- <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/introduktion-till-styrning-av-skolan>

⁴³³ SOU 2022:53 2022

⁴³⁴ Skolverket 2023e

⁴³⁵ Skolverket 2023g

ENGLISH SUMMARY

The Swedish Gender Equality Agency has been tasked with following up progress towards the gender equality policy subgoal of equal education: that women and men, girls and boys must have the same opportunities and conditions with regard to education, study options and personal development. The purpose of the report was to describe and analyse goal attainment and various aspects of development towards the subgoal, taking as a point of departure schools' gender equality assignment. The report looks at preschools, primary, secondary and upper-secondary schools to illuminate the inequality that exists more or less throughout the Swedish education system. We have monitored the governance and implementation of schools' gender equality assignment to see how well these work, as well as the development of gendered patterns in pupils' mental health, academic performance and attitudes to gender equality and democratic values. Furthermore, we have examined contributing factors to this development, including the role played by thirty years of major education policy reforms.

It is the overall conclusion of the Swedish Gender Equality Agency that the subgoal of equal education has not been attained. Despite the political ambition and extensive governance in this area, girls and boys still do not have equal opportunities and conditions in Swedish schools. This is reflected in persistent gender differences and deficiencies in the implementation of schools' gender equality assignment. In some areas, gender equality is notable by its absence.

Gendered patterns endure in pupils' learning and mental health.

The follow-up reveals persistent gender gaps in academic performance and level of education. Women are more likely to have a post-secondary education than men. Boys continue to have lower grades than girls in both compulsory school and upper-secondary school. That said, there are many girls with a lower merit rating than boys, and a large number of boys that perform well academically. Indeed, the most positive development in Year 9 grades is among boys whose parents have a post-secondary education.

There are also significant gender differences when it comes to knowledge of and attitudes to gender equality and democratic values. Girls generally perform better than boys in tests that examine civic values and knowledge of and engagement in societal issues. By their own accounts, girls are more likely to discuss politics and societal issues with friends and family and have greater faith in their own ability to fulfil civic duties. Studies have also shown that girls and boys have differing attitudes to gender equality. There is often a covariation between higher education and more positive attitudes to gender equality.

There are also a significant gender differences in schoolchildren's mental health. The percentage of youths reporting psychosomatic symptoms has doubled since the mid-1980s. There has also been a significant increase in reported stress related to schoolwork. Girls are more likely to experience school-related stress than boys, and this is especially true of girls in secondary and upper-secondary education. Girls also rate their self-esteem and ability lower at the same time as they place higher demands on themselves and

perceive that those around them have higher expectations of them. More boys than girls feel secure in and a sense of belonging to their school.

Deficiencies in the governance and implementation of schools' gender equality assignment

Swedish schools have a mandate to convey and embed fundamental values and to promote their pupils' learning in order to prepare them to live and work in society. Gender equality is one of the fundamental values that schools have a legal obligation to promote. The gender equality assignment of schools is relatively extensive and important initiatives are taken at both national and local level. The practical implementation of the assignment does however diverge from the political intention in several regards. Our follow-up reveals that, to some extent, the governance, organisation and operation of schools serves to reinforce and perpetuate gendered patterns of learning and health. Complex, sometimes overlapping governance, a lack of support in interpreting the assignment and a gap between expectations and resources contribute to the deficiencies apparent in implementation. At the local level, there are significant variations in what school staff consider to be a gender-equal society, and teachers testify that it can be difficult to raise controversial issues in class. Generally speaking, gender equality work tends to be project-oriented and while some aspects are prioritised, others are perceived as optional. The follow-up shows that schools need to prioritise the national curriculum's requirement to present gender equality as a fundamental democratic value, and strengthen the integration of gender equality into teaching. Moreover, pupils must be encouraged to participate in the design of gender equality work to a greater extent. Pupils describe a situation in which their own views and experiences are sometimes trivialised and dismissed as complaints, when in fact they could be used to develop the work. A lack of pupil influence risks damaging trust between pupils and teachers and making interventions less accurate.

The impact of gender equality policy is also reduced by the organisation and governance of the education system. Education reforms over the last three decades have been characterised by greater individualisation and increased emphasis on inspection, review and management, which to some extent has contributed to maintaining and reproducing gender inequality. Changes designed to increase freedom of choice – a wider range of programmes and greater specialisation at upper-secondary level, for example – have reinforced structural gender segregation in the education system. There is clearly a risk that the many upper-secondary programmes dominated by either boys or girls will serve to reinforce gender differences in the fostering of democratic values. Pupils in upper-secondary vocational programmes are less likely to come across issues related to socioeconomics and political ideology than their peers in programmes that prepare them for higher education. This implies that, to some extent, boys and girls are being prepared for different societal roles as citizens, with the concomitant risk that they will leave school with different knowledge of and attitudes to gender equality and democratic values. Reforms to the grading system have also had a negative impact on gender equality. Greater pressure to perform, constant assessment and increased individual responsibility for one's own education have been linked to increasing rates of mental illness among young people, and these ill effects have been shown to be greater among girls than boys. The increasing role of person-centred practice in education may

also disguise power relations in the classroom and reduce the scope for joint discussion and democratic values and relationships. The increased emphasis on measurable results has also been proven to lead to the prioritization of policy documents and case management at the expense of less quantifiable efforts, such as preventive measures intended to alter power structures and dismantle destructive gender norms.

Gendered schooling lays the foundation for gendered patterns

The Swedish Gender Equality Agency contends that, if we are to understand persistent gendered patterns, it is important to be aware of how gender norms in the surrounding society are expressed in the content and design of teaching, as well as in the social fabric of the school. Pupils must navigate an existence loaded with gender norms, while at the same time those around them deny the reality of those same gender norms. This cannot help but affect their mental health, values and attitudes to school. Other important aspects include discriminatory processes in the study environment based on power relations between the sexes, such as various forms of gender-based verbal or physical violence.

The increase in psychosomatic symptoms in children and young people has coincided with an increase in school-related stress, suggesting that at least in part the former can be explained by the latter. The overrepresentation of girls in the statistics may be explained by the fact that girls in general perceive schoolwork and grades as being more important, aware as they are of the inherent inequalities of the labour market. This compels girls to greater efforts and a more farsighted view of where their future livelihood is coming from, while boys lack similar motivation given their advantages. Another partial explanation is the perceived unclear expectations and demands of the grading system, which create uncertainty concerning what level of effort is appropriate and adequate. This makes it difficult for some pupils, often girls, to rein in their efforts, while others, often boys, underperform for the same reason. In combination with the strong emphasis on individual responsibility and competition, there is a risk that grades will be a source of stress, low self-esteem and resignation among pupils. As teaching becomes increasingly person-centred, with the focus on individual learning and the teacher acting as a guide in the pupil's quest for knowledge, girls as a group demonstrate a greater ability to decode and effectively strategize in their schoolwork. In this context, giving up on schoolwork among pupils in general and boys in particular can be understood as a way of protecting oneself from impending failure. The inferior academic performance of boys in many subjects can also be partly explained by their lower level of literacy. Studies show that gender gaps in academic performance are related to the quality of schools and that attending a high-quality school appears to have a particularly positive impact on boys' academic performance.

Feeling vulnerable and insecure in the school environment has a negative impact on the wellbeing and performance of pupils. Girls are more likely to be subjected to sexual, verbal and physical abuse. This is true at more or less every level of education and has become an almost normalised aspect of attending school. Vulnerability among boys is often related to inclusion in a social group where verbal and physical abuse and harsh language are the tools through which internal hierarchies and social bonds are formed and reinforced. Our follow-up also reveals that pupils who report abusive behaviour are more likely to receive redress than those reporting discrimination and harassment,

including sexual harassment. There is therefore a risk that girls' complaints will be investigated and redressed to a lesser extent.

The Swedish Gender Equality Agency's conclusions

Given the overall conclusion that the subgoal of equal education has not been attained, the agency sees the need for measures at several levels.

General measures to increase quality and equivalence are vital to achieving the subgoal.

- The follow-up shows that adequate resources and general investments in increasing quality and equivalence between schools and groups of pupils are a prerequisite for increased gender equality.

The overall governance of the education system is hindering goal attainment

- Reforms to the education system must be gender-mainstreamed.
- Follow up major education reforms and specific investments from a gender perspective.

There are persistent gender gaps in academic performance and values

- Gender gaps can be closed through gender-aware approaches.
- Continue to invest in reading and evaluate completed interventions from a gender perspective.
- Review discrepancies between governance documents for different upper-secondary programmes and how these documents are used in teaching.
- Deepen knowledge of pupils who are excluded, or are at risk of being excluded, from the school system from a gender perspective.

Knowledge of the negative impact of gender norms on pupils' mental health must be increased

- Promote a joint knowledge base on gender norms and mental health for school staff and strengthen the work of school health services from a gender perspective.
- Attention must be paid to the impact of gender norms in efforts to improve the knowledge of children and young people concerning mental health.

Gender-related vulnerability and insecurity in the school environment have a negative impact on mental health and learning

- Develop schools' violence-prevention and security work
- Harmonise legislation and the application of the law regarding abuse in schools.
- Emphasise recurring vulnerabilities in schools in national governance.
- Introduce qualitative targets related to men's violence against women and domestic violence, including honour-related violence and oppression, in preschool teacher and teacher training programmes.

Schools' gender equality assignment needs to be strengthened locally with more support for implementation

- Reinforce the link between the various aspects of the gender equality assignment in teaching and develop support to aid understanding of the meaning of gender equality as knowledge, ability and fundamental value respectively.
- Reinforce links to adjacent assignments.
- Strengthen pupil influence to improve the accuracy of gender-equality interventions.

REFERENSER

- Allelin, M. (2019). *Skola för lönsamhet: Om elevers marknadsanpassade villkor och vardag* [Doktorsavhandling]. Institutionen för socialt arbete.
- Almqvist, L., & Björck, E. (2023). *Förskolans roll för att främja psykisk hälsa* [Forskning i korthet]. FORTE.
- Almroth, M. (2019). *Adolescents' future academic prospects: predictors and mental health outcomes* [Akademisk avhandling]. Inst för folkhälsovetenskap / Dept of Public Health Sciences. <http://openarchive.ki.se/xmlui/handle/10616/46858>
- Alnebratt, K., & Rönnblom, M. (2016). *Feminism som byråkrati: Jämställdhetsintegrering som strategi*. Leopard förlag.
- Andersson, K., & Friberg-Fernros, H. (2023). *Den vetenskapliga grunden i skolan och undervisningen om värden* (2023:7). IFAU - Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy. <https://www.ifau.se/Forskning/Publikationer/Rapporter/2023/den-vetenskapliga-grunden-i-skolan-och-undervisningen-om-varden/>
- Arbetet. (2023, 17 augusti). *Stora nedskärningar väntar inför skolstart – lärare hinner inte ta rast – Arbetet*. <https://arbetet.se/2023/08/17/stora-nedskarningar-vantar-infor-skolstart-larare-hinner-inte-ta-rast/>
- Arbetsmiljöverket. (2023). *Arbetsmiljöansvar i skolan*. <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/arbetsgivarens-ansvar-for-arbetsmiljon/arbetsmiljoansvar-i-skolan/>
- Arseneault, L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 16(1), 27–28. <https://doi.org/10.1002/wps.20399>
- Asplund, S.-B. (2010). *Läsning som identitetsskapande handling - Gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkers litteratursamtal* (Avhandling 2010:4). Avdelningen för utbildningsvetenskap.
- Asplund, S.-B. (2022). Att skolas till en läsare – om den svenska skolans läsundervisning under 1990- och 2000-talet genom en ung arbetarmans berättelser. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 27(1).
- Asplund, S.-B., & Goodson, I. (2022). Rural Working-Class Males in Sweden and Reading: Processes for Re-appropriating Written Culture. *Language and Literacy / Langue et Littérature*, 24(3), 68–87. <https://doi.org/10.20360/langandlit29585>
- Asplund, S.-B., & Ljung Egeland, B. (2020). Maskulina läspraktiker genom tid och rum. Platsens betydelse för arbetarmäns relation till läsning. *Educare*, 4, 33–59.
- Backlund, P. (2020). *Kamrateffekter i skolundervisning – En ramfaktorteoretisk analys* [Research Report]. Jönköping university.
- Barnombudsmannen. (2015). *Könsskillnader i skolresultat och psykisk ohälsa*.
- Barnombudsmannen. (2016). *Barns röster om jämställdhet*.
- Beckman, L., & Hellström, L. (2014). Kapitel 13 Mobbning bland högstadieläver. I *Barns liv och hälsa i Värmland 2014*. Karlstad universitet.
- Bergh, D., & Giota, J. (2020). Adolescent Academic, Social and Future Achievement Goal Orientations: Implications for Achievement by Gender and Parental Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(5).

- Bergh, D., & Giota, J. (2022). Student achievement goals and psychosomatic health complaints among Swedish adolescents: the role of sex. *Journal of Public Health*, 30(4), 1011–1022.
- Bergling, M. (2023). *Så svarar skolprofiler, lärare och forskare om betyget F*. Vi Lärare. <https://www.vilarare.se/nyheter/betyg/skolprofiler-larare-och-forskare-om-betyget-f/>
- Berndtsson Hunehall, K. (2022). *Digitala sexuella trakasserier i skolan Elevperspektiv på sexting, utsatthet och jämställdhet*.
- Bjereld, Y., Augustine, L., & Thornberg, R. (2020). Measuring the prevalence of peer bullying victimization: Review of studies from Sweden during 1993–2017. *Children and Youth Services Review*, 119. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105528>
- Bostedt, G., Boström, L., Eriksson, V., Holmström-Rising, M., & Stenberg, I. (2022). *Motivation för lärande – grundskola - En studie av elevers, lärares, rektorers och elevhälsopersonals uppfattningar i fem grundskolor (årskurs tre, sex och åtta) om studiemotivation*.
- Boström, L., & Bostedt, G. (2021). Study motivation and gender differences - a paradoxical situation in Swedish upper secondary school. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(4), 2581–2597.
- Brotsförebyggande rådet. (2021). *Våld i ungas parrelationer*.
- Brotsförebyggande rådet. (2022). *Skolundersökningen om brott 2021 - Om utsatthet för och delaktighet i brott* (2022:5).
- Brotsförebyggande rådet. (2023). *Skolfaktorers betydelse för elevers utsatthet för hot och våld i skolmiljö - En statistisk analys utifrån Skolundersökningen om brott* [Kortanalys 1].
- Brozo, W. (2019). *Att lyfta oengagerade och lågpresterande pojkars läsning*. Skolverket.
- Bruno, L. (2012). Pedagoger i det sociala uppdragets gränstrakter Att hantera familjerättsliga processer, hot och våld. *Sociologisk Forskning*, 49(3), 189–2010.
- Callegari, J., & Levander, U. (2019). Kompetens aktör eller psykiskt skör? *Tidskrift för genusvetenskap*, 40(1).
- Carlbaum, S. (2012). *Blir du anställningsbar lille/a vän?: Diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasierreformer 1971-2011* [Doktorsavhandling]. Statsvetenskapliga institutionen Umeå universitet.
- Curran, T., & Hill, A. P. (2019). Perfectionism is increasing over time: A meta-analysis of birth cohort differences from 1989 to 2016. *Psychological Bulletin*, 145(4), 410–429. <https://doi.org/10.1037/bul0000138>
- Dagens Arena. (2023). I en skola utan resurser kommer ohälsan att växa. *Dagens Arena*. <https://www.dagensarena.se/opinion/en-skola-utan-resurser-kommer-ohalsan-att-vaxa/>
- Dagens Nyheter. (2023, maj 6). *Tusentals protesterade mot nedskärningarna i skolan: "Orkar inte släcka fler bränder"*. DN.SE. <https://www.dn.se/sverige/tusentals-protesterade-mot-nedskarningarna-i-skolan-orkar-inte-slacka-fler-brander/>
- Deole, S. S., & Zeydanli, T. (2021). *The causal impact of education on gender role attitudes: Evidence from European datasets*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3791949>
- Dir. 2003:101. (2003). *Jämställdhetsdelegation för förskolan*.
- Dir. 2008:75. (2008). *Delegation för jämställdhet i skolan*.
- Dir. 2009:75. (2009). *Delegation för jämställdhet i högskolan*.

- Diskrimineringsombudsmannen (DO). (2023). *Årsredovisning 2022*.
- Dovemark, M. (2023). *Utbildningsreformer och könsmönster* [Underlagsrapport].
- Downey, D. B., Kuhfeld, M., & van Hek, M. (2022). Schools as a Relatively Standardizing Institution: The Case of Gender Gaps in Cognitive Skills. *Sociology of Education*, 95(2), 89–109. <https://doi.org/10.1177/00380407211070319>
- Eek-Karlsson, L., Hedlin, M., & Olsson, R. (2022). Att förstå sexuella trakasserier – tre förklaringsmodeller och deras pedagogiska implikationer. *Nordisk tidskrift för utdanning og praksis*, 16(1), 59–73.
- Eek-Karlsson, L., Olsson, R., & Gunnarsson, G. (2022). Att motverka sexuella trakasserier - en didaktisk fråga. Elevers uppfattningar om lärares undervisning för att motverka sexuella trakasserier. *Nordisk Tidskrift för Allmän Didaktik*, 8(1), 3–19.
- Elevhälsportalen. (2023). *Skolmiljöns påverkan på barn och ungas psykiska hälsa*. <https://www.elevhalsportalen.se/skola/halsoomraden/psykisk-halsa/skolmiljons-paverkan-pa-barn-och-ungas-psykiska-halsa/>
- Eliasson, N. (2017). *Att kommunicera skolans naturvetenskap – ett genusperspektiv på elevers deltagande i gemensam och enskild kommunikation* [Doktorsavhandling]. Avdelningen för ämnesdidaktik och matematik.
- Eliasson, N., Sørensen, H., & Karlsson, K. G. (2016). Teacher-Student Interaction in Contemporary Science Classrooms: Is Participation Still a Question of Gender? *International Journal of Science Education*, 38(10), 1655–1672.
- Emtinger, B. G., & Stråth, C. (2020). *Jämställdhet räknas – en ESO-rapport om kvinnors förändrade position i arbetslivet* (Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2020:2).
- Falch, T., & Naper, L. R. (2013). Educational evaluation schemes and gender gaps in student achievement. *Economics of Education Review*, 36, 12–25.
- Fejes, A., & Dahlstedt (red.), A. (2020). *Perspektiv på skolans problem - vad säger forskningen* (1:1). Studentlitteratur AB.
- Folkhälsomyndigheten. (2016). *Skolprestationer, skolstress och psykisk ohälsa bland tonåringar*.
- Folkhälsomyndigheten. (2018a). *Psykisk hälsa bland 11-, 13- och 15-åringar – Resultat från Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/2018*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publikationer-och-material/publikationsarkiv/p/psykisk-halsa-bland-11--13--och-15-aringar/>
- Folkhälsomyndigheten. (2018b). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 Grundrapport*.
- Folkhälsomyndigheten. (2018c). *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? Utvecklingen under perioden 1985–2014*.
- Folkhälsomyndigheten. (2022a). *Hur hänger olika skolfaktorer samman med ungdomars hälsa och välbefinnande i Sverige? - Analyser på data från Skolbarns hälsovanor*.
- Folkhälsomyndigheten. (2022b). *Självrapporterad stress, somatiska och psykiska besvär bland skolbarn*.
- Folkhälsomyndigheten. (2023). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2021/22 - Nationella resultat*.
- Forsell, T. (2020). *"Man är ju typ elev, fast på avstånd" Problematisk skolfrånvaro ur elevers, föräldrars och skolpersonals perspektiv* [Avhandling för filosofie doktorsexamen]. Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap.

- Forté. (2021). *Psyiskt välbefinnande, psykiska besvär och psykiatriska tillstånd hos barn och unga – begrepp, mätmetoder och förekomst En kunskapsöversikt*.
- Forum för levande historia. (2014). *Tid för tolerans - en studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort* (1:2014).
- Fredriksson, P., Graetz, G., Hensvik, L., & Seim, D. (2023). *Konjunkturrådets rapport 2023 Strukturomvandling på svensk arbetsmarknad: konsekvenser och policyåtgärder* (Forskningsrapport Konjunkturrådets rapport 2023). SNS.
- Friends. (2022a). *Friendsrapporten 2022 - 10 år av barnens röster!*
- Friends. (2022b). *Mobbningens pris - Konsekvenser och kostnader för samhället*.
- Friends. (2023a). *Den dolda mobbningen- Flickor mer utsatta än jämnåriga pojkar*.
- Friends. (2023b). *Friendsrapporten 2023 - Mobbning och psykisk ohälsa*.
- Fritz, J. (2017). *Physical Activity During Growth. Effects on Bone, Muscle, Fracture Risk and Academic Performance* [Doktorsavhandling]. Ortopedi - klinisk och molekylär osteoporosforskning.
- Frånberg, G.-M. (2010). *Att bli medveten och förändra sitt förhållningssätt - Jämställdhetsarbete i skolan* (Delegationen för jämställdhet i skolan SOU 2010:83 XI).
- Giota, J. (2021). *En meningsfull mötesplats för motivation och välbefinnande*. <http://www.sverigesfolkhogskolor.se/for-personal-pa-folkhogskola/fortbildning/konferenser/kompetensutveckling/folkhogskoleforum-2021/program/motivation-och-valbefinnande/>
- Giota, J., & Gustafsson, J.-E. (2017). Perceived Demands of Schooling, Stress and Mental Health: Changes from Grade 6 to Grade 9 as a Function of Gender and Cognitive Ability. *Stress and Health*, 33(3), 253–266.
- Giota, J., & Gustafsson, J.-E. (2021). Perceived Academic Demands, Peer and Teacher Relationships, Stress, Anxiety and Mental Health: Changes from Grade 6 to 9 as a Function of Gender and Cognitive Ability. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(6), 956–971. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1788144>
- Gottzén, L., Lindberg, D., Bruno, L., Joelsson, T., Eriksson, M., & Billevik, J. (2021). *Utvärdering av Mentors in Violence Prevention i Sverige : Slutrapport*. Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-188790>
- Gustafsson, J.-E., Allodi, M., Allin Åkerman, B., Eriksson, C., Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P., Ljungdahl, S., Ogden, T., & Persson, R. S. (2010). *School, Learning and Mental Health - A systematic review*. Kungliga Vetenskapsakademien.
- Günther-Hanssen, A. (2020). *Barn, naturvetenskap och könande processer i förskolan* [Doktorsavhandling]. Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-415337>
- Halapuu, V. (2021). *Effekter av högre behörighetskrav till gymnasieskolans yrkesprogram* (2021:21). IFAU.
- Hallberg, U. (2016). *Mobbning i skolan - varför och vad gör vi?* (1:1). Studentlitteratur AB.
- Heikkilä, M. (2015). *Lärande och jämställdhet i förskola och skola*. Liber.
- Heikkilä, M. (2023). *Från bemötande och sociala relationer till undervisning och breddade perspektiv Översikt över forskningsfältet svensk förskola, genus och kön 2002–2022* [Underlagsrapport].
- Hinnerich Tyrefors, B., Höglin, E., & Johannesson, M. (2010). *Diskrimineras pojkar i skolan?* (2010:23). IFAU.

- Hjorth-Trolle, A., Rosenqvist, E., & Hed, A. (2022). Grading Practices and the Social Gradient in GPA: Quasi-Experimental Evidence from Sweden. *European Sociological Review*, 38(3), 455–471.
- Holmlund, H., Häggblom, J., Lindahl, E., Martinson, S., Sjögren, A., Vikman, U., & Öckert, B. (2014). *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola* (2014:25). IFAU.
- Holmlund, H., Sjögren, A., & Öckert, B. (2020). *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan* (Nr 7). IFAU.
- Hopland, A. O., & Nyhus, O. H. (2016). Learning environment and student effort. *International Journal of Educational Management*, 30(2), 271–286.
- Högberg, B. (2023). Academic performance, performance culture, and mental health: an exploration of non-linear relationships using Swedish PISA data. *Scandinavian Journal of Educational Research*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-206057>
- Högberg, B., & Lindgren, J. (2023). From a crisis of results to a crisis of wellbeing – education reform and the declining sense of school belonging in Sweden. *Comparative Education*, 59(1), 18–37. <https://doi.org/10.1080/03050068.2022.2140894>
- Högberg, B., Lindgren, J., Johansson, K., Strandh, M., & Petersen, S. (2019). Consequences of school grading systems on adolescent health: evidence from a Swedish school reform. *Journal of Education Policy*, 36(1).
- Högberg, B., Strandh, M., & Hagquist, C. (2020). Gender and secular trends in adolescent mental health over 24 years – The role of school-related stress. *Social Science & Medicine*, 250, 112890. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.112890>
- Ilmarinen, V.-J., Vainikainen, M.-P., & Lönnqvist, J.-E. (2023). Is there a g-factor of genderedness? Using a continuous measure of genderedness to assess sex differences in personality, values, cognitive ability, school grades, and educational track. *European Journal of Personality*, 37(3), 313–337. <https://doi.org/10.1177/08902070221088155>
- Jansson, U., & Sand, J. (2021). *Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv – en nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM* (TemaNord 2021:518). Nordiska ministerrådet.
- Johansson, B., Flygare, E., & Hellfeldt, K. (2017). *Godkänd eller icke godkänd? - En studie om hur erfarenheter av mobbning, skolk och socialt umgänge inverkar på elevers skolprestationer*.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2018). *System för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken*.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2019). *Inget att vänta på - Handbok för våldsförebyggande arbete*.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021a). *Attityder till sexuella trakasserier i Sverige*.
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021b). *Ett sekel av rösträtt och valbarhet - En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet en jämn fördelning av makt och inflytande* (2021:1).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2021c). *Psykisk ohälsa och andra aspekter av hälsa* (2021:2).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022a). *Jämställdhetsundersökningen 2022 - Om attityder, omsorg, diskriminering och psykisk hälsa* (2022:26).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022b). *Val efter eget kön* (2022:4).
- Jämställdhetsmyndigheten. (2023). *Nationell enkät för uppföljning av kommunernas arbete med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*. ALLM 2023/71.

Jönsson, A., & Klapp, A. (2020). Svenska lärares syn på avvikelser mellan resultat på nationella prov och ämnesbetyg. *Educare*, 4, 88–108. <https://doi.org/10.24834/educare.2020.4.4>

Jönsson, J. O., & Mood, C. (2023). *Karriärer och barriärer – en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund* [Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2023:8].

Kalmijn, M., & Kraaykamp, G. (2007). *Social stratification and attitudes: a comparative analysis of the effects of class and education in Europe*. 58(4).

Keisu (red), B.-I. (2020). *Att arbeta för lika villkor: ett genus- och maktperspektiv på arbete och organisation*. Studentlitteratur AB.

Kimmel, M. (2010). *Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdokument om ”pojkkrisen”* [SOU 2010:53].

Klapp, A. (2015). *Bedömning, betyg och lärande*. Studentlitteratur.

Klapp, T., Klapp, A., & Gustafsson, J.-E. (2023). Relations between students' well-being and academic achievement: evidence from Swedish compulsory school. *European Journal of Psychology of Education*.

Kornhall, P., Svensson, S., Allelin, M., & Karlsson (red.), B. (2022). *När skolan blev en marknad - trettio år med friskolor*. Natur & kultur.

Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien. (2021). *Generation ekvation - en rapport om barn och ungas attityder till skola, skolämnen och lärande*.

Kungliga vetenskapsakademien. (2021). *Beteende och psykisk hälsa ett år in i Covid-19-pandemin – insikter från beteendevetenskap*. Stockholm: Kungliga vetenskapsakademien.

Larsson, P. (2019). *Vardagsvåld, mobbning och mobbningsförebyggande arbete i svensk skolkontext*.

Lindbom, S. (2020). *Psykisk ohälsa hos ungdomar och unga vuxna - En kunskapsöversikt om vilka faktorer som kan förklara skillnader mellan flickor och pojkars, unga kvinnor och unga mäns psykiska hälsa*. [Bilaga]. Jämställdhetsmyndigheten.

Lindgren, J., Carlbaum, S., Hult, A., & Segerholm, C. (2020). *Skolans arbete mot kränkningar juridifieringens konsekvenser*. Gleerups.

LO. (2014). *Sveriges jämställdhetsbarometer 2014 - Tid, makt och pengar*.

Lunneblad, J. (2017). Bråkstakar och retstickor. *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 26(3), 65–83. <https://doi.org/10.48059/uod.v26i3.1087>

Länsstyrelsen Stockholm. (2021). *Vita privilegier och diskriminering Processer som vidmakthåller rasifierade ojämlikheter på arbetsmarknaden* (2021:23).

Lärarstiftelsen. (2022). *Biblioteksdöden*.

Mellén, J. (2021). *Kön utbildning och val - Forskningsbaserade teorier om könssegregering i och genom det svenska utbildningssystemet* [Bilaga till XXX].

MIND. (2018). *Unga mår allt sämre – eller? Kunskapsöversikt om ungas psykiska hälsa i Sverige 2018*.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). (2019). *Unga med attityd Samhällsfrågor & demokrati. Attityd- och värderingsstudie 2019*.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). (2020a). *Det blir ju bara värre om jag berättar ... Ungas erfarenheter av sexuella trakasserier i utbildningsmiljöer* (Fokus 20).

- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). (2020b). *Ett långvarigt utanförskap - Olika utmaningar för unga som varken arbetar eller studerar*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). (2021). *Unga utrikes födda kvinnors etablering i arbetslivet. En analys av hinder och möjligheter*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) & Folkhälsomyndigheten. (2023). *Att inte bara överleva, utan att faktiskt också leva - En kartläggning om ungas psykiska hälsa*.
- Myndighetens för skolutveckling. (2006). *Individualisering i ett skolsammanhang*. Myndighetens för skolutveckling.
- Möllenborg, E. (2023). *Diskurser och dilemman i gymnasieskolans samhällskunskapsundervisning* [Doktorsavhandling]. Department of Pedagogy and Learning, Linnaeus University. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-123867>
- Nejman, F. (2020). *Flickorna har gått om pojkar i alla ämnen*. Läraren. <https://www.lararen.se/nyheter/fokus/flickorna-har-gatt-om-pojkar-i-alla-amnen>
- Nyberg, G., Ekblom, Ö., Kjellenberg, K., Wang, R., Larsson, H., Thedin Jakobsson, B., & Helgadóttir, B. (2021). Associations between the School Environment and Physical Activity Pattern during School Time in Swedish Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19), 10239. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910239>
- Nylund, M. (2013). *Yrkesutbildning, klass & kunskap en studie om sociala och politiska implikationer av innehållets organisering i yrkesorienterad utbildning med fokus på 2011 års gymnasierreform* [Akademisk avhandling]. Örebro Studies in Education 40 Örebro Studies in Educational Sciences with an Emphasis on Didactics 8.
- Odenbring, Y., & Johansson, T. (2019). *Hot och våld i skolvardagen. Att förstå och hjälpa utsatta elever*.
- OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume III) - What school life means for students' lives*. OECD Publishing.
- Off, G., Charron, N., & Alexander, A. (2022). Who perceives women's rights as threatening to men and boys? Explaining modern sexism among young men in Europe. *Frontiers in Political Science*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2022.909811>
- Oliynyk, I. (2021). *"Man vill ju ha med sig alla eleverna i undervisningen" Didaktiska val och genusmönster i skolämnet idrott och hälsa* [Doktorsavhandling]. Institutionen för idrottsvetenskap, Linnaeus University.
- Oscarsson, H. E., & Ahlbom, J. (2022). *Varför köns-polarisering?* <https://politologerna.wordpress.com/2022/09/22/varfor-konspolarisering/>
- Piccinelli, M., & Wilkinson, G. (2000). Gender differences in depression. Critical review. *The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science*, 177, 486–492. <https://doi.org/10.1192/bjp.177.6.486>
- Prop. 2004/05:11. (2004). *Kvalitet i förskolan (Proposition 2004/05:11)*.
- Randell, E. (2016). *Adolescent boys' health - managing emotions, masculinities and subjective social status*. Umeå universitet - Department of Public Health and Clinical Medicine, Epidemiology and Global Health.
- Rantala, A., & Heikkilä, M. (2022). För vem finns planer att motverka kränkningar och diskriminering i förskolan? *Nordic Studies in Education*, 42(2), 194–210.
- Refors Legge, M. (2021). *Skolans skyldighet att förhindra kränkande behandling av elever En rättsvetenskaplig studie* [Doktorsavhandling]. Juridiska institutionen.

Regeringskansliet (2023, augusti 7). *Stärkt långsiktig styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck* [Text]. Regeringskansliet; Regeringen och Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/08/starkt-langsiktig-styrning-av-arbetet-mot-konsrelaterat-vald-och-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

Arbetsmiljölagen (1977:1160), (1977). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/arbetsmiljolag-19771160_sfs-1977-1160/

Diskrimineringslagen (2008:567), (2008). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/

Skollagen (2010:800), 2010:800 (2010). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800/

Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, (2018). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-20181197-om-forenta-nationernas-konvention_sfs-2018-1197/

Riksrevisionen. (2013). *Kränkta eller diskriminerade i skolan – är det någon skillnad?* (2013:15).

Rivera-Garrido, N. (2022). *Can education reduce traditional gender role attitudes?* 89.

Rosvall, P.-Å., Ledman, K., Nylund, M., & Rönnlund, M. (2020). *Yrkesämnen och skolans demokratiuppdrag*. Gleerups Utbildning AB.

Runesdotter, C. (2019). Juridifiering i skolan - möjligheter och risker. *Vägval i skolans historia*. <https://gup.ub.gu.se/publication/289109>

SBU. (2021). *Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn En systematisk översikt och utvärdering av medicinska, hälsoekonomiska, sociala och etiska aspekter*.

Schmauch, U. (2023). *"Det känns som att man gör det för att få det gjort" - En fallstudie av skolans jämställdhets- och likavillkorsarbete* [Underlagsrapport].

Schwartz, A. (2013). *Pedagogik, plats och prestationer - En etnografisk studie om en skola i förorten* [Akademisk avhandling i pedagogiskt arbete]. Institutionen för pedagogik och specialpedagogik.

Simonsson, A. (2020). *Förebyggande arbete mot sexuella trakasserier i svenskt och nordiskt arbetsliv – en forskningsöversikt*. Nationella sekretariatet för genusforskning.

Sjögren, A. (2017a). *Könsskillnader i utbildning* (Nr 42). SNS Analys.

Skolforskningsinstitutet. (2022). *Att lära demokrati – lärarens arbetsätt i fokus* [Skolforskningsinstitutets systematiska forskningssammanställningar].

Skolinspektionen. (2010). *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*.

Skolinspektionen. (2012). *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund* (Kvalitetsgranskning 2012:9).

Skolinspektionen. (2016a). *Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor* [Kvalitetsgranskning].

Skolinspektionen. (2016b). *Skolans arbete för att säkerställa studiero - det räcker inte att det är lugnt, eleverna måste lära sig något också* [Kvalitetsgranskning].

Skolinspektionen. (2016c). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.

Skolinspektionen. (2017). *Förskolans arbete med jämställdhet*.

Skolinspektionen. (2018a). *Kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7–9*.

Skolinspektionen. (2018b). *Sex- och samlevnadsundervisning* [Tematisk kvalitetsgranskning].

- Skolinspektionen. (2018c). *Skolbiblioteket som pedagogisk resurs* [Kvalitetsgranskningsrapport].
- Skolinspektionen. (2020a). *Grundskolors arbete med jämställdhet - med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever*. (Diarienummer: 40–2020:10842).
- Skolinspektionen. (2020b). *Tio år av elevers röster. Skolenkäten 2010–2020*. (Dnr:2020:4055).
- Skolinspektionen. (2022). *Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9* [Tematisk kvalitetsgranskning].
- Skolinspektionen. (2023a). *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå Fokus på årskurs 7–9* [Tematisk kvalitetsgranskning].
- Skolinspektionen. (2023b). *Skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar*.
- Skolinspektionen. (2023c). *Resultat Skolenkäten 2022*. Skolinspektionen. <https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter-statistik/statistik/statistik-fran-skolenkaten/resultat-skolenkaten-2022/>
- Skolledaren. (2023). *Här lyckas flest elever på introduktionsprogram*. Nyheter. <https://www.skolledaren.se/nyheter/forskning/forskaren-sa-viktig-ar-rektorn-for-eleverna-pa-introduktionsprogrammet/>
- Skolverket. (2002). *Skolan - en arena för mobbning – en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*.
- Skolverket. (2009a). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?*
- Skolverket. (2009b). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? - Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer* [Kunskapsöversikt].
- Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan, (2011). <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gy11-for-gymnasieskolan>
- Skolverket. (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*.
- Läroplan (Lvux12) för vuxenutbildningen, (2012).
- Skolverket. (2017). *ICCS 2016 - Kunskaper, värderingar och engagemang i medborgar-, demokrati- och samhällsfrågor hos svenska 14-åringar i ett internationellt perspektiv*. (Internationella studier Nr 460).
- Skolverket. (2018). *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor - En kvantitativ studie av utvecklingen över tid i slutet av grundskolan* (Nr 467).
- Skolverket. (2019a). *Attityder till skolan 2018* (Nr 479).
- Skolverket. (2019b). *Hälsa för lärande – lärande för hälsa*.
- Skolverket. (2019c). *Introduktionsprogram, eleverna och deras sysselsättning efteråt* (2019:484).
- Läroplan (Lpfö 18) för förskolan, 2018:50 SKOLFS (2019). <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan/laroplan-lpfo-18-for-forskolan>
- Skolverket. (2019d). *PISA 2018 - 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap* (Internationella studier Nr 487).
- Skolverket. (2021a). *Betyg- och studieresultat i gymnasieskolan år 2021* [Beskrivande statistik].

- Skolverket. (2021b). *Slutbetyg i grundskolan - Våren 2021* [Beskrivande statistik].
- Skolverket. (2021c). *Utredning om ett nationellt frånvaroregister* [Redovisning av regeringsuppdrag].
- Skolverket. (2022a). *Betyg och studieresultat i gymnasieskolan år 2022* [Beskrivande statistik].
- Läroplan (Lgr22) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, 2010:37 SKOLFS (2022). <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr22-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
- Skolverket. (2022b). *Skapa trygghet för lärande - Om skolans arbete mot mobbning, trakasserier och kränkande behandling* (Forskning för skolan 22:1600).
- Skolverket. (2022c). *Covid-19-pandemins konsekvenser för skolväsendet – slutredovisning*
- Skolverket. (2023a). *Elever i gymnasieskolan Läsåret 2022/23* [Beskrivande statistik].
- Skolverket. (2023b). *PIRLS 2021 - Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv* [Internationella studier].
- Skolverket. (2023c). *Redovisning av uppdraget Insatser för ökad kvalitet och likvärdighet (U2018/02652 (delvis) U2021/03837)* [Redovisning av regeringsuppdrag].
- Skolverket. (2023d). *Slutbetyg i grundskolan Våren 2023* [Beskrivande statistik].
- Skolverket. (2023e). *Barnkonventionen*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/barnkonventionen>
- Skolverket. (2023f). *Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgardsprogram>
- Skolverket. (2023g). *Introduktion till styrning av skolan*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/kurser-och-utbildningar/introduktion-till-styrning-av-skolan>
- Skolverket. (2023h). *Sexualitet, samtycke och relationer*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sexualitet-samtycke-och-relationer>
- SKR. (2019). *Se, förstå och förändra - Att motverka könsskillnader i skolresultat*.
- Skr. 2016/17:10. (2016). *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*. [Regeringens skrivelse].
- Socialstyrelsen. (2017). *Utvecklingen av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna*.
- SOU 2004:50. (2004). *Skolans ansvar för kränkningar av elever*.
- SOU 2006:75. (2006). *Jämställd förskola - om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*.
- SOU 2009:64. (2009). *Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det? Delbetänkande av DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan*.
- SOU 2010:51. (2010). *Könsskillnader i skolprestationer - idéer om orsaker*.
- SOU 2010:52. (2010). *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat*.
- SOU 2010:79. (2010). *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt* [Rapport IX från Delegationen för jämställdhet i skolan].
- SOU 2010:84. (2010). *Hedersrelaterad problematik i skolan – en kunskaps- och forskningsöversikt*.

- SOU 2010:99. (2010). *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan.*
- SOU 2014:6. (2014). *Män och jämställdhet.*
- SOU 2015:86. (2015). *Mål och myndighet En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken.*
- SOU 2016:87. (2016). *Bättre skydd mot diskriminering.*
- SOU 2016:94. (2016). *Saknad! - Uppmärksamma eleverns frånvaro och agera.*
- SOU 2017:35. (2017). *Samling för skolan - Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*
- SOU 2018:41. (2018). *Statliga skolmyndigheter – för elever och barn i en bättre skola.*
- SOU 2019:40. (2019). *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan.*
- SOU 2020:28. (2020). *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning.*
- SOU 2020:46. (2020). *En gemensam angelägenhet*
- SOU 2021:3. (2021). *Skolbibliotek för bildning och utbildning.*
- SOU 2021:11. (2021). *Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven – aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning.*
- SOU 2021:94. (2021). *Ett utökat skydd mot diskriminering* [Text]. Regeringen och Regeringskansliet
- SOU 2022:53. (2022). *Statens ansvar för skolan – ett besluts- och kunskapsunderlag Volym 1.*
- SOU 2022:70. (2023). *En uppväxt fri från våld - En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.*
- SOU 2023:29. (2023). *Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet?* [Slutbetänkande av Kommittén för främjande av ökad fysisk aktivitet].
- Specialpedagogik. (2023, 15 september). *En halv miljon elever saknar schemalagd elevhälsa.* <https://www.vilarare.se/specialpedagogik/elevhalsa/en-halv-miljon-elever-saknar-schemalagd-elevhalsa/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2017). *Genus och specialpedagogik – praktisknära perspektiv En vetenskaplig antologi från Specialpedagogiska skolmyndigheten.*
- Stadsrevisionen Göteborgs Stad. (2023). *Granskning av arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.*
- Statens medieråd. (2023). *Ungar & medier 2023.*
- Statistikmyndigheten SCB. (2018). *Hur gick det för eleverna som var obehöriga till gymnasieskolan?*
- Statistikmyndigheten SCB. (2023). *Stor skillnad i utbildningsnivå mellan storstäder och landsbygd.* Statistiska Centralbyrån. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/befolkningens-utbildning/befolkningens-utbildning/pong/statistiknyhet/befolkningens-utbildning-2022/>
- Statskontoret. (2013). *Resurserna i skolan* (2013:10).
- Statskontoret. (2015). *Jämställdhet i skolan. Utvärdering av Skolverkets särskilda uppdrag 2008–2014* (2015:7).
- Statskontoret. (2019). *Utveckling av den statliga styrningen av kommuner och landsting – en analys.*

- Statskontoret. (2021). *Mäns våld mot kvinnor En analys av myndigheternas arbete med den nationella strategin*.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (2023). *Våld mot barn 2022 - En nationell kartläggning*.
- Ståhl, S., & Denhag, I. (2021). Online and offline sexual harassment associations of anxiety and depression in an adolescent sample. *Nordic Journal of Psychiatry*, 75(5), 330–335.
- Sveriges Elevkårer. (2023). *F-varning för demokratin - En undersökning om ungas möjligheter att påverka sitt liv, sin framtid och Sverige*.
- Sveriges Lärare. (2023). *"Döden för svenska skolan" - En rapport om lärares syn på nedskärningarna och deras konsekvenser*.
- Sveriges Radio. (2015). Få elevskyddsombud skapar mer våld och hot. *Sveriges Radio*. <https://sverigesradio.se/artikel/6101881>
- Tallberg Broman, I. (2018). *Måttlös överskattning eller pessimistisk undervärdering?: om förskola för jämställdhet* (s. 109–124). Högskolan Väst. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mau:diva-9617>
- Tellhed, U. (2022). *Bilaga 3 till Huvudrapporten val efter eget kön. Könsskillnader i utbildningsval - Teori och emperi från den socialpsykologiska forskningslitteraturen* (2022:4). Jämställdhetsmyndigheten.
- Thornberg, R. (2020). *Det sociala livet i skolan. Socialpsykologiska perspektiv*. (3:e upplagan). Liber AB.
- Ungdomsbarometern. (2022). *Generationsrapporten 2023: Generation Z*.
- van Hek, M., Kraaykamp, G., & Pelzer, B. (2018). Do schools affect girls' and boys' reading performance differently? A multilevel study on the gendered effects of school resources and school practices. *School Effectiveness and School Improvement*, 29(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/09243453.2017.1382540>
- Varga Andersson, P. (2014). *Skrivundervisning i gymnasieskolan - Svenskämnets roll i den sociala reproduktionen* (Nr 40). Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning, CUL.
- Vi Lärare. (2017). *Brister i arbetsmiljön för lärare och elever*. Nyheter. <https://www.vilarare.se/nyheter/annat/brister-i-arbetsmiljon-for-larare-och-elever/>
- Vi Lärare. (2023a). *Budgetkaoset bubblar på skolorna – här bantas det*. Nyheter. <https://www.vilarare.se/nyheter/nedskarningar/budgetkaoset-har-bantas-skolan/>
- Vi Lärare. (2023b). *Jaara Åstrand: En motståndsrörelse mot nedskärningar i skolan*. Nyheter. <https://www.vilarare.se/nyheter/ledare/jaara-astrand-en-motstandsrorelse-mot-nedskarningar-i-skolan/>
- Vinterek, M., Winberg, M., Tegmark, M., Alatalo, T., & Liberg, C. (2022). The Decrease of School Related Reading in Swedish Compulsory School – Trends Between 2007 and 2017. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(1), 119–133. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1833247>
- Vlachos, J. (2014, 19 februari). Mer politik än pedagogik bakom ökade könsskillnader i skolan. *Ekonomistas*. <https://ekonomistas.se/2014/02/19/mer-politik-an-pedagogik-bakom-okade-konsskillnader-i-skolan/>
- Vlachos, J. (2016, 5 februari). Går det allt sämre för pojkar i skolan? *Ekonomistas*. <https://ekonomistas.se/2016/02/05/gar-det-allt-samre-for-pojkar-i-skolan/>
- Wahlgren, C. (2023). *En bild säger mer än tusen ord - Barns perspektiv, positioner och påverkansmöjligheter i förskolans dokumentationspraktik* (s. Uppsala universitet Faculty of Social Sciences) [Doktorsavhandling].

- Wallin, E. T., Carlsson, T., & Gunnarsson Lorentz, D. (2022). Läsning av tryckta böcker ökar bland unga. I *Du sköra nya värld*.
- Wernersson, I. (2010). *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker* (Rapport V från Delegationen för jämställdhet i skolan SOU 2010:51).
- WHO. (2016). *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being*.
<https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289051361>
- Wolke, D., & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 100(9), 879–885. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2014-306667>
- Zimmerman, F. (2018). *Det tillåtande och det begränsande: En studie om pojkars syn på studier och ungdomars normer kring maskulinitet* [Doktorsavhandling]. Högskolan i Borås, Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-13854>
- Zimmerman, F. (2019). *Vad lärare och andra vuxna behöver veta för att fler pojkar ska lyckas i skolan* (1:a uppl.). Liber AB.
- Zimmerman, F. (2022). *Nya vägar till en likvärdig skola*. Liber AB.
- Åhslund, I. (2019). *Uppfattningar, förväntningar och didaktiska val - en studie om undervisningens betydelse för pojkars skolprestationer* [Uppsats för Licentandexamen i pedagogik]. Institutionen för utbildningsvetenskap Mittuniversitetet.
- Åhslund, I., & Boström, L. (2021). *Hur gör vi med pojkarna? - Om didaktikens betydelse för en likvärdig skola*. Studentlitteratur.
- Öckert, B. (2006). *Är det bättre att börja skolan tidigare?* (2006:12).
- Öhrn, E. (2002). *Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Skolverket.
- Öhrn, E., & Holm (red.), A.-S. (2014). *Att lyckas i skolan - Om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*. Göteborgs universitet.

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 42422 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-3929000 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se